

Міністерство освіти і науки України
Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Охонько Сергій Миколайович

УДК: 324:35.07

ДИСЕРТАЦІЯ
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ
ДЕРЖАВНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ПІД ЧАС
ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ

Спеціальність 281 – Публічне управління та адміністрування
Галузь знань 28 – Публічне управління та адміністрування

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ С. М. Охонько

Науковий керівник:

Добрянська Наталія Валеріївна,

кандидат юридичних наук, доцент

Київ – 2024

АНОТАЦІЯ

Охонько С. М. Теоретико-методологічні засади формування державної антикорупційної політики під час виборчого процесу в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 – публічне управління та адміністрування. – Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, Київ, 2024.

У дисертації досліджено значення терміна «корупція», акцентовано увагу на історичну перспективу корупції, включаючи її вплив на різні сфери державного управління та правоохоронні органи, починаючи з античності до сучасності. Описано різні підходи до корупції, зокрема юридичний, соціологічний та економічний, кожен з яких вносить свій вклад у розуміння природи та механізмів корупції.

У роботі розкрито методи протидії корупції, включаючи розробку антикорупційних стратегій та політик. Здійснено теоретичний огляд корупції як соціального, економічного та правового явища, розкриваючи її багатовимірний характер і вказуючи на складнощі, які виникають при її дослідженні та вирішенні. Описано корупційні прояви в Україні, що включає дослідження їх соціально-економічних, організаційно-правових, психологічних та інших аспектів. Вказано на кілька організаційно-правових чинниках, які сприяють поширенню корупції: недостатній чіткості у визначенні процедур та повноважень державних службовців, широкий спектр розпорядчо-дозвільних повноважень у посадових осіб, систематичне порушення процедур при призначенні та ротації службовців, а також недостатність контролю за діяльністю державних службовців.

Уточнено категорійно-поняттєвий апарат корупції в контексті її проявів під час виборчого процесу. Зокрема, поняття корупції у виборчому

процесі пропонується розуміти як систему зв'язків та відносин у суспільстві, що обумовлена соціальними факторами, проявляється в антисоціальній спрямованості на протиправне використання власних повноважень шляхом незаконного використання публічних ресурсів для одержання матеріальних та нематеріальних вигід та задоволення приватних інтересів.

Узагальнено теоретичні підходи щодо розуміння корупції шляхом виділення особливостей, що доповнюють теоретичне розуміння корупції й формулювання антикорупційної політики: правовий, соціологічний, соціально-політичний, економічний, функціональний, інституційний.

Визначено особливості державної антикорупційної політики в правових системах світу. Зокрема, виділено спільні підходи та методи, що застосовуються з метою запобігання корупції: створення та зміцнення законодавства, створення незалежних органів, що відповідають за виявлення, розслідування та переслідування корупційних діянь, таких як антикорупційні бюро або комісії, активізація ролі громадянського суспільства та ЗМІ у виявленні та розкритті випадків корупції, міжнародне співробітництво, виховання та освіта.

Розглянуто систему оцінювання корупційних ризиків під час виборчого процесу. Виділено показники оцінки та заходи впливу на корупційний ризик.

Висвітлено законодавчі механізми формування державної антикорупційної політики в контексті їх впливу на корупційну складову під час виборчих процесів, що може слугувати основою для подальших реформ, зокрема обмеження на фінансові внески від приватних осіб та компаній для політичних партій і їх виборчих кампаній, прозорі правила фінансування політичних партій, укладання державних контрактів, що має на меті збільшення прозорості і контролю за діяльністю місцевих владних органів.

Проаналізовано сучасні технології реалізації державної антикорупційної політики в Україні за результатами аналізу зарубіжного досвіду, серед яких виділено ключові: міжнародні спостережні місії,

міжнародне законодавство та стандарти, технічна та фінансова підтримка, міжнародні декларації та зобов'язання, обмін інформацією та кращими практиками, багатосторонні платформи співробітництва.

Виділено підходи щодо розуміння організаційно-правових основ формування державної антикорупційної політики, серед яких: інституційний (створення й удосконалення органів, які здійснюють контроль та нагляд за виконанням антикорупційного законодавства), законодавчий (розробка та прийняття законів, які визначають корупцію, встановлюють покарання за корупційні дії та регулюють механізми фінансового контролю, декларування доходів публічних службовців. Законодавчі ініціативи підвищують загальний рівень відповідальності у виборчому процесі, сприяють запобіганню корупційних проявів та формують більш стабільну та прозору політичну систему в Україні), превентивний (запровадження заходів, які попереджають виникнення корупції), правоохоронний (виявлення, розслідування та покарання за корупційні злочини), міжнародний (імплементация міжнародних договорів та конвенцій, які зобов'язують країни до запобігання корупції на національному та міжнародному рівнях, залучення міжнародних організацій до процесів моніторингу та оцінки ефективності антикорупційних заходів).

Обґрунтовано соціально-економічні наслідки корупції у виборчому процесі шляхом виявлення впливу корупції на соціально-економічний розвиток в Україні, зокрема на довіру громадськості до державних інституцій, зниження якості публічних послуг, економічні втрати, соціальну нерівність, погіршення іміджу держави на міжнародному рівні та стан інвестиційної політики.

Визначено концептуальні підходи щодо удосконалення державної антикорупційної політики під час виборчого процесу в Україні, до яких віднесено: формування системи запобігання корупції, що передбачає узгоджені дії НАЗК, поліції, міністерства фінансів (з метою виявлення корупційних ознак фінансових операцій); застосування принципу логічного контролю за корупцією, що передбачає зниження або виключення умов, що

стимулюють чи сприяють корупційній поведінці особистості; використання коштів державного бюджету для фінансування політичних партій з метою зниження впливу приватних інтересів та бізнес-структур на політичне рішення; внесення змін до Закону України «Про політичні партії в Україні» в частині закріплення чіткого переліку конкретних потреб, на які політичні партії можуть витратити кошти, отримані з державного бюджету для фінансування своєї статутної діяльності.

Ключові слова: корупція, виборчий процес, публічне управління, прозорість, антикорупційна політика, міжнародні стандарти, законодавчі засади, політична система, нормативно-правові рамки, громадське залучення.

ABSTRACT

Okhonko S. M. Organizational and legal principles of preventing corruption during the election process. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the doctor of philosophy on a specialty 281 – Public Management and Administration. – V. I. Vernadsky Taurida National University, Kyiv, 2024.

The dissertation examines the meaning of the term "corruption", focuses on the historical perspective of corruption, including its influence on various spheres of state administration and law enforcement agencies, starting from antiquity to modern times. Various approaches to corruption are described, including legal, sociological and economic, each of which contributes to the understanding of the nature and mechanisms of corruption.

The methods of combating corruption are disclosed, including the development of anti-corruption strategies and policies. A theoretical review of corruption as a social, economic and legal phenomenon was carried out, revealing its multidimensional nature and pointing out the difficulties that arise in its

investigation and solution. Corruption manifestations in Ukraine are described, including the study of their socio-economic, organizational-legal, psychological and other aspects. Organizational and legal factors that contribute to the spread of corruption have been identified: lack of clarity in defining the procedures and powers of civil servants, a wide range of executive and permissive powers for officials, systematic violation of procedures for the appointment and rotation of civil servants, as well as insufficient control over the activities of civil servants.

The categorical and conceptual apparatus of corruption in the context of its manifestations during the election process has been specified. The concept of corruption in the election process is proposed to be understood as a system of connections and relations in society, which is determined by social factors, manifested in an anti-social focus on the illegal use of one's own powers through the illegal use of public resources to obtain material and non-material benefits and satisfy private interests.

The theoretical approaches to the understanding of corruption are summarized by highlighting features that complement the theoretical understanding of corruption and the formulation of anti-corruption policy: legal, sociological, sociopolitical, economic, functional, institutional.

The peculiarities of the state anti-corruption policy in the legal systems of the world are determined. Common approaches and methods used to prevent corruption are highlighted: creation and strengthening of legislation, creation of independent bodies responsible for detection, investigation and prosecution of acts of corruption, such as anti-corruption bureaus or commissions, activation of the role of civil society and mass media in detection and disclosure of cases of corruption, international cooperation, education and education.

The system of assessing corruption risks during the election process is considered. Evaluation indicators and measures of influence on corruption risk are highlighted. The legislative mechanisms of the formation of state anti-corruption policy in the context of their influence on the corruption component during election processes are highlighted, which can serve as a basis for further reforms,

in particular, restrictions on financial contributions from private individuals and companies to political parties and their election campaigns, transparent rules for financing political parties , concluding state contracts, which aims to increase transparency and control over the activities of local authorities.

Modern technologies for the implementation of the state anti-corruption policy in Ukraine are analyzed based on the results of the analysis of foreign experience, among which the key ones are highlighted: international observation missions, international legislation and standards, technical and financial support, international declarations and commitments, exchange of information and best practices, multilateral cooperation platforms.

Approaches to understanding the organizational and legal foundations of the formation of state anti-corruption policy are highlighted, including: institutional (creation and improvement of bodies that control and supervise the implementation of anti-corruption legislation), legislative (development and adoption of laws that define corruption, establish punishments for corrupt actions and regulate mechanisms of financial control, declaration of income of public servants. Legislative initiatives increase the general level of responsibility in the election process, contribute to the prevention of corruption and form a more stable and transparent political system in Ukraine, preventive (introduction of measures that prevent the occurrence of corruption), law enforcement (detection, investigation and punishment for corruption crimes), international (implementation of international treaties and conventions that oblige countries to prevent corruption at the national and international levels, involvement of international organizations in the processes of monitoring and evaluating the effectiveness of anti-corruption measures).

The socioeconomic consequences of corruption in the election process are substantiated by identifying the impact of corruption on socio-economic development in Ukraine, in particular on public trust in state institutions, a decrease in the quality of public services, economic losses, social inequality,

deterioration of the state's image at the international level, and the state of investment policy.

Conceptual approaches to the improvement of the state anti-corruption policy during the election process in Ukraine have been determined, which include: formation of a corruption prevention system, which involves concerted actions of the NAKC, the police, and the Ministry of Finance (in order to identify signs of corruption in financial transactions); application of the principle of logical control over corruption, which involves the reduction or exclusion of conditions that stimulate or contribute to the corrupt behavior of an individual; use of state budget funds to finance political parties in order to reduce the influence of private interests and business structures on political decisions; amending the Law of Ukraine "On Political Parties in Ukraine" in terms of establishing a clear list of specific needs for which political parties can spend funds received from the state budget to finance their statutory activities.

Key words: corruption, election process, public administration, transparency, anti-corruption policy, international standards, legislative framework, political system, normative and legal framework, public involvement.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Охонько С. М. Визначення оптимального типу виборчої системи для запобігання корупції. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. Одеса, 2023. Вип. 35. С. 142–147.

2. Охонько С. М. Інституційний механізм запобігання корупції під час виборчого процесу. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Публічне управління та адміністрування*. Київ, 2023. Т. 34 (73). № 6 . С. 153–158.

3. Охонько С. М. Вплив громадських організацій та активістів на запобігання корупції під час виборчого процесу. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. Одеса, 2023. Вип. 38. С. 212–216.

4. Охонько С. М. Державне фінансування політичних партій як передумова запобігання політичній корупції. *Держава та регіони. Публічне управління і адміністрування*. Запоріжжя, 2024. № 1. С. 127–132.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Охонько С. М. Визначення заходів запобігання корупції в представницьких органах влади. *I Міжнародна науково-практична конференція Таврійського національного університету до 160-ї річниці від дня народження В. І. Вернадського* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 16–17 березня 2023 р., м. Київ. Ч. 2. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 130–133.

6. Охонько С. М. Роль міжнародних спостерігачів у запобіганні корупції під час виборчого процесу. *Теоретичні аспекти та практичні проблеми управління, економіки та природокористування в Україні* : Матеріали VII міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 2-3 листопада 2023 р.) / упоряд. Клименко О.М. Київ, 2023. С. 174–176.

7. Охонько С. М. Запобігання корупції у сфері туризму. *Теорія і практика розвитку туризму: досвід, проблеми, інновації*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції. Харків, 2024. С. 68–71.

8. Охонько С. М. Запобігання корупції у сфері цивільного захисту. *Публічне управління у сфері цивільного захисту: освіта, наука, практика*: збірник матеріалів міжнародної науковопрактичної інтернет-конференції, м. Харків, 29 березня 2024 р. / за заг. ред. С. М. Домбровської. Харків : НУЦЗУ, 2024. С. 78-79.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	24
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ДЕРЖАВНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ.....	31
1.1. Корупція як об'єкт дослідження в публічному управлінні.....	
1.2. Прояви корупції у сфері публічного управління	49
1.3. Особливості державної антикорупційної політики в правових системах світу.....	63
Висновки до розділу 1	86
РОЗДІЛ 2 ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ	91
2.1. Державна антикорупційна політика у виборчому процесі в Україні: зміст та особливості формування	91
2.2 Поняття, суб'єкти та основні стадії виборчого процесу в Україні	102
2.3 Оцінювання корупційних ризиків у виборчому процесі в Україні	110
Висновки до розділу 2.....	131
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ ПІД ЧАС ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ	134
3.1.Сучасні технології формування державної антикорупційної політики	134
3.2. Нормативно-правові та інституційні механізми протидії політичній корупції в Україні.....	150
3.3. Напрями удосконалення державної антикорупційної політики під час виборчого процесу в Україні.....	
Висновки до розділу 3.....	176
ВИСНОВКИ	178
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	1
ДОДАТКИ.....	

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Корупція під час виборів має глибокий негативний вплив на демократичні інститути та процеси, підриваючи довіру громадськості до виборчої системи та загалом до держави. Корупція становить перешкоду на шляху забезпечення справедливості та прозорості виборчого процесу. Нині спостерігається поступове покращення порівняльних показників рівня корупції в Україні. Згідно з даними міжнародної організації «Transparency International», у період з 2013 року по 2023 рік Індекс сприйняття корупції в Україні зріс із 25 до 36 балів. Це вказує на те, що досягнутий за останні роки прогрес не задовольняє суспільство, оскільки є надто повільним. А, отже потребує удосконалення державна антикорупційна політика, в тому числі й у виборчому процесі.

У Державній антикорупційній програмі на 2023-2025 роки висвітлено цілу низку проблем, що негативно впливають на формування державної антикорупційної політики. Зокрема, основним чинником існування переважної більшості реальних та потенційних корупційних практик у забезпеченні доброчесності виборчих кампаній є непрозорий механізм утворення, легалізації, діяльності та припинення політичних партій, а також недосконала система контролю за фінансуванням діяльності політичних партій та фінансуванням їх участі у виборах. Не менш суттєвою проблемою визначено надмірну кількість змін до законодавства про запобігання корупції, що також негативно впливає на формування державної антикорупційної політики.

Стійкість демократичних інститутів України вимагає постійного зміцнення їх легітимності, що безпосередньо залежить від ефективності боротьби з корупцією в рамках виборчих процесів. Розробка та впровадження нових антикорупційних заходів сприятиме досягненню національних цілей щодо забезпечення доброчесних та прозорих виборів.

Вдосконалення правового поля та інституційної структури України є ключовим для забезпечення верховенства права, що є основою запобігання корупції. Глобальна вимога до прозорості та відкритості управлінських процесів, зокрема й у виборчому, є важливою умовою для залучення міжнародної підтримки та інвестицій.

Науковий доробок з проблематики запобігання корупції складають праці таких вчених, як В. Б. Авер'янов, О. М. Бандурка, Ю. П. Битяк, В. Д. Гвоздецький, З. С. Гладун, О. О. Дудоров, В. О. Заросило, Т. Є. Кагановська, С. О. Кравченко, В. К. Колпаков, А. Т. Комзюк, А. В. Линник, М. І. Мельник, О. П. Мусієнко, Є. В. Невмержицький, О. М. Олешко, С. В. Рівчаченко, Б. В. Романюк, М. І. Хавронюк, І. І. Яцків та інші. Однак, увага науковців була прикута загалом до юридичних аспектів протидії корупції. Питання запобігання корупції з позицій науки публічного управління та адміністрування не були достатньо досліджені.

Окремі аспекти виборчого процесу розглядались у дослідженнях В. Б. Авер'янова, В. Д. Бакуменка, О. В. Васильченко, В. Ю. Когутюка, Л. М. Костецької, Н. Р. Нижник, В. Ф. Погорілка, А. П. Савкова, Ю. С. Шемшученка та інших.

При цьому теоретико-методологічні засади формування державної антикорупційної політики під час виборчого процесу не були досліджені в дисертаціях вчених з публічного управління та адміністрування.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертацію виконано в межах теми науково-дослідної роботи, яка виконувалась кафедрою публічного управління, туризму та готельно-ресторанної справи Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського «Розвиток механізмів належного урядування в Україні» (номер державної реєстрації ДР № 0121U100169), у процесі виконання якої висвітлено прояви корупції у різних типах виборчих систем та обґрунтовано оптимальний тип виборчої системи для запобігання корупції. Тема дисертації

затверджена Вченою радою Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського (протокол № 2 від 05.10.2023).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є теоретичне обґрунтування та розробка науково-практичних рекомендацій щодо удосконалення державної антикорупційної політики під час виборчого процесу в Україні.

Для досягнення зазначеної мети в дисертації поставлено такі основні завдання:

– уточнити категорійно-поняттєвий апарат корупції в контексті її проявів під час виборчого процесу та узагальнити теоретичні підходи щодо її розуміння;

– визначити особливості державної антикорупційної політики в правових системах світу;

– розглянути систему оцінювання корупційних ризиків під час виборчого процесу;

– висвітлити законодавчі механізми формування державної антикорупційної політики в контексті їх впливу на корупційну складову під час виборчих процесів;

– проаналізувати сучасні технології реалізації державної антикорупційної політики в Україні;

– виділити підходи щодо розуміння організаційно-правових основ формування державної антикорупційної політики;

- визначити концептуальні підходи щодо удосконалення державної антикорупційної політики під час виборчого процесу в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають під час формування державної антикорупційної політики.

Предмет дослідження становлять теоретико-методологічні засади формування державної антикорупційної політики під час виборчого процесу в Україні.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційного дослідження є сукупність загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання, застосування яких зумовлене метою, завданнями, специфікою предмета й об'єкта дослідження. Діалектичний метод застосовано для з'ясування сучасного стану виборчого процесу в Україні, а також визначення перспектив його подальшого розвитку й удосконалення. Використання системно-структурного методу дозволило з'ясувати характерні особливості виборчого процесу, суб'єктів та стадій виборчого процесу. Метод порівняння використано для окреслення перспектив застосування в Україні позитивного зарубіжного досвіду запобігання корупції під час виборчого процесу. Соціологічний метод дав можливість з'ясувати наукові погляди вчених і практиків щодо проблемних питань проявів корупції. За допомогою методу емпіричного дослідження виокремлено найбільш точні відомості щодо стратегії і тактики протидії корупції в правових системах світу. Методи моделювання та прогнозування дозволили проаналізувати особливості міжнародного та вітчизняного досвіду та сформулювати пропозиції щодо напрямів удосконалення державної антикорупційної політики під час виборчого процесу.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в теоретичному обґрунтуванні та розробці науково-практичних рекомендацій щодо удосконалення державної антикорупційної політики під час виборчого процесу в Україні, зокрема:

вперше:

- визначено концептуальні підходи щодо удосконалення державної антикорупційної політики під час виборчого процесу в Україні, до яких віднесено: формування системи запобігання корупції, що передбачає узгоджені дії НАЗК, поліції, міністерства фінансів (з метою виявлення корупційних ознак фінансових операцій); застосування принципу логічного контролю за корупцією, що передбачає зниження або виключення умов, що стимулюють чи сприяють корупційній поведінці особистості; використання

коштів державного бюджету для фінансування політичних партій з метою зниження впливу приватних інтересів та бізнес-структур на політичне рішення; внесення змін до Закону України «Про політичні партії в Україні» в частині закріплення чіткого переліку конкретних потреб, на які політичні партії можуть витратити кошти, отримані з державного бюджету для фінансування своєї статутної діяльності;

- виділено підходи щодо розуміння організаційно-правових основ формування державної антикорупційної політики, серед яких: інституційний (створення й удосконалення органів, які здійснюють контроль та нагляд за виконанням антикорупційного законодавства), законодавчий (розробка та прийняття законів, які визначають корупцію, встановлюють покарання за корупційні дії та регулюють механізми фінансового контролю, декларування доходів публічних службовців), превентивний (запровадження заходів, які попереджають виникнення корупції), правоохоронний (виявлення, розслідування та покарання за корупційні злочини), міжнародний (імплементація міжнародних договорів та конвенцій, які зобов'язують країни до запобігання корупції на національному та міжнародному рівнях, залучення міжнародних організацій до процесів моніторингу та оцінки ефективності антикорупційних заходів);

удосконалено:

– підходи до розуміння корупції шляхом виділення особливостей, що доповнюють теоретичне розуміння корупції й формулювання антикорупційної політики: правовий (корупція як порушення законодавства, що підриває правову систему та нормативний порядок суспільства); соціологічний (соціальна дисфункція, яка виникає внаслідок протиріч між особистісними амбіціями членів соціальної організації та загальними цілями організації); соціально-політичний (специфічна форма взаємодії між владою та суспільством, що характеризується слабкістю державних інституцій, невстановленим правопорядком, присутністю патрон-клієнтських відносин, а також корисливістю правлячої політико-адміністративної та економічної

еліти); економічний (особлива форма соціального обміну, заснована на особливостях ринкових відносин з метою отримання користі, вигоди); функціональний (баланс між соціально-шкідливими аспектами корупції та її можливими короткотерміновими перевагами для певних соціальних процесів); інституційний (вплив інституційних рамок на корупційну поведінку, інституційні слабкості впливають на поширення корупції);

- визначення поняття корупції у виборчому процесі, що пропонується як система зв'язків та відносин у суспільстві, що обумовлена соціальними факторами, проявляється в антисоціальній спрямованості на протиправне використання власних повноважень шляхом незаконного використання публічних ресурсів для одержання матеріальних та нематеріальних вигід та задоволення приватних інтересів;

– наукові підходи щодо визначення особливостей державної антикорупційної політики в правових системах світу шляхом виділення спільних підходів та методів, що застосовуються з метою запобігання корупції: створення та зміцнення законодавства, створення незалежних органів, що відповідають за виявлення, розслідування та переслідування корупційних діянь, таких як антикорупційні бюро або комісії, активізація ролі громадянського суспільства та ЗМІ у виявленні та розкритті випадків корупції, міжнародне співробітництво, виховання та освіта;

- оцінювання корупційних ризиків під час виборчого процесу, зокрема виділено показники оцінки (рівень імовірності реалізації корупційного ризику; рівень наслідків від реалізації корупційного ризику; рівень корупційного ризику) та заходи впливу на корупційний ризик (обмеження: щодо використання службових повноважень чи свого становища, щодо одержання подарунків, щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності, обмеження після припинення діяльності, пов'язаної з виконанням функцій держави, місцевого самоврядування, обмеження спільної роботи близьких осіб; запобігання одержанню неправомірної вигоди або подарунка та поводження з ними; запобігання та врегулювання конфлікту інтересів.);

дістали подальшого розвитку:

– законодавчі механізми формування державної антикорупційної політики в контексті їх впливу на корупційну складову під час виборчих процесів, що може слугувати основою для подальших реформ, зокрема обмеження на фінансові внески від приватних осіб та компаній для політичних партій і їх виборчих кампаній, прозорі правила фінансування політичних партій, укладання державних контрактів, що має на меті збільшення прозорості і контролю за діяльністю місцевих владних органів;

– обґрунтування соціально-економічних наслідків корупції у виборчому процесі шляхом виявлення впливу корупції на соціально-економічний розвиток в Україні, зокрема на довіру громадськості до державних інституцій, зниження якості публічних послуг, економічні втрати, соціальну нерівність, погіршення іміджу держави на міжнародному рівні та стан інвестиційної політики;

- сучасні технології реалізації державної антикорупційної політики в Україні за результатами аналізу зарубіжного досвіду, серед яких виділено ключові: міжнародні спостережні місії, міжнародне законодавство та стандарти, технічна та фінансова підтримка, міжнародні декларації та зобов'язання, обмін інформацією та кращими практиками, багатосторонні платформи співробітництва.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що отримані висновки, пропозиції та рекомендації були використані у практичній діяльності:

– Ніжинської районної ради Чернігівської області шляхом надання практичних рекомендацій щодо активного залучення спостерігачів під час виборчого процесу як прояв нерозривного зв'язку влади та суспільства у механізмі запобігання корупції (довідка про впровадження результатів № 05-13/192 від 29.12.2023);

– Крутівської сільської ради Ніжинського району Чернігівської області шляхом надання пропозицій щодо зменшення корупційного простору в

державі за допомогою таких заходів як: дотримання антикорупційного законодавства, активна позиція всього депутатського корпусу щодо боротьби з корупцією, партнерство між владою і громадським суспільством у мінімізації корупційних проявів, перетворення корупції на сферу підвищеного ризику та низької рентабельності, забезпечення правових умов для інформаційної прозорості та відкритості діяльності влади та встановлення громадського контролю над нею (довідка про впровадження результатів наукового дослідження № 665/03-37 від 12.03.2024);

– Бахмацької міської ради Ніжинського району Чернігівської області, зокрема, прийнято до впровадження запропоновані дисертантом підходи щодо запобігання корупції у представницькій владі через зменшення корупційного простору в державі за допомогою таких заходів як дотримання антикорупційного законодавства, активна позиція всього депутатського корпусу щодо боротьби з корупцією, партнерство між владою і громадським суспільством у мінімізації корупційних проявів, перетворення корупції на сферу підвищеного ризику та низької рентабельності, забезпечення правових умов для інформаційної прозорості та відкритості діяльності влади та встановлення громадського контролю над нею (довідка про впровадження результатів наукового дослідження № 03-07/3024 від 13.03.2024);

- Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського під час удосконалення навчального процесу при формуванні змісту дисциплін «Антикорупційна політика та запобігання корупції в публічному управлінні» освітнього рівня магістра за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» (довідка впровадження від 17.04.2024 № 10)

Особистий внесок здобувача. Усі наукові положення, висновки та пропозиції, що виносяться на захист, ґрунтуються на власних дослідженнях автора.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження оприлюднено дисертантом на міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: I Міжнародна науково-практична конференція

Таврійського національного університету до 160-ї річниці від дня народження В. І. Вернадського (м. Київ, 16–17 березня 2023 р.), Теоретичні аспекти та практичні проблеми управління, економіки та природокористування в Україні (м. Київ, 2-3 листопада 2023 р.), Теорія і практика розвитку туризму: досвід, проблеми, інновації (м. Харків, 22–23 лютого 2024 р.), Публічне управління у сфері цивільного захисту: освіта, наука, практика (м. Харків, 29 березня 2024 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дисертації викладено у 8 наукових публікаціях, серед яких 4 статті, опубліковані у наукових фахових виданнях України, та 4 тез наукових повідомлень на міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з основної частини (вступ, три розділи, висновки), списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить ?? сторінки. Список використаних джерел містить ?? найменувань на ?? сторінках, додатки викладено на 4 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ПІД ЧАС ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ

1.1. Корупція як об'єкт дослідження в публічному управлінні

Дослідження корупції та її впливу на суспільний розвиток має давню історію. Термін «корупція» походить від латинського «*corrumpere*», що в античні часи мало багато негативних значень: «псувати їжу», «забруднювати воду», «спотворювати справи», «витрачати ресурси нераціонально», «погіршувати звичай», «втрачати можливості», «знищувати ресурси», «винищувати комах», «знищувати майно», «втрачати свободу», «зводити з пантелику жінок», «розбещувати молодь», «викривляти зміст», «фальсифікувати результати», «знижувати гідність» [172]. Філософи Платон та Арістотель вживали це слово для опису загального морального стану суспільства, розглядаючи зв'язок між багатством і владою, лідерством і масами, джерелами влади і моральним правом на її здійснення, волелюбністю народу, якістю політичного керівництва і життєвою силою політичних цінностей чи стилів. Фулідід стверджував, що дії афінян, які захопили Мелос, демонструють їхню корумпованість через сліпе слідування доктрині про необхідність розширення території. У римському праві поняття корупції («*corrumpere*») розглядалось як «пошкоджувати, ламати, руйнувати, підкуповувати, розтлівати», означаючи протиправні дії у судовій практиці. З поєднання «*correi*» – декілька учасників спільної дії та «*rumperere*» – ламати, утворився термін, що передбачав спільну діяльність щонайменше двох осіб з метою спотворення чи пошкодження нормального ходу судочинства або управління суспільними справами [69].

У другій половині двадцятого століття дослідження корупції стало окремим напрямом наукових досліджень. Корупцію почали розглядати як глобальне явище. Існує думка, що розуміння корупції як соціального явища

перевищує рамки юридичних та кримінологічних досліджень, оскільки корупція також є комплексним соціально-філософським концептом. Як підкреслює Г. Мішин, «аналіз юридичних норм не здатен повністю розкрити зміст даного поняття, яке має численні трактування у науковому світі» [93, с. 264].

Аналіз корупції, проведений експертами показує, що у багатьох країнах її прояви в державній, муніципальній та приватній сферах часто схожі:

- наймання друзів та знайомих на роботу в підлеглі організації;
- фінансування політичних кампаній;
- отримання «комісійних» та оплата за нібито консультаційні послуги за вигідні контракти;
- службове шахрайство;
- встановлення плати за послуги, які вже входять до обов'язків чиновників (наприклад, надання відпустки);
- отримання «комісійних» за розміщення державних замовлень;
- показна «гостинність» і інші «знаки уваги» (наприклад, навчання дітей чиновників за кордоном);
- патрунування чиновниками певних державних контрактів через підставних осіб або нібито консультування;
- надання собі закордонних відряджень із довільно встановленою оплатою;
- вплив політичних партій на збір «добровільних пожертвувань» від бізнесу за обіцянку не виявляти порушення;
- латентне вимагання хабарів службовцями податкових та митних установ від експортерів і імпортерів;
- «державний дорожній рекет», тобто вимагання хабарів від водіїв під загрозою штрафу;
- вимагання хабара за прискорену видачу документів або прийняття рішень (наприклад, видача водійських прав);

- отримання «винагороди» керівником від підлеглих у формі регулярних платежів для передачі «вище» [3, 78].

Аналіз наукових робіт, присвячених феномену корупції, виявляє відсутність теоретичної і методологічної єдності у визначенні її сутності, закономірностей розвитку, причин і наслідків. Досі залишаються нечіткими кордони між такими поняттями, як «корупція», «зловживання владою», «тіньові форми влади», «неправові форми реалізації інтересів та потреб». У відповідь на цю невизначеність, фахівці з різних наукових галузей визначили кілька підходів до розуміння природи корупції [35].

З точки зору юридичної науки, корупція вважається набором кримінальних дій, які законодавство визначає як правопорушення. Ці дії відрізняються особливою ознакою – використанням посадовою особою своєї публічної позиції з корисливих мотивів для особистого збагачення або для збагачення групи, а також інші види службових зловживань. Юристи розглядають корупцію переважно як порушення закону, свавілля в здійсненні владних повноважень, незаконне використання державних ресурсів. За словами С. Баранова-Мохорта, корупція виявляється у протиправній поведінці державних службовців у політичній, економічній, військовій, правоохоронній та інших сферах через використання їхніх службових повноважень та становищ для особистого або корпоративного збагачення.

Корупцію як набір різних дій або бездіяльності, які включають незаконне отримання майна, послуг або пільг особою, що має уповноваження на виконання державних функцій, описує В. Попов. Також до корупції відноситься незаконне надання такій особі майна, послуг або пільг, а також посередництво або підбурювання до цих дій з боку інших зацікавлених осіб [95].

Підвищена суспільна небезпека корупційних дій полягає в тому, що посадовці, вчиняють дії, які зазвичай керуються особистими корисливими інтересами, а не інтересами держави чи суспільства. Це створює умови, за

яких треті особи можуть купувати вплив і диктувати поведінку суб'єктів влади, виходячи виключно з власних інтересів та встановленої ціни.

З погляду сучасної кримінології корупція аналізується та досліджується з точки зору її найбільш небезпечних і юридично значимих проявів. Корупцію розглядають як обов'язковий структурний елемент або характерну рису більш загрозливого соціально-правового явища, такого як організована злочинність; як один з типів економічної або «білокомірцевої» злочинності, відомої як кримінальне підприємництво; корупція також розглядається як вид злочинності, що впливає на політичну систему суспільства або проявляється в політичній сфері як закономірний наслідок [33]. Крім того, вона може виступати як самостійний та досить поширений вид злочинності та/або як форма девіантної поведінки в сфері соціального управління. За цим підходом, сутність корупції полягає у формуванні стабільних зв'язків між суб'єктами корупції та організованим кримінальним світом, а також у інтеграції кримінальних структур з державними інституціями. Зв'язок між організованою злочинністю і корупцією настільки тісний, що дозволяє дослідникам розглядати корупцію як одну з характерних ознак організованої злочинності, підкреслює М. Корнієнко [60].

Також в наукових джерелах існує й ширше розуміння корупції, яке виходить за рамки простого хабарництва чи підкупу. Зокрема, Дж. Най описує корупцію як поведінку, що відхиляється від офіційних обов'язків публічної ролі через вплив приватних (особистих, сімейних тощо) матеріальних або статусних інтересів, або таку, що порушує встановлені правила щодо певних видів приватного впливу [37].

Корупція, на думку І. Мен, є не просто звичайне правопорушення певних затверджених законом правил, тому її визначення повинно виходити за рамки юридичного підходу. Згідно з поглядами представників соціології, для глибокого аналізу феномена корупції необхідно враховувати фундаментальний діалектичний взаємозв'язок трьох аспектів соціального світу корупції. Перший аспект підкреслює, що корупція є результатом

свідомих дій людей. Другий аспект описує корупцію як об'єктивну реальність, існуючу в суспільстві. Третій вказує на те, що як хабарник, так і хабародавець є продуктами соціальних процесів. Такий підхід допомагає всебічно оцінити корупцію як складне соціальне явище [63, 64].

Соціологічний підхід описує корупцію як соціальну хворобу, виражаючи її як синдром хворого суспільства або як ентропію суспільних зв'язків. З цієї точки зору, корупція є наочним прикладом соціальної дисфункції, яка виникає внаслідок протиріч між особистісними амбіціями членів соціальної організації та загальними цілями цієї організації. Також вона ілюструє розбіжності між формально-логічною структурою соціальної організації та її реальною соціальною природою.

Корупція являє собою інституційну систему, що є віддзеркаленням процесів у суспільстві та впливає на нього в цілому, існуючи поза правовими рамками звичайної соціальної практики. Соціальна конструкція корупції включає кілька ключових компонентів: наявність численних випадків «продажності» різних посадових осіб, визнання цих випадків як серйозної соціальної проблеми, реакція державних та суспільних інститутів і загальне ставлення населення до корупції. Також це включає криміналізацію певних видів корупційних дій, які сприймаються як злочинні. Такий підхід дозволяє глибше зрозуміти корупцію не просто як ряд ізольованих інцидентів, а як складне і багатомірне явище, що має глибокі корені в структурі суспільства [30].

У соціально-політичному контексті корупція розглядається як специфічна форма взаємодії між владою та суспільством, що характеризується слабкістю державних інституцій, невстановленим правопорядком, присутністю патрон-клієнтських відносин, а також корисливістю правлячої політико-адміністративної та економічної еліти. У таких умовах корупція часто перетворюється на системний механізм, де влада стає товаром на ринку владних структур. Це перетворення влади в товар сприяє її «продажу», коли державні повноваження і ресурси стають

доступними для приватного використання в обмін на матеріальні блага або вигоди.

Політичний аспект корупції, на думку Ю. Комісарчука, полягає в тому, що вона позбавляє управлінський апарат здатності ефективно реалізовувати державну політику. Внаслідок корупції громадяни опиняються в ситуації, де їхнє становище залежить не від законів, які мають регулювати державні відносини, а від арбітражності та свавілля корумпованих чиновників. Це веде до того, що законна державна політика витісняється особистісними інтересами та корупційними практиками в середині державного апарату, що підриває основи правової держави та довіру громадян до інституцій влади [50].

Одним із перших науковців, який досліджував корупцію як політичний феномен, був К. Фрідріх. Він визначав корупцію як поведінку, що відхиляється від прийнятих норм у політичній сфері, при цьому мотивацією такої поведінки є отримання особистої вигоди на рахунок суспільства. Важливо відмітити, що К. Фрідріх розширює поняття «особистої вигоди», підкреслюючи, що вона не обмежується лише фінансовим аспектом. Особиста вигода може також означати кар'єрне просування самого корупціонера, його прихильників, а також забезпечення певних переваг членам його сім'ї або близьким особам [100].

Італійський учений Д. Делла Порта зробив значний внесок у розуміння феномену корупції, запровадивши поняття «політичний бізнесмен». Делла Порта аналізує, як криза традиційних політичних партій сприяє розширенню корупції через зниження бар'єрів для нелегальної поведінки та заміну політичного класу, котрий раніше керувався ідеологією. Нові актори у політиці розглядають її не як служіння громадському інтересу, а як засіб для особистого збагачення, перетворюючи політичну діяльність у бізнес. Цей перехід має глибокий вплив на структуру та діяльність політичних інституцій, що загалом збільшує рівень корупції в суспільстві.

Концепція «опосередкованої корупції» Д. Томпсона пропонує своєрідний погляд на розуміння корупції, акцентуючи увагу на її негативному впливі на політичну діяльність та демократичний процес. Відмінною особливістю опосередкованої корупції є те, що винагорода, отримана чиновником, не призначена для його особистого використання, а слугує засобом для досягнення політичних цілей і сама по собі не підлягає покаранню як у випадку зі звичайною корупцією. Порушення полягає не стільки у самій винагороді, скільки у способі її заслуження. Неприйнятність такої винагороди визначається не особистими корупційними мотивами чиновника, а шкодою, яку вона може завдати демократичним процесам, що підкреслює недоречність зв'язку між отриманою вигодою та політичною винагородою [100].

Аналізуючи особливості розповсюдження корупції у країнах, що розвиваються, вчені підкреслюють, що корупція може виступати як засіб підтримки стабільності, виживання та адаптації системи під час глибоких соціальних перетворень. Однак, згодом вона еволюціонує в «інституційну пастку», яка закріплюється в системі норм і стає структурним принципом соціальної організації. Таке закріплення корупції в соціальних нормах є вкрай негативним явищем, оскільки воно підриває можливості для розвитку демократичного суспільства, обмежуючи його здатність до ефективних і справедливих перетворень [45].

З економічного погляду корупція розглядається як особлива форма соціального обміну, заснована на особливостях ринкових відносин. Індивідуальний учасник ринку оцінює потенційні витрати та вигоди своїх дій та раціонально обирає вступити в корупційні зв'язки, якщо очікувані користі від таких дій перевищують вигоди від законної поведінки та іншого використання своїх ресурсів. М. Джонстон зазначає, що в умовах високого ризику, коли рішення влади можуть радикально вплинути на бізнес, підприємці можуть вважати за краще «купувати» сприятливі рішення. Це перетворює владні рішення на товар, який може бути предметом торгівлі,

щоб знизити ризики для бізнесу та забезпечити йому передбачуваність і стабільність [45].

Поширення корупції тісно пов'язане з втручанням держави в сферу економічних відносин, що створює умови для виникнення та зростання корупції через наявність так званої «ренти». Ця рента виникає внаслідок державного регулювання різних аспектів економічного життя, таких як експортно-імпортні обмеження, надання субсидій і податкових пільг підприємствам чи галузям, контроль над цінами, політика множинних валютних курсів тощо [39]. Це регулювання створює можливості для отримання неправомірної вигоди через маніпуляції та обходження законодавства.

М. Олсон підкреслює, що будь-які закони або обмеження, які перевертають звичайні ринкові механізми, сприяють виникненню у всіх учасників ринку мотивів до порушення закону. Така ситуація, згідно з його думкою, збільшує ризики злочинності та корупції серед урядових службовців, оскільки вони мають можливості для використання своїх повноважень на користь власних інтересів чи інтересів певних груп.

Таким чином, спостерігається суттєва відмінність між теоретико-методологічними підходами щодо розуміння й оцінки корупції. Зокрема, кримінологічно-правовий підхід розглядає корупцію переважно як чітко негативне явище, що підриває правову систему та нормативний порядок суспільства і вимагає жорстких заходів для її усунення. З цього погляду, корупція завжди є деструктивною, оскільки вона дискредитує закон як основний регулятор суспільних відносин.

Соціологічні, політологічні та економічні підходи значно розширюють межі розуміння корупції і вказують на більш складне її розуміння [20]. Згідно таких підходів корупція розглядається як механізм, що сприяє негативним соціальним адаптаціям, забезпечує певну стабільність у перехідний період або діє як інструмент вирішення проблем, які формальні механізми не можуть ефективно вирішити. Наприклад, в умовах слабкої державності або

при значних бюрократичних бар'єрах корупція може виступати як засіб здійснення економічних операцій, які без неї були б неможливими.

Аналіз та узагальнення даних підходів вказує на те, що вивчення корупції потребує комплексного багатодисциплінарного підходу, який враховує різноманітні соціальні, економічні, політичні та правові аспекти.

Функціональний підхід до корупції, який згадується в контексті робіт Макса Вебера, відображає складний баланс між соціально-шкідливими аспектами корупції та її можливими короткотерміновими перевагами для певних соціальних процесів. Хоча Вебер сам не зосереджував значної уваги на корупції як такій, його теорії соціальної дії та влади часто використовують для розуміння таких явищ.

За функціональним підходом, корупція може мати «позитивну» роль, коли вона сприяє стабілізації та підтримці політичних та економічних еліт, які можуть здійснювати необхідні реформи або стабілізаційні заходи в періоди значних суспільних змін. Цей підхід може вказувати на те, що корупція може виконувати роль механізму адаптації в перехідний період, що дозволяє зміцнити позиції тих, хто здатен впроваджувати необхідні зміни в суспільство.

Однак, таке бачення викликає значну критику з боку інших соціальних теорій, оскільки наголошує на короткострокових перевагах за рахунок можливих довготривалих негативних наслідків, таких як підірив довіри до державних інституцій, узаконення несправедливості та збереження неефективних управлінських структур. При цьому, гіпотеза про те, що корупція «зникає», виконавши свої функції, є досить оптимістичною та часто не знаходить підтвердження в реальних суспільних умовах, де корупційні практики можуть затверджуватися на тривалий час [36, 140, 141, 146].

Інституційний підхід до корупції, який представляють такі вчені як С. Хантінгтон та Я. Тарковський, розглядає це явище у контексті модернізації країн, що розвиваються. За цим підходом, корупція може виступати як механізм, який сприяє створенню необхідних інститутів для демократичного

розвитку суспільства. Вона вважається не просто порушенням існуючих норм, а наслідком відсутності відповідності між старими нормами та новими соціальними, економічними та політичними реаліями, які виникають у процесі індустріалізації.

Хантінгтон та інші прихильники цього підходу аргументують, що нові джерела багатства і влади, які з'являються внаслідок індустріалізації, вимагають нових соціальних та політичних структур. У такому контексті, корупція може виконувати роль адаптаційного інструменту, який дозволяє системі залишатися функціональною під час переходу до нових умов. Згідно такого підходу корупція розглядається як перехідний елемент, що існує до моменту встановлення стабільних інституцій, здатних забезпечити соціальну орієнтацію та контроль за владою [36].

Даний підхід кидає виклик традиційному розумінню корупції як однозначно негативного явища, пропонуючи більш глибокий аналіз її ролі у соціально-економічних трансформаціях і наголошуючи на потенційно «позитивних» функціях у контексті соціальних змін.

Цікавий економічний підхід до корупції, який підкреслюють деякі дослідники, полягає в оцінці корупції як механізму, що може сприяти формуванню капіталу та підтримувати економічну гнучкість і ефективність. Згідно з цим поглядом, корупція може допомагати розвивати підприємництво, особливо в умовах, де бюрократичні бар'єри і складне регулювання інакше гальмували б інновації та швидке рішення економічних питань.

Ці дослідники стверджують, що політична недовіра може завдати більшої шкоди економіці, ніж корупція. Під політичною недовірою розуміють ситуацію, коли громадяни та бізнес втрачають віру в ефективність і справедливість державного управління, що може призвести до зниження інвестиційної активності та економічної затримки. В той же час, невеликі форми корупції (наприклад, сплата хабарів для прискорення адміністративних процедур) можуть бути сприйняті як інструмент, що

дозволяє економічній системі функціонувати більш гнучко в короткостроковій перспективі, хоча в довгостроковій перспективі вони можуть підірвати законність та справедливість суспільних інститутів.

Однак, цей погляд на корупцію як на потенційно «корисне» явище є досить спірним і викликає значну дискусію серед економістів та соціальних теоретиків, адже корупція в довгостроковій перспективі має тенденцію до структуризації неефективності, підриву інституцій та зростання соціальної нерівності.

Дійсно, у деяких економічних теоріях корупція розглядається як механізм, що може сприяти ефективності економічних операцій у певних умовах. Н. Лефф, наприклад, аргументує, що в умовах, де правова система надзвичайно неефективна і гальмує економічний розвиток через надмірну бюрократію або високі податки, корупція (наприклад, у формі хабарів) може фактично підвищити економічну ефективність. Це відбувається завдяки зниженню або усуненню адміністративних перешкод, що стимулює інвестиції та підприємницьку активність [50].

Цей підхід визнає, що хабарі можуть діяти як своєрідні «накладні витрати» для бізнесу, які дозволяють обходити існуючі недоліки правової та регуляторної систем. З точки зору економічної ефективності, такі платежі можуть тимчасово поліпшити розподіл ресурсів, забезпечивши більш раціональне їх використання в короткостроковій перспективі.

Проте, це розуміння має і значні недоліки. Корупція може посилити нерівність, створити недовіру до уряду та підірвати легітимність інституцій. У довгостроковій перспективі це може привести до структурної неефективності, оскільки агенти економіки можуть стати залежними від корупційних схем замість того, щоб прагнути до інновацій та підвищення продуктивності. Також існує ризик узаконення корупційних практик, які можуть укоренитися в суспільстві, створюючи ще більші бар'єри для чесної конкуренції та справедливого розподілу ресурсів.

Варто відзначити, що певні короткотермінові переваги від корупції можуть існувати, проте вони мають лише тимчасовий та обмежений характер. У довгостроковій перспективі, корупція стає перешкодою для стабільного розвитку суспільства, відводячи його назад до «доправового» стану, де основним правилом стає «право сильнішого», а не дотримання законів та справедливості. Учасники правових відносин не спираються на стабільні та об'єктивні законодавчі основи, а натомість орієнтуються на нестабільні та особистісно визначені корупційні зв'язки. Ці зв'язки можуть швидко змінюватися відповідно до соціально-економічних змін у країні або через перестановки в політичній арені. Така ситуація призводить до корупції, що руйнує основи конкурентного ринку, сприяє зростанню злочинності та тіньової економіки. Внаслідок цього, ринкові відносини викривлюються, а представники бізнесу та державні органи зазнають взаємної недовіри, що утверджує негативні тенденції в економіці та суспільстві загалом [17].

Таким чином, корупція представляє собою складний соціальний феномен, який досі не отримав універсального наукового визначення чи одностайної ціннісної оцінки. Кожен з аналізованих підходів фокусується на різних аспектах корупції, включаючи її юридичні, соціальні, політичні та економічні виміри [58]. Важливо не надмірно акцентувати на одному з цих підходів, оскільки лише їхня сукупність дозволяє сформувати об'ємне уявлення про природу цього явища.

Ми віддаємо перевагу тим дослідникам, які підкреслюють складний та системний характер корупції. М. Мельник у своїх роботах звертає увагу на те, що корупція є не лише соціальним, але й психологічним та моральним феноменом. Він акцентує на важливості розуміння корупції як способу мислення, що формує певний спосіб життя і поведінку людей [77-80]. Ю. Комісарчук також описує корупцію як багатовимірне явище, яке включає правові, політичні та соціальні аспекти з економічною складовою, відзначаючи її комплексний характер [50].

Спрощене бачення корупції часто призводить до низької ефективності формування та проведення антикорупційної політики. На нашу думку, корупцію не можна обмежувати лише до ряду корупційних правопорушень. Щоб глибше зрозуміти природу корупції, потрібно аналізувати як недоліки в правовій системі, так і особливості економічного та політичного розвитку суспільства, а також проблеми в індивідуальній і соціальній психології та культурі. У результаті утворення сталого корупційного взаємозв'язку неправомірне сплетіння приватного та публічного соціальних просторів виступає як один із способів вирішення конфлікту між приватними і громадськими інтересами [61, 62].

Виходячи з вищезазначеного, можна визначити корупцію таким чином.

Корупція – це система зв'язків та відносин у суспільстві, що обумовлена соціальними факторами, проявляється в антисоціальній спрямованості на протиправне використання власних повноважень шляхом незаконного використання публічних ресурсів для одержання матеріальних та нематеріальних вигід та задоволення приватних інтересів.

Історичні коріння корупції сягають звичаю дарувати подарунки для здобуття прихильності – дорогий подарунок виділяє прохача серед інших і сприяє задоволенню його прохань [34]. Наприклад, у первісні часи люди намагалися заручитися підтримкою вождя племені чи шамана, представляючи себе у вигідному світлі або надаючи щось привабливе, корисне або надаючи словесні похвали. У період становлення перших цивілізацій в Африці та Азії з'явилася практика вручення подарунків державним чиновникам для покращення їх ставлення до осіб, що залежали від них. Така традиція, яка сприяла вирішенню багатьох проблем, частково зберігається в цих регіонах і сьогодні.

Виникнення й існування корупції як суспільного явища стає можливим з моменту виділення управлінських функцій у суспільстві. Тобто, коли у державних службовців з'являється можливість контролювати різноманітні ресурси, що часто призводить до прийняття рішень на користь особистих, а

не громадських інтересів [73]. Історично такі процеси почали формуватися з часів становлення перших класових суспільств і державних структур у таких давніх цивілізаційних центрах, як Єгипет, Месопотамія, Індія, Китай, приблизно в III–II тисячоліттях до нашої ери, що підтверджено знахідками археологів та документами істориків. Наприклад, в одному з найстаріших текстів згадується, що єгипетські царі отримували підношення [10].

З розвитком системи державного управління, кількість чиновників постійно зростала, і вони все частіше намагалися використовувати своє посадове становище для прихованого збагачення.

Першим документованим державним діячем, який відомий як борець з корупцією, був Урукагіна – цар міста-держави Лагаш в Шумері у другій половині XXIV століття до н.е. Однак протягом всієї історії державного управління показові та іноді жорстокі заходи проти корупції не завжди призводили до очікуваних результатів. Перша робота, яка обговорювала корупцію, – «Артхашастра», опублікована індійським філософом і державним діячем Каутільєю ще у IV столітті до н.е. Вже в цьому творі автор зробив песимістичний висновок, що «Майно царя не може бути, хоча б у малій мірі, привласнене тим, хто ним володіє» [10].

Проте ставлення до проявів корупції різні: наприклад, у стародавній Індії хабарі були прийняті з певним сприянням, розглядаючи їх як те, що треба приймати без особливого обурення.

У часи античності термін «корупція» трактувався досить амбівалентно. Слово «корумпувати» (від лат. «corrumpere») мало кілька негативних значень, таких як: шкодити здоров'ю неякісною їжею, забруднювати воду в закритій посудині, позбавляти можливостей, знищувати майно під час пожежі, спотворювати зміст, підірвати гідність тощо [12, 18].

Додатковим значенням слова «корумпувати» є підкупати кого-небудь або всіх (не обов'язково посадовців) щедрими подарунками [31]. Префікс «cor» вказує на спільну дію у порушенні закону чи договору, вже з самого початку визначаючи корупцію як явище, що має співучасників. У римському

праві «*corrumpere*» означало ламати, псувати, пошкоджувати, фальсифікувати показання, але в той же час воно також означало підкупити суддю (претора).

Також існували інші подібні терміни, наприклад, «*peretundae*» або «*rescunia peretundae*», що вказувало на кошти, які мали бути повернуті адміністративними особами, які отримували їх у вигляді хабарів через вимагання.

Аристотель, Платон і Фулід, намагаючись визначити корупцію як соціальне явище, створили першу відому науковцям модель корупції – «моральну модель», яка розглядала людську недосконалість як перешкоду на шляху до легітимного суспільства. Ніколо Макіавеллі порівнював соціальне зло корупції з такою, на той час, поширеною хворобою як чахотка. На його думку мудрість правителів полягала у своєчасному виявленні хвороби та знаходженні методів лікування [75].

Томас Гоббс писав: «...люди, які пишаються своїм багатством, сміливо скоюють злочини в надії, що їм вдасться уникнути покарання шляхом корупції державної юстиції або отримати пробачення за гроші чи інші форми винагороди» [26]. З точки зору Гоббса, корупція «...є корінь, з якого витікає в усі часи та за усіляких обставин зневага до усіх законів» [26]. Ці вислови є переконливим свідченням про поширення корупції й на органи правопорядку того часу. Не можна не згадати й вислів Карла Маркса: «Покажіть капіталу прибуток у триста відсотків, і не буде жодного злочину, на який він не піде...». Макс Вебер, ввівши в науковий обіг поняття «толерантний функціоналіст», навпаки, вважав, що корупція може мати позитивний і функціональний характер у відносинах державної та приватної сфер, за умови, якщо вона підсилює позицію еліт, які гарантують прискорення змін, що відбуваються в суспільстві [22].

У кінці XVIII століття на Заході суспільство почало переосмислювати своє ставлення до корупції. Завдяки зміцненню демократії протягом XIX–XX століть, народ отримав все більший вплив на якість державного управління.

Отже, теоретичне походження українського поняття корупції має глибокі історичні корені. І. Голосенко у своєму дослідженні зауважує, що форми хабара змінювались: від прийому їжі, хутра, кріпаків до грошей та послуг, але його сутність як зловживання владою, як службового злочину, залишалась незмінною [27].

Політична і юридична доктрина Радянського Союзу заперечували існування корупції у країні, базуючись на ідеологічних принципах та відкидаючи історичний аспект корупції. Зазначені доктрини вважали, що корупція є явищем, характерним лише для буржуазного суспільства, де існує експлуатація людини людиною і де управлінський апарат під впливом транснаціональних корпорацій і монополій. Тому термін «корупція» відсутній у енциклопедичних виданнях і юридичних словниках того часу. Лише з 1990-х років ХХ століття почали говорити про корупцію як невід’ємне явище будь-якої держави [24].

Разом з тим, останні історичні дослідження підтверджують, що корупція та хабарництво в СРСР існували завжди, навіть у суворі періоди сталінського режиму. Це явище починалося там, де закінчувалася влада Кремля. Головними корупціонерами були керівники регіонів та відомств, які здійснювали будівництво житлових будинків за рахунок державних ресурсів. Масштаби цього явища були настільки великими, що ВЦВК СРСР був змушений прийняти спеціальні постанови. За секретними доповідями Сталіна, тільки за січень-липень 1947 року було порушено 1207 кримінальних справ за хабарництво, в яких були причетні 1648 осіб. Особливо шокуючими були дані щодо крадіжок у торгівлі. Один із найвідоміших випадків – це справа хабаровського універмагу, де керівники завдали державі збитку на суму 13027669 карбованців. Мікоян, який керував сферою торгівлі, змушений був вийти на компроміс з Берієм та Маленковим і згодитися на усунення свого заступника, Олександра Любимова, з посади міністра торгівлі, щоб уникнути подальших наслідків [24].

Хоча корупція в СРСР існувала, вона не змогла набути значного впливу через протистояння з правоохоронними органами держави. Тоталітарна система перешкоджала її поширенню, оскільки не допускала конкуренції, і легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом, була неможливою при існуючій політичній системі. Варто відзначити, що причиною розкладу комуністичної системи став не лише крах її сумнівних ідеалів, але й повне корумпування її чиновницького апарату [24].

Усе це свідчить про те, що нинішня корупція в Україні має глибокі історичні корені і формувалася протягом тривалого періоду. Отже, корупція стала неодмінною частиною еволюції нашого суспільства та держави. Протягом останнього десятиліття вона досягла небачених розмірів і впливу на всі аспекти суспільного життя, що є результатом комплексного впливу об'єктивних і суб'єктивних факторів [68].

Отже, можна зазначити, що у другій половині ХХ століття, з розширенням процесів глобалізації, корупція стала проблемою міжнародного рівня. Для поширення усвідомлення про цю проблему ООН визначила 9 грудня як Міжнародний день боротьби з корупцією.

Таким чином, дослідження теоретичних та історичних основ корупції сприяють отриманню глибокого розуміння даного явища з точки зору різних підходів, дозволяючи краще ідентифікувати його причини та виявляти ефективні напрями запобігання. Згідно економічного підходу корупція аналізується через призму впливу на алокацію ресурсів і ринкову ефективність. Теорії, такі як «агент-принципал», досліджують корупцію як результат інформаційної асиметрії та конфлікту інтересів між чиновниками (агентами) та громадськістю (принципалами). В політичних науках корупція розглядається як механізм зловживання публічною владою для приватної вигоди. Це часто пов'язано з відсутністю політичної конкуренції і слабкими інститутами. Соціально-культурний підхід дозволяє проаналізувати, як культурні норми та цінності впливають на корупцію. У деяких суспільствах корупція може бути більш прийнятною, якщо вона сприймається як засіб

соціальної мобільності або спосіб виживання. Інституційний підхід зосереджується на впливі інституційних рамок на корупційну поведінку. Інституційні слабкості, такі як неефективність правоохоронних органів, відсутність прозорості у владі та слабка правова система, можуть сприяти розвитку корупції. Історичний підхід дозволяє здійснити аналіз корупційних проявів у різні періоди суспільного розвитку, починаючи з давніх цивілізацій, таких як Римська імперія, де виборчі махінації та хабарництво були розповсюдженими, середньовічна Європа, в якій корупція часто асоціювалася з феодалною системою, де право голосу та державні послуги могли купуватися або продаватися. В період нового часу промислова революція та зростання бюрократії створили більше можливостей для корупції, особливо у контексті урбанізації та розширення державних апаратів [97]. В ХХ столітті корупція стала значною проблемою для багатьох новоутворених держав, особливо в контексті колоніального спадку та холодної війни, коли політична та економічна допомога часто використовувалася для досягнення геополітичних цілей.

Дослідження різних теоретико-методологічних підходів до поняття корупції дозволяють сформулювати комплексне бачення її як явища, а також напрями запобігання, зокрема через державно-управлінські реформи, зміцнення державних інституцій та активну участь громадськості.

1.2. Прояви корупції у сфері публічного управління

Розповсюдження корупції в Україні зумовлене рядом соціально-економічних, організаційно-правових, психологічних та інших чинників. Серед соціально-економічних ключове значення має «тінізація» економіки, що, на думку фахівців, може утворювати значну частину ВВП, і це в першу чергу породжує та визначає рівень корупції. Один із напрямів подолання цього явища полягає у науково обґрунтованій та нормативно закріпленій інвестиційній альтернативі «тіньовим» капіталам.

Згідно з експертними показниками Світового банку, корупція вважається головною економічною проблемою сучасності. За їхніми даними, 40% підприємців у всьому світі змушені надавати хабарі. У розвинених країнах ця цифра складає 15%, в азійських – 30%, а в країнах, що розвиваються – 60% [77, с. 36].

В Україні постійно проводився аналіз проблем корупції, який показав, що її поширеність значно визначається організаційно-правовими аспектами. Перш за все, це стосується недоліків у чинному антикорупційному законодавстві. Зокрема, було проаналізовано окремі закони та нормативні акти на відповідність сучасним вимогам щодо запобігання корупції. Так, аналіз ефективності дії Закону України «Про державну службу» 1993 року [16] показав, що його реальний вплив на вирішення зазначеної проблеми є обмеженим. Основні норми працюють не на повну потужність, особливо ті, що регулюють атестацію та декларування доходів.

Також вчені виділяють організаційно-правові чинники, які сприяють поширенню корупції в Україні:

- недостатня чіткість у визначенні процедур та повноважень державних службовців, відсутність визначеності у механізмах виконання службових обов'язків, а також низький рівень інформованості громадян щодо способів впливу на посадових осіб з метою запобігання корупційним явищам;

- широкий спектр розпорядчо-дозвільних повноважень у посадових осіб, які дозволяють їм самостійно приймати рішення та надмірно залучати себе до вирішення питань, пов'язаних із зверненнями громадян;

- систематичне порушення процедур при призначенні та ротації службовців у більшості установ, відсутність чіткого механізму спеціальної перевірки та тестування на відповідність професійним та моральним стандартам, а також ігнорування умов та формалізмів у проведенні конкурсів на зайняття посад та під час атестації [25];

- недостатність контролю за діяльністю державних службовців призводить до безкарності за корупційними діями, відсутність кодексу

професійної етики у державних органах, а також надмірна закритість внутрішніх нормативно-правових документів;

- відсутність системи формування серед службовців патріотичних почуттів, моральних та професійних якостей, розуміння того, що корупція є загрозою для авторитету та міцності держави, та етичних засад суспільної свідомості;

- відсутність чіткої системи ефективного адміністративно-правового захисту громадян від проявів зловживань з боку державних органів та посадових осіб, включаючи програми захисту свідків та інші пов'язані з цим правові процедури;

- політична нестабільність, включаючи нестійкість основних політичних інститутів, призводить до неефективності їх функціонування та заміни правових принципів на політичні вирішення. Одним зі знакових проявів цієї нестабільності та її тривалого характеру була постійна «політична війна», що велася не лише з офіційними політичними опонентами, але й з політичними партнерами і передбачала неправомірне використання владних повноважень та системні зловживання владою для політичних та особистих цілей, що є сутністю політичної корупції;

- відсутність політичних реформ та їх неефективна концепція є критичними причинами, які стимулюють поширення політичної корупції. По-перше, системні реформи в цій області не здійснюються або проводяться недостатньо системно. По-друге, епізодичні та суб'єктивно мотивовані зміни, які часто виконуються на користь особистих чи партійних інтересів, не мають широкої суспільної підтримки. Ці інтереси, зазвичай, збігаються зі спричинами політичної корупції, таких як надмірне отримання державної влади та зловживання нею [21]. Ця ситуація призводить до тривалої та запеклої політичної боротьби «без правил», де корупційні практики, такі як незаконне фінансування кампаній, використання адмінресурсу та неправомірний вплив на судову систему, відіграють значну роль. Внаслідок цього, політичні проблеми лише нагромаджуються або розв'язуються

незадовільно, що ускладнює соціально-політичну ситуацію в країні та сприяє подальшому зростанню політичної корупції;

- дефіцит рівноваги між функціями та повноваженнями гілок влади, а також порушення принципу розділу державної влади в Україні є складними проблемами, які виникають через незавершеність політичної системи країни та намагання керівників держави наділити себе додатковими повноваженнями. Протягом десятирічного періоду з 1994 по 2004 рік спостерігалася тенденція до неправомірного підвищення ролі виконавчої влади за рахунок обмеження функцій законодавчої влади та нестабільності судової системи. Ця тенденція була закріплена Конституцією України 1996 року, яка значно обмежила повноваження Парламенту, зокрема, у сфері його контрольних функцій. Це призвело до нової хвилі боротьби за владні повноваження, яка включала намагання використовувати неконституційні методи для привласнення собі повноважень, які не відповідають їхньому статусу чи навіть були визнані неконституційними рішенням Конституційного суду. Наприклад, деякі положення Закону України «Про судоустрій та статус суддів» суперечать нормам Конституції України. Процес становлення та розвитку судової влади супроводжується значними протиріччями, відсутністю системності та незавершеністю. На поточному етапі відбуваються також настійливі спроби на законодавчому рівні контролювати суди, надати додаткові засоби впливу на їхні рішення та політизувати процес правосуддя [19];

- відмова від демократичних принципів у функціонуванні основних політичних учасників. В українському контексті спостерігаються тенденції, які свідчать про те, що демократичний процес формування та дії владних структур поступово замінюється авторитарними або корупційними методами, особливо у проведенні виборів, призначенні на ключові посади та у прийнятті важливих рішень. Також відзначаються випадки організованої інформаційної блокади, спрямованої на затримку або утруднення доступу суспільно важливої інформації, яка має критичне ставлення до діючої влади.

У статті «Політико-правові та соціальні передумови корупції в органах державної влади» узагальнено правові фактори корупції:

- законодавство щодо системи оподаткування (система законодавства є чи не найголовнішим фактором, що створює підґрунтя для корупційної діяльності. Зокрема, це певні недоліки у законодавстві та труднощі, що виникають при нарахуванні і сплаті податків. Крім того, постійні зміни податкового законодавства та високі податкові ставки сприяють корупційним діям. Для вирішення цих проблем необхідно скористатися досвідом інших країн для удосконалення нашої податкової системи. Ще однією важливою проблемою, що має місце в податковому законодавстві і є передумовою виникнення проявів корупції, є двозначність трактування окремих норм податкового законодавства;

- законодавство щодо врегулювання діяльності правоохоронних органів (недоліки законодавства призводять до перевищення керівними особами владних повноважень. Вдосконалення законодавства не тільки може знизити ризики проявів корупції у правоохоронних органах, але й навіть сприяти їх викоріненню) [70].

Крім інших аспектів, контроль над ЗМІ та маніпулювання масовою інформацією можуть серйозно підірвати антикорупційні зусилля в політичній сфері. Фахівці відзначають слабкість громадських інституцій, спрямованих на боротьбу з корупцією, та несистемність у впровадженні демократичних принципів у різних сферах суспільного життя. Це призводить до недостатньої прозорості діяльності державних та владних структур на всіх рівнях, а також до їхньої неспрямованості на обслуговування та підконтрольність народу [28].

Корупцію в Україні необхідно розглядати як системну та інституційну проблему, що потребує розв'язання в контексті переходу від тоталітарної до демократичної системи державного управління, що базується на розвиненому громадянському суспільстві.

Масштаби та наслідки корупційних процесів в Україні підкреслюють необхідність постійного та глибокого аналізу їх причин з боку відповідних державних інститутів. Цей аналіз є ключовим як для нейтралізації корупційних явищ, так і для врахування їх при розробці антикорупційної політики та впровадженні заходів щодо запобігання корупції. Водночас, цей аналіз сприяє зміцненню правопорядку та законності в державі [65].

З початку 1993 року, міжнародна організація «Transparency International» проводить щорічне оцінювання рівня корупції у країнах та регіонах світу за допомогою Індексу Сприйняття Корупції (ІСК). Цей індекс розраховується на основі даних опитувань громадян, іноземних жителів, підприємців та аналітиків, які мешкають у конкретній країні. Індекс сприйняття корупції (ІСК) представляє собою колективні уявлення та погляди суспільства на корупцію. Цей індекс відображає ставлення іноземних інвесторів, керівників торгових компаній, банків та інших учасників ринку до ризиків, пов'язаних з корупцією, і впливає на їх рішення щодо інвестування капіталу, торгівлі, надання кредитів та інших операцій. Індекс оцінюється за шкалою від 0 до 10, де 0 вказує на найвищий рівень сприйняття корупції, а 10 – на найнижчий. Низький рівень індексу, особливо нижче 3,0, свідчить про серйозні проблеми з корупцією, яка може вважатися «галопуючою» [84].

Аналіз Індексу Сприйняття Корупції, який проводиться експертами Transparency International, свідчить, що протягом останнього десятиліття рівень корупції в Україні залишається надзвичайно високим. За цим показником Україна рівняється з такими країнами як Сьєра-Леоне, Зімбабве, Ліберія, Малі, Мозамбік, Кот-Дівуар, які також відомі своєю високою корупцією. Ця проблема залишається стійкою та непокращується протягом останніх років.

За даними антикорупційної міжнародної організації Transparency International, у 2003 році Україна мала найвищий рівень сприйняття корупції і посіла 146-те місце серед 180 країн світу. У 2023 році, хоча Україна і зайняла

104-те місце серед 180 країн, її індекс корупції лише 36 з 100 можливих балів, що вказує на «галопауючу» корупцію.

Соціологічні дослідження вказують на нестабільність у відношенні громадян до боротьби з корупцією. Наприклад, у 2005 році 60% опитаних були готові боротися з корупцією, у 2009 році ця кількість скоротилася до 28%, а у 2023 році знову зросла до 73%. Це свідчить про те, що реакція громадян на корупційні явища може коливатися, відображаючи або прийняття, або пристосування до існуючих правил системи, яка зазнає цього негативного впливу [13].

Додатково, важливими показниками є індекс глобальної економічної свободи, рейтинг країни за показником «Ведення бізнесу» та динаміка індексу конкурентоспроможності Світового економічного форуму [42]. Хоча ці рейтинги не мають офіційного статусу, вони стають важливими сигналами для представників державних установ та міжнародних корпорацій при ухваленні стратегічних рішень у політичній та економічній сферах. Врахування цих показників дозволяє здійснювати обґрунтовані вибори щодо співпраці та інвестицій у різних країнах.

Результати дослідження виявили значні відмінності в оцінках масштабів корупції в Україні: офіційна статистика свідчить про те, що менше 2% державних службовців та посадових осіб органів місцевого самоврядування притягуються до адміністративної відповідальності. Проте дослідження міжнародних інститутів та соціологічних служб показують, що Україна протягом останнього десятиріччя входить до числа найбільш корумпованих країн світу. Це свідчить про те, що офіційна статистика не відображає всієї повноти охоплення України корупцією [84].

Слід відзначити, що різні категорії порушників закону, згідно з «Про засади запобігання та протидії корупції», проявляють різні форми корупційних дій. Однак лише невелика кількість осіб, які надають хабарі, фактично притягуються до відповідальності. Це створює сумніви щодо об'єктивності та реальних розмірів поширення корупції в Україні.

Наприклад, результати соціологічних опитувань, проведених Київським інститутом проблем управління ім. Горшеніна на тему «Корупція в Україні», показують, що більшість українців (68,8%) зазнали примусу надавати хабарі для вирішення своїх проблем. Це свідчить про широке поширення корупції в Україні.

Протягом 2023 року детективи Бюро економічної безпеки направили до суду 776 кримінальних справ, що становить 48,3% від загальної кількості справ, які розслідували всі правоохоронні органи. Ці справи стосувалися 925 осіб, які вчинили 1095 кримінальних корупційних правопорушень, з яких 99 підозрюваних утримувалися під вартою. Зусилля детективів були спрямовані переважно на виявлення найбільш небезпечних проявів корупції [11].

Зокрема, в результаті завершених розслідувань було виявлено 104 злочини, пов'язані з прийняттям пропозиції, обіцянки або отримання неправомірної вигоди службовою особою.

Крім цього, серед кримінальних правопорушень, виявлених у 2023 році за обвинувальними актами, зокрема були:

- 64 випадки зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України);
- 6 випадків перевищення влади або службових повноважень (ст. 365 КК України);
- 5 випадків зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права (ст. 364-1 КК України);
- 65 випадків заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем (частини 2–5 ст. 191 КК України) [144].

З особливою увагою розглядаються випадки злочинів цієї категорії, які вчиняються посадовими особами вищих категорій, у владних та місцевих органах самоврядування, а також у контролюючих та правоохоронних органах.

У 2023 році до кримінальної відповідальності було притягнуто 14 посадових осіб обласних адміністрацій та 49 – районних адміністрацій. Також до суду було направлено обвинувальні акти стосовно:

- 221 працівника МВС;
- 97 посадових осіб податкових органів;
- 36 працівників кримінально-виконавчої служби [11].

Були прийняті заходи щодо боротьби з корупцією в системі судової гілки влади. У минулому році прокурори звернулися до суду з 17 обвинувальними актами щодо 15 суддів, 1 керівника апарату районного суду, одного секретаря судового засідання та 1 помічника судді.

На 01 березня 2024 року детективами проводилось досудове розслідування в кримінальних провадженнях, що стосувалися трьох суддів та одного помічника суддів. Їм було оголошено про підозру у вчиненні кримінальних корупційних правопорушень.

У завершених розслідуваннях цього типу було виявлено збитки на суму 35,7 мільйонів гривень. З цієї суми вже відшкодовано 10,8 мільйонів гривень. Також на майно підозрюваних було накладено арешт на загальну суму 50,2 мільйонів гривень, а також було вилучено майно, готівку, цінні папери та іноземну валюту на суму 3,3 мільйонів гривень [144].

У 2023 році законної сили набрали обвинувальні вироки стосовно 119 осіб, які були звинувачені в скоєнні корупційних злочинів у провадженнях.

Упродовж 2023 року органи внутрішніх справ вжили практичних заходів, що призвели до направлення до суду кримінальних проваджень за вчинення 1754 правопорушень з ознаками кримінальної корупції. Зокрема:

- 794 провадження стосувалися одержання неправомірної вигоди (згідно зі статтею 368 Кримінального кодексу України);
- 321 провадження відносилися до привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (згідно зі статтею 191 Кримінального кодексу України);

- 143 провадження стосувалися зловживання владою або становищем (згідно зі статтею 364 Кримінального кодексу України);

- 15 проваджень відносилися до перевищення влади або службових повноважень (згідно зі статтею 365 Кримінального кодексу України);

- 39 проваджень включали службове підроблення (згідно зі статтею 366 Кримінального кодексу України).

За вчинення цих правопорушень притягнуто до відповідальності 1228 осіб, включаючи 666 осіб за одержання неправомірної вигоди (що становить 51,7 %). Розподіл за категоріями виглядає наступним чином:

- державні службовці: 184 особи (142 за одержання неправомірної вигоди).

- інші службові особи держадміністрацій: 46 осіб (34 за одержання неправомірної вигоди).

- місцеві депутати: 14 осіб (10 за одержання неправомірної вигоди).

- посадові особи місцевого самоврядування: 128 осіб (81 за одержання неправомірної вигоди).

- судді: 7 осіб (усі за одержання неправомірної вигоди).

- працівники податкової служби: 15 осіб.

- працівники митної служби: 4 особи.

- працівники прикордонної служби: 1 особа.

- працівники кримінально-виконавчої служби: 19 осіб.

- співробітники органів внутрішніх справ: 124 особи.

- працівники цивільного захисту: 17 осіб.

- військовослужбовці: 7 осіб.

- посадовці інших державних органів: 144 особи.

Додатково, до відповідальності було притягнуто 77 осіб, що надають публічні послуги, 139 посадових осіб юридичних осіб публічного права та 245 осіб, які здійснюють організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські функції в юридичних осіб приватного права [15].

За фактами корупційних злочинів було визначено, що сума матеріальних збитків становить 226,6 млн грн. З цієї суми було відшкодовано лише 16,4 млн грн. Крім того, було наложено арешт на майно обвинувачених на загальну суму 236,7 млн грн, а також вилучено майно, готівку, цінні папери на суму 17,3 млн грн. Крім того, були пред'явлені цивільні позови на суму 193,6 млн грн.

Загалом, органи внутрішніх справ зафіксували 9770 випадків порушень у сфері службової діяльності, серед яких 1594 випадки одержання неправомірної вигоди. Ці порушення вчинені працівниками органів влади та управління (821 випадок) та контролюючими органами (630 випадків). Загальна сума одержаної неправомірної вигоди становила 89,1 млн грн, і середня сума склала 75,8 тис. грн. Зазначено, що найбільший випадок одержання неправомірної вигоди серед високопосадовців зафіксовано в Одеській області.

Характерними особливостями корупції в Україні є наступне:

- корупція в значній мірі залежить від того, як формуються демократичні інституції та їх загальний стан.

- часті та необґрунтовані реформи основних інститутів, таких як адміністративні процедури, податкова система, державна регуляторна діяльність і розв'язання соціальних проблем, також сприяють поширенню корупції.

- корупція стає системним явищем, оскільки вона впливає на ключові інституції суспільства та перетворюється на важливий елемент їх функціонування.

- політичні ініціативи з боротьби з корупцією часто виявляються неефективними.

- у суспільстві закріплюються стереотипи терпимого ставлення до корупції, коли визнається її шкідливий вплив, але все ж обираються корупційні методи розв'язання проблем, що знижує активність громадян у боротьбі з цим явищем.

- корупція охоплює органи державної влади, місцевого самоврядування.

- інститути громадського суспільства виявляються недостатньо ефективними в боротьбі з корупцією [15].

Засоби масової інформації часто піддаються впливу власників та органів державної влади й уникають об'єктивного висвітлення проблем корупції. Громадські ініціативи, в свою чергу, зустрічають байдужість та суспільну апатію більшості населення, що призводить до їх недостатньої підтримки. Неурядові організації, які мали б активно виступати проти корупції, перебувають у стані ослаблення та залежності від осіб, що надають їм фінансову підтримку.

Політичні заходи попереджувального характеру орієнтовані на систематичність та конкретність у впровадженні демократичних принципів у різних сферах суспільної життєдіяльності. Це охоплює встановлення у громадській свідомості розуміння того, що корупційні дії в посадових осіб підривають авторитет і силу держави, а також етичні засади суспільства. Зокрема, це передбачає послідовне та активне проведення антикорупційної політики спрямованої на особи, які схильні до корупційних вчинків, а також створення громадських і незалежних державних структур для залучення громадян до боротьби з посадовою злочинністю.

Багато дослідників підкреслюють, що корупція тісно пов'язана з організованою злочинністю. Ці явища взаємодіють між собою, оскільки корупція надає представникам злочинного світу захист від закону, завдяки співпраці з особами, які мають владні повноваження. Крім того, через корупцію злочинці отримують певні переваги для свого бізнесу та інших видів діяльності.

Слід акцентувати увагу на важливій ролі корупції в організованій злочинності. Сучасні дослідження визнають, що однією з ключових ознак та особливостей функціонування організованої злочинності є існування

корумпованих зв'язків і проведення цілеспрямованих заходів для їхнього набуття.

Зокрема, злочинні дії, вчинені організованими злочинними групами та їхніми лідерами, забезпечуються за рахунок:

- використання своїх дружніх зв'язків серед широкого кола знайомих.
- використання колишніх дружніх зв'язків.
- надання постійної матеріальної підтримки органам влади, управлінню та посадовим особам.

- висування на посади осіб, що мають компрометуючу історію.
- пошук корумпованих зв'язків за ідеологічними ознаками, такими як спільна участь у партійних, комсомольських та інших організаціях.

- пряма корупція посадових осіб.

Отже, існують реальні підстави для того, щоб розширити перелік форм корупції, включаючи ті, які потребують додаткового визначення у законодавстві. Зокрема, дослідження М. Удовика [154] вказує на появу нових способів отримання неправомірної вигоди, до яких відносяться:

- пряма участь посадових осіб, державних службовців та депутатів на всіх рівнях, а також членів їхніх сімей у комерційній діяльності для особистої або корпоративної вигоди;

- використання посадового становища для трансферту державних коштів і матеріальних цінностей до комерційних структур та перетворення їх на готівку;

- надання пільг для корпоративних груп з відтягненням державних ресурсів;

- використання посадового становища для впливу на засоби масової інформації з метою особистої або корпоративної вигоди;

- залучення підставних осіб та родичів посадових осіб, державних службовців, депутатів та політичних діячів до комерційних структур з метою особистої або корпоративної вигоди;

- використання посадового становища для маніпулювання інформацією з метою особистої або корпоративної вигоди;

- лобіювання прийняття нормативних актів на користь певних груп;

- не криміналізоване зловживання службовим становищем під час приватизації, оренди, ліцензування, квотування та інших сфер [154].

Ефективна боротьба з посадовою злочинністю потребує більш широкого підходу, ніж прості короточасні заходи. Вона вимагає довгострокових соціально-економічних, політичних і правових перетворень. Ця стратегія має базуватися на поєднанні профілактичних заходів, спрямованих на запобігання вчиненню злочинів, і репресивних заходів, спрямованих на покарання винних осіб.

Корупція у сфері публічного управління є однією з найбільш руйнівних проблем, що підриває довіру до державних інституцій, знижує ефективність управління та сприяє соціальній нерівності.

У сфері публічного управління корупція може мати такі прояви [142, 143]:

1. Хабарництво: найбільш розповсюджений вид корупції, що включає надання чи отримання неправомірної вигоди за надання послуг чи прийняття рішень. Це може бути, наприклад, хабар за прискорення або сприяння в отриманні дозволів, ліцензій або інших адміністративних послуг.

2. Клієнтелізм та непотизм: призначення на державні посади родичів, друзів або знайомих без врахування їх кваліфікації або компетентності. Це підриває прозорість і справедливість у сфері публічного управління та часто призводить до некомпетентності та неефективності.

3. Відмивання грошей: легалізація коштів, отриманих незаконним шляхом, через різні фінансові схеми і інвестиції. У сфері публічного управління це може включати використання державних коштів для особистих потреб або їх переказ у «офшорні зони».

4. Зловживання владою: використання службового становища для особистого збагачення. Це може включати маніпуляції з державними

контрактами, розподіл ресурсів та інші види впливу на державні процеси для особистої вигоди.

5. Фальсифікація документів: підробка офіційних документів або надання недостовірної інформації для отримання державних послуг, субсидій або виплат.

6. Обман виборців: вплив на результати виборів через підкуп, залякування виборців або фальсифікацію голосування. Це спотворює демократичний процес і призводить до нелегітимності влади.

7. Співучасть з бізнесом: незаконне сприяння діловим інтересам через політичне покровительство, яке може включати сприяння у заключенні контрактів, видачі тендерів або наданні регуляторних послаблень конкретним компаніям.

Корупція у сфері публічного управління не тільки сприяє фінансовим втратам для держави, але й підриває довіру громадян до уряду та обмежує можливості для економічного та соціального розвитку країни. Боротьба з корупцією вимагає сильних інституціональних механізмів, прозорості та громадської участі.

1.3. Особливості державної антикорупційної політики в правових системах світу

Корупція є універсальним феноменом, що перетинає межі різних цивілізацій, історичних епох та політичних систем. Вона може існувати в суспільствах з будь-яким рівнем економічного розвитку і правової культури, незалежно від типу політичного устрою або економічної моделі. Корупція проявляється як у демократичних, так і у тоталітарних режимах, в країнах з відкритою та закритою економікою, на Сході і на Заході. Жодне суспільство не є вільним від корупції, і не існує універсального «ліктя» для її повного усунення. Корупція є результатом політичних, економічних і соціокультурних чинників, що впливають на розвиток країни. Навіть у

високорозвинених державах час від часу виникають великі корупційні скандали. Проте це не означає, що спроби боротьби з корупцією є марними. Економічні, політичні, соціокультурні та моральні наслідки корупції свідчать про її небезпечність і важливість боротьби з нею. Для ефективної боротьби з цим явищем потрібно використовувати найкращі стратегічні та тактичні підходи, а також учитися на досвіді інших країн для уникнення поширених помилок.

Найпоширенішими стратегіями протидії корупції у світі є:

1. Стратегія «війни» з корупцією: Ця стратегія базується на використанні силових методів для припинення проявів корупції. Вона передбачає притягнення до відповідальності осіб, які здійснюють корупційні дії, шляхом судових процесів, покарань та інших заходів.

2. Стратегія системного усунення причин корупції: Ця стратегія має передусім профілактичний характер і спрямована на усунення факторів, що спричиняють корупцію. Вона не обмежується лише боротьбою з конкретними випадками корупції, а намагається вирішити системні проблеми, що сприяють її поширенню. Це може включати вдосконалення законодавства, реформування адміністративних процедур, підвищення рівня прозорості та відкритості владних структур, зміцнення етичних стандартів у суспільстві та інші заходи.

3. Стратегія «свідомої пасивності» ґрунтується на твердженні про неефективність та безплідність активних заходів у боротьбі з корупцією. Підхід до активного втручання вважається «згубною самовпевненістю», оскільки вважається, що лише «риннок може розв'язати всі проблеми». В такій парадигмі також стверджується, що корупція є характерною лише для тоталітарного минулого і буде тимчасовим явищем, яке зникне разом із перетворенням держави на ліберальну демократію з ринковою економікою.

Остання стратегія, хоч і має свою привабливість, може виявитися доволі ідеалістичною, оскільки корупція, як соціальна хвороба, вимагає конкретної діагностики та ефективного «лікування». Сподівання на

«самоочищення» суспільства від корупційних практик може призвести лише до глибшого ураження соціального організму ними [147].

У світі найбільш поширеними є перші дві стратегії або їх комбінації. Прикладами стратегії «війни» можуть бути підходи до боротьби з корупцією в Китаї та Італії.

У Китаї, із своєю тисячолітньою історією, чиновницький апарат завжди існував як особлива, структурована та привілейована група, що мала необмежені можливості для зловживання владою. Проте, корупція як основна соціальна та політична проблема в Китаї була визнана лише у другій половині ХХ століття.

Боротьба з корупцією в Китаї почалася у грудні 1951 року з запуску програми, що отримала назву «три анти-» (анти-корупція, анти-бюрократизм, анти-марнотратство). Ця ініціатива передбачала створення спеціальних народних судів, що виключно розглядали справи про корупцію. Також уряд закликав кожну людину повідомляти про випадки корупції, які вона знає.

Після тимчасового покращення обстановки, у 80-ті роки розпочалася нова хвиля розслідувань корупційних випадків через широке невдоволення наявністю корупції у партійних структурах та урядовому апараті. У кінці ХХ століття уряд ініціював чотири кампанії з боротьби проти корупції.

У 1982 році розпочалася перша кампанія, спрямована на боротьбу з економічними злочинами. Загалом було проведено розслідування щодо понад 136 тисяч таких порушень, із них справи стосовно 44 тисяч були передані до судів, а 26 тисяч осіб були засуджені.

З 1983 по початок 1987 року відбувалася друга кампанія, спрямована на перевірку діяльності членів Комуністичної партії Китаю. Багато партійних кадрів було піддано покаранню, у тому числі 35,6 тисяч вищих посадових осіб на рівні повіту та вище.

Третя кампанія розпочалася у 1988 році та досягла свого піку у 1989 році після масових студентських протестів. Прокуратура зафіксувала 116,7 тисяч злочинів, з яких 58,7 тисяч були розслідовані. Заарештовано 20,8 тисяч

злочинців, а 36,2 тисячі чиновників добровільно з'явилися перед правоохоронними органами.

Четверта кампанія, яка розпочалася у 1993 році, мала три основні цілі: оцінка самими старшими посадовими особами їхньої діяльності, інтенсифікація розслідувань особливо тяжких злочинів та протидія негативним тенденціям у державному апараті.

В боротьбі з корупцією в Китаї важливим аспектом є суворе покарання винних, включаючи смертну кару. Наприклад, за привласнення суми від 50 тисяч юанів і вище, відбувається покарання у вигляді від 7 років позбавлення волі до смертної кари (страсти). Останній застосовується до тих злочинів, які мають серйозні суспільні та політичні наслідки, зокрема порушують репутацію керівництва країни. Останнім часом було виконано кілька розстрілів, серед яких були високопоставлені посадові особи, керівники Комуністичної партії та держави, а також бізнесмени.

Італія вважається однією з найбільш постраждалих від корупції країн Європи, особливо стосовно політичної корупції. Встановлення міцних зв'язків між бізнесом та політичними фігурами стало загальноприйнятою практикою. Фінансування політиків має стратегічне значення, оскільки воно відкриває доступ до державних замовлень, важливих контрактів та внутрішньої конфіденційної інформації, що може бути використано у конкурентній боротьбі.

Для протистояння мафії та корупції в Італії були створені спеціальні правоохоронні структури, зокрема: Генеральна Рада з боротьби з організованою злочинністю, окружні управління з боротьби з організованою злочинністю та мафією, та Державне управління з боротьби з мафією. Міністр внутрішніх справ очолює Генеральну Раду, а її склад включає голову поліції, керівників карабінерів і фінансової поліції, директора Слідчого управління з боротьби з мафією та директора служби безпеки. Основними завданнями цього державного органу є розробка стратегії протидії злочинності та розподіл завдань для кожного поліцейського підрозділу.

Основною проблемою у підходах Китаю та Італії до боротьби з корупцією є їх спонтанність і відсутність загальної антикорупційної стратегії. Це призвело до переважання каральних заходів над системним вирішенням корупційних причин. Хоча стратегія «війни» з корупцією може давати певні результати, вона має серйозні недоліки, такі як: посилення державного контролю над усіма аспектами суспільного життя; надмірне збільшення ролі силових структур у державному апараті; зростання вартості корупційних послуг через збільшення ризику покарання; опір антикорупційним заходам з боку значної кількості державних службовців; формування стійких та добре організованих корупційних мереж; використання антикорупційних механізмів для політичних цілей; необхідність постійної мобілізації громадськості на підтримку репресивних заходів.

Держави, які мають англо-американський тип правових систем, мають найдавніші традиції у протидії корупції. У Великобританії розслідуванням корупції займається спеціальний поліцейський підрозділ, що відомий як «Public Sector Corruption Section» – секція розслідування корупції у громадському секторі. Якщо збитки від корупційних дій перевищують два мільйони фунтів стерлінгів або якщо злочин є дуже складним або має значний громадський інтерес, справа передається до Організації розслідування серйозного шахрайства (SeriousFraudOffice), яка функціонує з 1998 року під егідою Міністерства юстиції Великобританії. Обвинувачення та представництво в суді у таких справах здійснює Прокурорська Служба Її Величності.

У Великобританії основний фокус управління спрямований на контроль, включаючи залучення громадськості, за діяльністю осіб, які обіймають публічні посади. Центральним елементом цього контролю є Комітет зі стандартів публічної сфери, створений у 1994 році і відомий як Комітет Нолана, на честь його першого голови. Цей комітет є незалежним консультативним органом при уряді Великобританії. Він займається розглядом актуальних питань, пов'язаних із стандартами поведінки тих, хто

займає публічні посади, включаючи фінансові та комерційні угоди, та надає рекомендації щодо потрібних змін у відповідних правилах для забезпечення високих стандартів поведінки в публічній сфері. Крім того, комітет займається питаннями фінансування політичних партій. Особливу увагу Комітет Нолана приділяє депутатам, які виступають консультантами у компаній, що намагаються впливати на державну політику, а також міністрам та іншим посадовим особам, які працюють у галузях, що регулювалися урядом перед їхньою кар'єрою в уряді.

В Сполучених Штатах Америки також існує довга й успішна історія боротьби з корупцією, яка стала ключовим аспектом внутрішньої політики ще в XIX столітті, після Громадянської війни 1861–65 рр. Головними причинами звернення уваги до цієї проблеми були швидке розширення управлінського апарату та практика номінації кадрів за партійними зв'язками, коли перевага надавалася не професіоналізму, а політичним лояльностям. «Система номінації за партійними зв'язками спричинила неефективність та корупцію... Ті, хто отримували публічні посади як винагороду за послуги, надані своїм партіям під час виборів або під час партійних зібрань, часто не мали відповідної кваліфікації» [1, с. 9].

Один із ключових законодавчих актів, спрямованих на запобігання корупції та зміцнення громадського контролю над діяльністю державних установ, був Закон Пендльтона, прийнятий у 1883 році. Цей закон передбачав створення федеральної Комісії з громадянської служби, склад якої складався з трьох осіб, які призначалися Президентом за згодою Сенату. Двоє з цих осіб могли представляти одну і ту ж політичну партію.

Цей міжпартійний орган був відповідальний за розробку правил проведення конкурсних випробувань для кандидатів на заміщення ряду державних посад (спочатку це стосувалося митниці та поштових органів). Він акцентував на тому, що призначення у федеральних міністерствах має здійснюватися серед мешканців різних штатів на основі пропорційного представництва, враховуючи чисельність населення.

Говорилося про необхідність пройти випробувальний термін перед наданням постійної роботи. Особливий акцент робився на тому, що «жоден працівник громадської служби не повинен фінансувати політичні фонди або надавати політичні послуги» [160, с. 202–203]. Заборонялося звільнення державних службовців з політичних міркувань і будь-який політичний тиск на них.

Закон про федеральне регулювання лобістської діяльності, прийнятий у США з 1946 року, вимагає, щоб будь-яка організація, що здійснює вплив на Конгрес, реєструвала своїх лобістів і повідомляла про свої інтереси в законодавчій сфері. Кожен лобіст зобов'язаний регулярно публікувати звіти про свою діяльність у «Відомостях Конгресу». За порушення цього закону передбачено штраф у розмірі до 10 тисяч доларів США або позбавлення волі до п'яти років.

Міністерство юстиції США відіграє ключову роль у боротьбі з корупцією в рамках державного управління, розробляючи національну стратегію та керуючи цим процесом. Важливу роль у цьому процесі відіграє Федеральне бюро розслідувань, яке займається протидією організованим злочинності та корупції. Також значний вклад у протидію корупції вносить Міністерство фінансів США через такі підрозділи, як Таємна служба, Служба внутрішніх доходів, та Бюро з контролю за алкоголем, тютюном та вогнепальною зброєю. Інші ключові агенції, що залучені до боротьби з корупцією, включають Митну службу, Поштову службу, Міністерство праці, Комісію з цінних паперів на біржах та Державний департамент США, який також допомагає тиснути на уряди країн-виробників наркотиків, а також Національну систему перехоплення наркотиків на кордоні.

У країнах з романо-германською правовою системою комплексні заходи протидії корупції почали розроблятися лише у другій половині ХХ століття. У Франції антикорупційна політика заснована на детальному законодавстві. Зокрема, Конституція Франції забороняє урядовцям суміщати свої посади з парламентською діяльністю або будь-якою іншою професійною

діяльністю в секторах громадських чи приватних служб. Також, після завершення терміну міністрам заборонено протягом шести місяців обіймати керівні позиції в державних або приватних компаніях. Закон 1990 року про фінансування політичних партій встановлює обмеження на фінансові внески від приватних осіб та компаній для політичних партій і їх виборчих кампаній. Закон 1993 року про запобігання корупції та забезпечення прозорості державних і приватних процедур запроваджує більш строгі і прозорі правила фінансування політичних партій, укладання державних контрактів, що має на меті збільшення прозорості і контролю за діяльністю місцевих владних органів. До традиційних економічних злочинів, як-от корупція, хабарництво та зловживання службовим становищем, додано фаворитизм, який полягає в наданні необґрунтованих переваг при розподілі державних замовлень та інших урядових рішеннях.

У 1995 році уряд Франції затвердив створення Комісії з деонтології державної служби, завданням якої є перевірка того, наскільки майбутня робота державних чиновників відповідає їхнім попереднім обов'язкам на державній службі, щоб уникнути фаворитизму. Цей крок викликав значне обурення серед державних службовців, адже їх звичка переходити на високооплачувані посади в приватному секторі перетворилася на своєрідну національну традицію, що виправдовується необхідністю обирати на ключові позиції найкращих кандидатів.

На інституційному рівні керування антикорупційними ініціативами в органах державної влади здійснюють такі структури: Комісія з фінансової гласності політичного життя, що відповідає за моніторинг майнових статусів парламентаріїв; Національна комісія з рахунків виборчих кампаній та фінансування політичних партій; правоохоронні органи, включаючи організацію TRACFIN, яка бореться з відмиванням грошей, Міністерство юстиції, а також Відділ з боротьби проти корупції, створений у 2004 році в рамках Управління боротьби проти економічних та фінансових злочинів при Судовій поліції, і Центральна служба запобігання корупції. Остання активно

співпрацює з вказаними вище правоохоронними структурами, зосереджуючись на зборі інформації та проведенні консультацій з незалежними експертами щодо ризиків корупції та веденні розслідувань у корупційних справах. Останнім часом цей орган також активізував свою діяльність у сфері інформаційно-освітньої роботи та сприяння прийняттю кодексів етики в організаціях державного і приватного секторів.

Основною стратегією німецького уряду у боротьбі з корупцією є запровадження законодавчих, організаційних, кадрових та інших заходів, спрямованих на запобігання зловживанням службовим становищем державних службовців. В Німеччині кожен держслужбовець несе особисту відповідальність за законність своїх дій і зобов'язаний повідомляти про будь-які зловживання, про які йому стало відомо з боку його колег. У разі сумнівів щодо правомірності будь-яких службових розпоряджень, службовець повинен одразу ж повідомити про це свого безпосереднього начальника та, за потреби, звернутися до вищого керівництва. За вимогою службовця підтвердження розпорядження повинно бути надано в письмовій формі.

Державні службовці заборонені від зайняття будь-якою підприємницькою діяльністю особисто або через посередників, включаючи участь у правлінні, наглядових радах чи інших органах будь-яких підприємств чи організацій. Будь-які інші форми сумісної діяльності вимагають спеціального дозволу від вищої службової інстанції. Держслужбовці також мають зберігати в таємниці всі службові відомості та факти, як під час, так і після завершення служби. Вони не мають права свідчити чи робити заяви щодо конфіденційної інформації без належного дозволу, навіть у судовому процесі. Відповідний дозвіл на розголошення інформації надається керівництвом з останнього місця роботи.

В Німеччині значна увага приділяється етичним стандартам у діяльності державних службовців. Федеральний закон 1953 року, який розширює юридичні принципи, закладені у Конституції ФРН 1949 року, вимагає, щоб чиновники демонстрували поведінку, що відображає їх

відданість принципам вільної демократії, як це передбачено Основним Законом, і активно захищали ці цінності. Жорсткі вимоги і обмеження, пов'язані з роботою у державній службі, компенсуються адекватними державними виплатами, гарантіями, які забезпечують стабільність зайнятості, можливості для кар'єрного росту, та достойний рівень життя.

Європейський досвід протидії корупції включає ефективні стратегії, особливо помітні в Нідерландах та Фінляндії.

Антикорупційна політика Нідерландів включає кілька ключових заходів: 1) створення детальної системи прав і обов'язків для державних службовців із чітким визначенням відповідальності за порушення етичних норм і корупційні дії; 2) розроблення системи моніторингу потенційних ризикових зон корупції в державних і громадських організаціях з метою забезпечення ретельного контролю за працівниками; 3) заборона на роботу в державних установах для осіб, визнаних винними у корупції, та позбавлення соціальних пільг, таких як пенсійне забезпечення та соціальні послуги; 4) обов'язкова публічна звітність та прозорість у розкритті випадків корупції та обговоренні її наслідків, включаючи покарання винних. Щороку міністр внутрішніх справ Нідерландів доповідає парламенту про зафіксовані випадки корупції та вжиті заходи протидії.

Серед країн поза Європою особливо важливо відзначити успіхи Сінгапуру у боротьбі з корупцією. Основою цих успіхів стала рішуча політична воля керівництва країни, націлена на викорінення корупції. Лідери Сінгапуру розробили та реалізували всебічну антикорупційну стратегію, яка була закріплена в Акті про запобігання корупції (ПОСА), прийнятому в 1960 році. Це законодавство підтримало і зміцнило Дослідницьке Бюро з питань корупції, створене ще в жовтні 1952 року колоніальним урядом Великої Британії.

Бюро з питань корупції Сінгапуру підпорядковане безпосередньо прем'єр-міністру і відповідає за підтримку чесності та прозорості в державному апараті. Завданням цієї установи є моніторинг та розслідування

випадків зловживань серед державних службовців, а також інформування відповідних органів влади для вжиття корективних заходів. Бюро аналізує процеси роботи у державних органах, які можуть бути схильні до корупції, ідентифікує системні недоліки, які можуть призвести до корупційних дій, та рекомендує керівникам цих підрозділів застосувати необхідні заходи для усунення проблем. Оновлена антикорупційна стратегія Сінгапуру базується на принципі «логіки у контролі за корупцією», який передбачає зниження або виключення умов, що стимулюють чи сприяють корупційній поведінці особистості.

У відповідності з цією стратегією особлива увага приділяється, по-перше, застосуванню поєднання нормативно-правових та правоохоронних заходів для мінімізації можливостей корупційних дій, по-друге, регулярному перегляду та підвищенню заробітних плат політичних лідерів та державних службовців, що має на меті зниження мотивації до зловживань. Ці заходи спрямовані на створення умов, за яких чиновники будуть менш схильні до корупції завдяки зниженню як можливостей, так і стимулів до неї.

У контексті адаптації зарубіжного досвіду в Україні варто звернути увагу на підходи країн Східної Європи, які проходять етап трансформації від тоталітарних систем до демократичних правових держав. Ці країни, як правило, створюють спеціалізовані антикорупційні структури. Наприклад, у Польщі у 2006 році було засновано Центральне антикорупційне бюро (СВА), яке відіграє роль координуючої установи з оперативно-розшуковими та інформаційно-аналітичними функціями у боротьбі з корупцією. Окрім СВА, в антикорупційній діяльності в Польщі беруть участь такі органи, як Поліція, Агентство національної безпеки, Прикордонна служба, Військова жандармерія, Генеральний інспектор фінансового контролю, Митні служби, Генеральний інспектор фінансової інформації, а також Верховна контрольна палата. Цей досвід може бути корисним для України у формуванні власної ефективної системи протидії корупції [170, 171].

Досягнення Грузії у боротьбі з глибоко вкоріненою корупцією викликають значне зацікавлення. Аналітики оцінюють ситуацію в країні у 1990-х роках як «провал держави», з огляду на катастрофічні результати управлінської діяльності на початку її незалежного існування, які виявилися у повному дезорганізації державного управління, фінансових кризах та руйнуванні системи суспільних послуг. Після приходу до влади у 2004 році, президент Михайло Саакашвілі ініціював низку швидких і радикальних антикорупційних реформ. Одним із перших кроків стало усунення нелегальних центрів влади, таких як «вори в законі», що представляли собою паралельну структуру влади, конкуруючи з офіційними державними інститутами в регулюванні правопорядку та вирішенні конфліктів. Згідно з оцінкою Г. Слейда, «злочинський світ» пропонував альтернативний порядок країні, яка відчувала гостру втрату державних функцій.

Новий закон «Про організовану злочинність» визначив кримінальну відповідальність для осіб, відомих як «злочинці в законі», за їхнє відкрите визнання неофіційного статусу або за участь у вирішенні конфліктів у ролі посередників. Додатково, в рамках підвищення ефективності управління, було ініційовано широкомасштабне державне реформування, спрямоване на роздержавлення майже всіх сфер діяльності, що сприяло оптимізації управлінських структур.

Процес оптимізації управлінських структур в Грузії характеризувався радикальним скороченням числа міністерств та відомств: кількість міністерств була зменшена з 18 до 13, а відомств – з 52 до 34. В установах, що залишились, скорочення персоналу становило від 40 до 50%. Ці заходи дозволили державі звільнитися від надлишкових функцій та значно підвищити заробітну плату державним службовцям. Одночасно, податкова реформа сприяла зниженню корупції шляхом спрощення податкового законодавства та зменшення загального фіскального навантаження. Кількість податків була знижена з 22 до 6, а з 2012 року – до чотирьох.

Істотні реформи також відбулись у секторі внутрішніх справ Грузії. З числа 85 тисяч міліціонерів протягом кількох років було звільнено 75 тисяч. Замість ДАІ було створено патрульну поліцію. Кожен грузинський поліцейський патруль складається з двох осіб, але склад патруля не є стабільним, що унеможливує утворення постійних пар. Такий підхід запобігає формуванню міцних зв'язків між поліцейськими, що можуть сприяти корупції. Більше того, кожен з тимчасових напарників може виявитися інспектором Генеральної інспекції, завданням якої є контроль за діяльністю поліцейських та виявлення внутрішньої корупції.

Аналіз зарубіжного досвіду вказує на наявність різноманітних стратегічних підходів та багаточисельних тактичних ініціатив у боротьбі з корупцією в різних правових системах світу. Деякі країни мають довготривалі традиції та розроблені механізми профілактики корупції, тоді як інші ще формують власні національні нормативно-інституційні рамки для її протидії. Це свідчить про складність та багатоаспектність проблеми корупції, а також про необхідність індивідуального підходу в кожній окремій юрисдикції для ефективного вирішення цього питання [167].

Найбільші успіхи у ліквідації причин, умов та наслідків корупції спостерігаються в тих державах, де корупція розглядається на найвищому політичному рівні як серйозна загроза національній безпеці. У таких країнах створено адекватне законодавство, проведено реформи системи державного управління, встановлені стандарти поведінки для державних службовців та функціонують спеціалізовані інституції для координації та контролю над антикорупційними заходами. Досвід цих країн у боротьбі з корупцією є надзвичайно корисним для формування та реалізації системної антикорупційної політики в Україні, де важливо застосовувати перевірені міжнародні практики для ефективного вирішення цієї проблеми.

Одним із ключових аргументів на користь державного фінансування політичних партій є забезпечення рівних можливостей для всіх учасників політичного процесу. Державне фінансування спрямоване на усунення

нерівностей, що виникають через фінансові диспропорції між партіями, надаючи адекватний доступ до необхідних ресурсів як великим, так і менш впливовим політичним організаціям. Це сприяє створенню більш справедливого та збалансованого політичного конкурентного середовища.

Ключовою перевагою державного фінансування політичних партій є зменшення впливу приватних інтересів та бізнес-структур на політичне рішення. Таке фінансування забезпечує більшу незалежність політичних організацій від корпоративних впливів, сприяючи запобіганню потенційних конфліктів інтересів. Використання коштів з державного бюджету допомагає зміцнити демократичні основи, оскільки політичні партії можуть діяти в інтересах громадськості, не залежачи від їх фінансових можливостей, та сприяти рівноправному представництву різних соціальних груп. Такий підхід підкреслює роль державного фінансування як важливого інструменту у підтримці демократичних принципів у політичному житті країни.

Ще одним суттєвим мотивом державного фінансування політичних партій є стимуляція громадянської участі у політичному житті. Надання фінансових ресурсів політичним партіям дозволяє їм ефективно організувати виборчі кампанії, залучаючи увагу та активність громадян, що сприяє зміцненню демократії.

Державне фінансування також виступає як механізм забезпечення стабільності політичної системи. Шляхом ресурсного забезпечення партій, держава сприяє запобіганню фінансових криз у політичних організаціях та допомагає їм подолати виклики, пов'язані з фінансовою нестабільністю.

Крім того, державне фінансування надає можливість державі регулювати та контролювати фінансові потоки в політичному процесі, забезпечуючи ефективне використання коштів та мінімізацію ризиків корупції та неправомірного використання державних ресурсів.

Основні моделі фінансування політичних партій можна класифікувати наступним чином:

1. Англосаксонська модель, характеризується переважно правовим

регулюванням недержавного фінансування. Ця модель покладає основний акцент на приватні внески, обмежуючи при цьому пряме фінансування з державного бюджету.

2. Європейсько-континентальна модель, в якій домінує державне фінансування, закріплене на законодавчому рівні. Такий підхід забезпечує політичним партіям стабільність і незалежність від приватних донорів завдяки фіксованим державним виплатам.

3. Змішана модель, яка включає елементи обох попередніх моделей, поєднуючи державне та приватне фінансування. Ця модель забезпечує гнучкість у фінансуванні, дозволяючи партіям отримувати кошти як від держави, так і від приватних джерел.

Англосаксонська модель фінансування політичних партій характеризується підходом, типовим для країн з англосаксонською правовою системою, таких як Велика Британія, Сполучені Штати Америки, Канада та Австралія. В рамках цієї моделі, фінансування політичних організацій переважно здійснюється через приватні джерела, включаючи членські внески, добровільні пожертви від індивідуальних донорів, корпорацій, а також через різноманітні фонди.

На відміну від інших моделей, де державне фінансування може відігравати значну роль у підтримці політичних партій, у англосаксонській моделі державне фінансування є суттєво обмеженим і не становить основного джерела фінансових ресурсів для партій. Це сприяє збереженню великої ступеня незалежності політичних партій від держави, але водночас збільшує їх залежність від приватних донорів.

Англосаксонська модель фінансування політичних партій акцентує на необхідності прозорості та обліковості у фінансових операціях. Законодавство вимагає публічного оприлюднення інформації про витрати та джерела фінансування, забезпечуючи відкритість та доступність цих даних для загального огляду.

Політичні партії в рамках цієї моделі мають великий ступінь

фінансової автономії, що дозволяє їм самостійно залучати кошти для своєї діяльності. Важливим аспектом є те, що фінансування партій часто корелює з рівнем їхньої підтримки з боку громадян, тобто партії, що мають вищу підтримку, мають потенціал отримувати більше фінансових ресурсів [160].

Хоча в цій моделі мінімізується роль державного фінансування, основна увага приділяється залученню коштів від приватних осіб і корпорацій. При цьому, зберігається строгий контроль за прозорістю та відкритістю фінансових потоків для запобігання корупції та неправомірного використання коштів у політичному процесі.

Європейсько-континентальна модель державного фінансування політичних партій характеризується значною роллю держави в підтримці політичних організацій і широко поширена у країнах, таких як Франція, Німеччина, Італія та Іспанія. У цьому підході, держава надає фінансові субсидії на підтримку партійних програм, виборчих кампаній та інших видів діяльності.

Державне фінансування в цій моделі супроводжується ретельним регулюванням і контролем. Існують строгі правила, які регламентують використання коштів партіями, визначають допустимі витрати та встановлюють обмеження щодо видів фінансової діяльності.

Хоча політичні партії також можуть отримувати фінансування з приватних джерел, таких як членські внески та донати від громадян, державне фінансування виступає як основне джерело фінансування, що гарантує стабільність та незалежність партій від великих приватних донорів.

Політичні партії в рамках європейсько-континентальної моделі насолоджуються певним рівнем фінансової автономії, однак їхні дії водночас регулюються строгими правилами щодо використання державних коштів. Державне фінансування в цій моделі спрямоване на забезпечення рівних можливостей для всіх політичних партій, враховуючи їх представництво та успіхи на виборах.

Таке фінансування має на меті стимулювати участь громадян у

політичному процесі та сприяти здоровій конкуренції на політичній арені. Модель прагне досягти балансу між фінансовою незалежністю партій та їхньою фінансовою відповідальністю перед суспільством та державою. Важливим аспектом цієї моделі є рівень державного контролю, який допомагає уникати корупції та недобросовісного використання фінансових ресурсів у політиці.

Змішана модель державного фінансування політичних партій інтегрує елементи різних систем, включаючи англосаксонську та європейсько-континентальну моделі, поєднуючи державне фінансування з приватними джерелами. У рамках цієї моделі, політичні партії отримують кошти як у формі державних субсидій, грантів та інших видів допомоги, так і через фінансування від приватних осіб, корпорацій та членських внесків.

Змішана модель вимагає детального регулювання та високого рівня контролю над тим, яким чином партії витрачають отримані кошти, включаючи чіткі правила щодо використання державних ресурсів та строгі вимоги до прозорості та обліковості фінансових операцій.

Ця модель дозволяє політичним партіям зберігати певний рівень фінансової автономії, одночасно забезпечуючи баланс між їх незалежністю та відповідальністю перед державою та громадськістю. Такий підхід сприяє демократичному розвитку, оскільки забезпечує рівні можливості для усіх партій при збереженні відкритості та прозорості фінансування.

Змішана модель державного фінансування політичних партій цілеспрямовано стимулює громадянську участь у політичному процесі та сприяє здоровій конкуренції між політичними силами. Вона розроблена таким чином, щоб адаптуватися до різних типів політичних партій, враховуючи їх унікальні потреби та роль у політичній системі країни.

Змішана модель вважається вигідною для багатьох держав, оскільки вона дозволяє інтегрувати переваги різних методів фінансування. Ця модель також здатна адаптуватися до специфіки політичного ландшафту та культурних особливостей кожної країни, що робить її універсальним

інструментом для розвитку політичних систем. Такий підхід не лише забезпечує фінансову підтримку різних партій, але й водночас встановлює чіткі рамки для забезпечення прозорості та відповідальності у використанні фінансових ресурсів.

Джерела фінансування політичних партій можуть бути класифіковані наступним чином:

- самофінансування;
- приватне фінансування;
- державне фінансування.

Членський внесок, як форма самофінансування, конститує собою регулярний фінансовий внесок членів партії, який визначений законодавством та структурований відповідно до статуту партії або спеціальних положень про членські внески. Ці внески, які є обов'язковими для всіх членів партії за винятком осіб, для яких статут або окремі положення передбачають виключення, сприяють фінансовій незалежності та самодостатності політичних організацій.

На наш погляд, внесення до Закону України «Про політичні партії в Україні» спонсорства як окремої категорії приватного фінансування може потенційно сприяти політичній корупції та зловживанням у сфері політичних фінансів. Це пов'язано з тим, що спонсорство, на відміну від пожертвувань, зазвичай передбачає отримання спонсором певних вигод, що може не бути цілком безкорисливим.

У країнах Європейського Союзу основним джерелом приватного фінансування політичних партій вважаються пожертвування, що визначаються як добровільне надання політичній партії фінансових або майнових ресурсів в порядку та обсягах, які регулюються законодавством. Такі пожертвування є ключовими для забезпечення фінансової підтримки партій, дозволяючи їм вести політичну діяльність без прямих зобов'язань перед спонсорами, що може вести до конфлікту інтересів або корупції.

Державне фінансування політичних партій є широко

використовуваною практикою у країнах Європейського Союзу та вважається новим напрямком для України.

Здійснення державного фінансування політичних партій в Україні стикається з рядом важливих проблем, серед яких:

1) Відсутність чітких законодавчих визначень щодо використання державних коштів політичними партіями. Це включає невизначеність терміну «статутна діяльність партії», неясність у поняттях «діяльність партії, пов'язана з участю у виборах» та «витрати на фінансування передвиборної агітації», а також неоднозначність у застосуванні обмежень, пов'язаних з певними видами економічної класифікації видатків бюджету.

2) Неefективне використання державних коштів. На думку експертів та громадськості, значна частина державного фінансування витрачається на загальні потреби партій, які не сприяють розвитку їх інституційної та аналітичної спроможності. Такі витрати не відповідають очікуванням щодо підтримки плюралістичної демократії в Україні, не сприяючи значущим змінам у політичній системі країни.

Удосконалення фінансово-економічного механізму підтримки політичних партій повинно починатися із значних покращень у нормативно-правовій базі, що регулює цю сферу. Це може включати розробку та впровадження більш деталізованих законодавчих норм, що забезпечуватимуть більшу прозорість і обліковість у фінансуванні партій [154].

Одним із ключових кроків у цьому напрямку могла б стати заборона на фінансування політичних партій з боку юридичних осіб. Така заборона знизила б значно ризики політичної корупції, які часто виникають через фінансові зв'язки між політичними партіями та корпоративними інтересами, і підвищила б прозорість системи фінансування, забезпечивши більш справедливе та незалежне політичне представництво в Україні.

Необхідно внести зміни до Закону України «Про політичні партії в Україні», зокрема, важливо закріпити чіткий перелік конкретних потреб, на

які політичні партії можуть витратити кошти, отримані з державного бюджету для фінансування своєї статутної діяльності. Оскільки чинне законодавство не містить визначення поняття «статутна діяльність політичної партії», це унеможлиблює точний контроль за використанням державних коштів. Крім того, важливо законодавчо закріпити, що неправомірне використання коштів, виділених на статутну діяльність, встановлене судом, є підставою для припинення державного фінансування цієї партії. Це забезпечить не тільки прозорість використання публічних коштів, але й сприятиме більшій відповідальності політичних партій перед суспільством.

Враховуючи, що за чинним законодавством України політичні партії можуть зіткнутися з труднощами при перевірці громадянства особи, що робить внесок, або визначенні кінцевого бенефіціарного власника внеску, важливо внести зміни до регулятивної практики. Пропонується зобов'язати Національне агентство з питань запобігання корупції інформувати політичну партію про виявлення такого порушення та надати рекомендацію щодо повернення внеску особі, яка його зробила, протягом трьох днів. У випадку, коли повернення внеску є неможливим, партія повинна бути зобов'язана перерахувати кошти до державного бюджету. Такі заходи допоможуть забезпечити більшу прозорість та законність фінансування політичних партій, мінімізуючи ризики неправомірного впливу через фінансові внески.

Вибірчі процеси представляють собою складне поле взаємодій між політичними акторами та громадськістю, яке, на жаль, часто виявляється сприйнятливим до різноманітних форм корупції. Для глибокого розуміння впливу корупції на демократичні інститути необхідна концептуалізація та системний науковий аналіз корупційних проявів у виборчих процесах.

Наукове дослідження виявляє широкий спектр корупційних дій у рамках виборчих кампаній, що торкаються різних аспектів виборчого процесу. Одним із найбільш розповсюджених явищ є «політична корупція», яка включає практики, де кандидати або політичні партії пропонують

виборцям матеріальні стимули або інші вигоди в обмін на їх підтримку. Це може проявлятися через прямі підкупи, обіцянки призначення на державні посади або інші форми матеріального заохочення, що загрожує цілісності та справедливості виборчих процедур.

Крім «політичної корупції», важливим аспектом є також «адміністративна корупція», яка виявляється через неправомірний вплив державних структур на виборчий процес. Цей вид корупції може охоплювати маніпуляції зі списками виборців, тиск на виборчі комісії або навіть фальсифікацію результатів виборів, що суттєво підриває демократичні основи політичної системи.

Науковий аналіз цих корупційних проявів під час виборчих процесів відкриває можливість детально вивчити різноманітні форми та механізми такої діяльності, а також їх вплив на демократичні інститути. Застосування системного підходу в дослідженні корупції дозволяє не тільки розкрити контекст і особливості корупційних дій на виборах, але й розробити ефективні стратегії їх протидії. Такий підхід є ключовим для формування політик, спрямованих на зміцнення прозорості та справедливості в політичному житті країни.

Корупція під час виборів представляє серйозний виклик для підтримки демократичних принципів та легітимності політичних інститутів. У контексті сучасної політики, де виборчі процеси визначають напрямок розвитку суспільства, виявлення та аналіз різних форм виборчої корупції стає ключовою задачею.

Корупційні дії під час виборів можуть приймати різні форми, зокрема зловживання виборчим процесом шляхом покупки голосів або підкупу виборців. Ці дії не тільки підривають цілісність виборчих процесів, але й відбиваються на загальному довірі до виборчої системи та політичних інститутів загалом. Тому, забезпечення прозорості та справедливості виборів є вирішальним для зміцнення демократичних основ будь-якої країни.

Акцентування уваги на чинниках, які сприяють корупції на виборах, є

важливим для розуміння та боротьби з цим явищем. Основними факторами, які можуть стимулювати корупційні дії під час виборчих процесів, є:

1. Слабкість інститутів: Недостатньо розвинені або слабкі демократичні інститути створюють умови, які можуть сприяти корупції. Це може включати недостатню прозорість, відсутність контролю та обмежену здатність до притягнення до відповідальності, що дозволяє корупційним проявам розповсюджуватися.

2. Економічна нерівність: Велика економічна нерівність може призвести до того, що багаті члени суспільства будуть використовувати свої ресурси для впливу на виборців і кандидатів, намагаючись забезпечити політичні рішення на свою користь. Це може сприяти підкупу виборців і фінансуванню кампаній з метою здобуття неправомірних переваг [8].

3. Неефективність правової системи: Слабка правова система, яка не забезпечує належного розслідування і покарання за корупційні дії, створює умови, де корупціонери можуть відчувати безкарність. Відсутність справедливого правосуддя і швидкого реагування на порушення сприяє поширенню корупції, оскільки зловмисники не бояться наслідків своїх дій.

Розуміння та адресація цих чинників є ключовими для розробки ефективних стратегій, спрямованих на зменшення корупції на виборах і зміцнення демократичних процесів.

Протидія корупції на виборах вимагає застосування комплексного підходу, який об'єднує кілька критично важливих напрямків:

1. Зміцнення демократії: Це включає посилення демократичних інститутів та забезпечення високого рівня прозорості виборчих процесів. Важливим є розвиток механізмів, що дозволяють здійснювати ефективний нагляд і контроль за виборчими кампаніями та використанням виборчих фондів.

2. Залучення громадськості: Активізація ролі громадян у виявленні та попередженні корупційних дій є ключовою. Це може включати заохочення до спостереження за виборами, участь у громадських ініціативах та

використання технологій для звітності та контролю.

3. Реформа правової системи: Необхідність посилення ефективності та незалежності судової системи для забезпечення відповідальності у випадках корупції. Це включає забезпечення швидкого та справедливого розгляду справ, пов'язаних з виборчими порушеннями.

Розробка та впровадження стратегій протидії корупції на виборах мають базуватися на наукових дослідженнях та практичних рішеннях, які спрямовані на покращення демократичного процесу. Це допоможе зберегти легітимність виборів та зміцнити довіру громадськості до політичної системи. Такий підхід вимагає системної координації між урядовими агенціями, громадськими організаціями та міжнародними партнерами [41].

Роль державного фінансування політичних партій є значущою та важливою, адже вона не тільки сприяє підтримці демократії та політичної стабільності, але й вимагає адаптації та неперервного вдосконалення відповідно до суспільних та політичних змін.

На основі аналізу можна зробити висновок, що державне фінансування політичних партій є вирішальним інструментом для забезпечення рівних можливостей для всіх політичних сил, захисту політичного процесу від надмірного впливу приватних інтересів, а також для підтримки загальної стабільності політичної системи. Однак це питання залишається предметом активного дебату та вимагає подальшого дослідження, зокрема, для оптимізації існуючих механізмів фінансування, щоб вони відповідали потребам сучасного суспільства та забезпечували ефективну підтримку демократичного розвитку.

Стратегія та тактика протидії корупції в різних правових системах світу відрізняються залежно від культурних, політичних та економічних умов кожної країни. Однак існують деякі спільні підходи та методи, що застосовуються на міжнародному рівні для боротьби з цим глобальним явищем:

1. Створення та зміцнення законодавства.

Створення чіткого та всебічного антикорупційного законодавства є основою для ефективної боротьби з корупцією. Це включає:

- Криміналізацію різних форм корупції, включаючи хабарництво, зловживання владою, непотизм, та відмивання грошей.

- Запровадження прозорих процедур для державних закупівель, тендерів та видачі ліцензій.

- Закони про декларацію майна та інтересів державних службовців.

2. Незалежні антикорупційні агенції.

Створення незалежних органів, що відповідають за виявлення, розслідування та переслідування корупційних діянь, таких як антикорупційні бюро або комісії. Наприклад:

- НАБУ в Україні (Національне антикорупційне бюро) [40].

- СРІВ в Сінгапурі (Бюро розслідувань практик корупції).

3. Залучення громадськості та засобів масової інформації.

Активізація ролі громадянського суспільства та ЗМІ у виявленні та розкритті випадків корупції:

- Громадські ради при державних органах.

- Програми захисту свідків та інформаторів.

- Використання технологій для забезпечення прозорості діяльності уряду.

4. Міжнародне співробітництво.

Співпраця на міжнародному рівні для запобігання корупції, особливо у транснаціональних випадках:

- Ратифікація міжнародних конвенцій про боротьбу з корупцією, як-от Конвенція ООН проти корупції.

- Обмін інформацією та досвідом між країнами.

- Спільні міжнародні розслідування та судові процеси.

5. Виховання та освіта.

Розвиток культури неприйняття корупції, особливо серед молодого покоління:

- Освітні програми у школах та університетах, спрямовані на формування антикорупційної свідомості.

- Тренінги та семінари для державних службовців та бізнесу про етичну поведінку та законодавство.

б. Посилення судової системи.

Зміцнення незалежності, неупередженості та ефективності судової системи:

- Реформування судів для забезпечення справедливих судових розглядів.

- Підвищення кваліфікації суддів та правоохоронців.

Кожна з цих стратегій має свої особливості в залежності від конкретної правової системи, але їхня комплексна реалізація може значно підвищити ефективність боротьби з корупцією.

Висновки до розділу 1

У дисертації узагальнено підходи до розуміння корупції шляхом виділення особливостей, що доповнюють теоретичне розуміння корупції й формулювання антикорупційної політики: правовий (корупція як порушення законодавства, що підриває правову систему та нормативний порядок суспільства); соціологічний (соціальна дисфункція, яка виникає внаслідок протиріч між особистісними амбіціями членів соціальної організації та загальними цілями організації); соціально-політичний (специфічна форма взаємодії між владою та суспільством, що характеризується слабкістю державних інституцій, невстановленим правопорядком, присутністю патрон-клієнтських відносин, а також корисливістю правлячої політико-адміністративної та економічної еліти); економічний (особлива форма соціального обміну, заснована на особливостях ринкових відносин з метою отримання користі, вигоди); функціональний (баланс між соціально-шкідливими аспектами корупції та її можливими короткотерміновими

перевагами для певних соціальних процесів); інституційний (вплив інституційних рамок на корупційну поведінку, інституційні слабкості впливають на поширення корупції).

На основі аналізу наукових джерел удосконалено визначення поняття корупції у виборчому процесі, що пропонується як система зв'язків та відносин у суспільстві, що обумовлена соціальними факторами, проявляється в антисоціальній спрямованості на протиправне використання власних повноважень шляхом незаконного використання публічних ресурсів для одержання матеріальних та нематеріальних вигід та задоволення приватних інтересів.

Проведене дисертаційне дослідження дозволяє стверджувати, що корупція є комплексним явищем, яке залежить від багатьох факторів, включаючи соціально-економічні умови, «тінізацію» економіки, і недоліки в організаційно-правовій сфері. Це явище веде до значної частки ВВП, що надходить з «тіньових» джерел.

Виділено наукові підходи щодо визначення особливостей державної антикорупційної політики в правових системах світу шляхом виділення спільних підходів та методів, що застосовуються з метою запобігання корупції: створення та зміцнення законодавства, створення незалежних органів, що відповідають за виявлення, розслідування та переслідування корупційних діянь, таких як антикорупційні бюро або комісії, активізація ролі громадянського суспільства та ЗМІ у виявленні та розкритті випадків корупції, міжнародне співробітництво, виховання та освіта.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ

2.1. Державна антикорупційна політика у виборчому процесі в Україні

Політика взагалі визначається як мистецтво управляти державою. У політологічному енциклопедичному словнику політика визначена як «організаційна, регулятивна і контрольна сфера суспільства, в межах якої здійснюється соціальна діяльність, спрямована головним чином на досягнення, утримання й реалізацію влади індивідами й соціальними групами задля здійснення власних запитів і потреб» [14, с. 258]. Макс Вебер визначає політику як «прагнення до участі у владі або до здійснення впливу на розподіл влади» [22, с. 646]. В сучасному демократичному суспільстві основна діяльність держави спрямовується на задоволення потреб громадян. Таким чином, ми розуміємо державну політику як курс, напрям дій, стратегію прийняття рішень і їх практичного впровадження. Звичайно, суб'єктом формування державної політики на сьогодні є держава, а тому призначення політики полягає у визначенні суті проблеми, розв'язання якої потребує втручання державних органів влади [84, с. 10], що й зумовлює розуміння державної політики. У своїй праці «Аналіз державної політики» Л. Пал визначає державну політику як «напрямок дії або утримання від неї, обрані державними органами для розв'язання певної чи сукупності взаємно пов'язаних проблем» [90, с. 22]. Отже, державна політика являє собою цілеспрямовану діяльність органів державної влади для вирішення суспільних проблем, досягнення й реалізації загальнозначущих цілей розвитку суспільства або його окремих сфер [2]. Державна політика здійснюється у всіх сферах публічного управління в Україні, в тому числі у виборчому процесі.

Як зазначено в праці С. Кравченка «Підходи до розуміння антикорупційної політики в Україні», антикорупційна політика має бути постійною складовою частиною діяльності держави і турботою всього суспільства на основі створення стабільних загальнонаціональних основ запобігання та протидії корупції, що розраховані на тривалу історичну перспективу [90]. У ст. 5 Конвенції ООН проти корупції кожна держава-учасниця згідно з основоположними принципами своєї правової системи розробляє і здійснює або проводить ефективну скоординовану політику протидії корупції [90]. В Енциклопедії державного управління антикорупційна політика розуміється як комплекс правових, економічних, освітніх, виховних, організаційних та інших заходів, спрямованих на створення системи запобігання та протидії корупції й усунення причин її виникнення [36, с. 325].

Відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» засади державної антикорупційної політики на відповідний період визначаються Верховною Радою України в Антикорупційній стратегії, яка затверджується законом. Щороку Верховна Рада України проводить парламентські слухання з питань реалізації Антикорупційної стратегії. Проект Антикорупційної стратегії розробляє Національне агентство з питань запобігання корупції відповідно не пізніше 1 серпня року, у якому завершується дія попередньої Антикорупційної стратегії, таким чином забезпечуючи безперервність державної антикорупційної політики. Звичайно, Антикорупційна стратегія розробляється на основі аналізу ситуації щодо корупції та результатів виконання попередньої Антикорупційної стратегії. Дана стратегія реалізується шляхом виконання державної антикорупційної програми з виконання Антикорупційної стратегії, яка розробляється Національним агентством з питань запобігання корупції [107].

Заходи, спрямовані на реалізацію Антикорупційної стратегії, які є обов'язковими для виконання державними органами, органами місцевого самоврядування та іншими суб'єктами, визначеними виконавцями таких

заходів визначає Державна антикорупційна програма з виконання Антикорупційної стратегії.

Взагалі, відповідно до Закону України «Про запобігання корупції», Антикорупційні програми приймаються в:

Адміністрації Президента України, Апараті Верховної Ради України, Секретаріаті Кабінету Міністрів України, Секретаріаті Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Офісі Генерального прокурора, Службі безпеки України, міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, інших державних органах, юрисдикція яких поширюється на всю територію України, обласних, Київській та Севастопольській міських державних адміністраціях, державних цільових фондах - шляхом затвердження їх керівниками;

Апараті Ради національної безпеки і оборони України - шляхом затвердження Секретарем Ради національної безпеки і оборони України;

Національному банку України - шляхом затвердження Правлінням банку;

Рахунковій палаті, Центральній виборчій комісії, Вищій раді правосуддя, Верховній Раді Автономної Республіки Крим, обласних радах, Київській та Севастопольській міських радах, Раді міністрів Автономної Республіки Крим - шляхом затвердження їх рішеннями [107].

Антикорупційні програми повинні передбачати:

визначення засад загальної відомчої політики щодо запобігання та протидії корупції у відповідній сфері, заходи з їх реалізації, а також з виконання антикорупційної стратегії та державної антикорупційної програми;

оцінку корупційних ризиків у діяльності органу, установи, організації, причини, що їх породжують та умови, що їм сприяють;

заходи щодо усунення виявлених корупційних ризиків, осіб, відповідальних за їх виконання, строки та необхідні ресурси;

навчання та заходи з поширення інформації щодо програм

антикорупційного спрямування;

процедури щодо моніторингу, оцінки виконання та періодичного перегляду програм;

інші спрямовані на запобігання корупційним та пов'язаним з корупцією правопорушенням заходи [107].

Розкриваючи зміст державної антикорупційної політики у виборчому процесі варто вказати, що вибір взагалі, як соціально-філософська категорія є фундаментальною складовою особистої свободи, яка визначає здатність людини реалізовувати свої цілі та інтереси. Історично кожен вибір, здійснений людьми, сприяв формуванню сучасного стану суспільства. Акт вибору не тільки втілює свободу в конкретні дії, але й ініціює процес рішення нових проблем, який знову ж таки веде до нових виборів та нових реалізацій свободи [87].

У контексті України, вибори представляють собою ключовий механізм прямого народовладдя, конституційно закріплений та регламентований національним законодавством. Через таємне голосування громадяни здійснюють своє право на вибір, обираючи Президента України, народних депутатів Верховної Ради України, а також місцевих голів та депутатів місцевих рад. Цей процес є важливим вираженням демократичних принципів та забезпечує громадянам можливість впливати на управління державою і місцевими справами, реалізуючи тим самим свою особисту свободу в політичному контексті.

Вибори є одним із фундаментальних інститутів демократії, що має давню історію. Їх використання можна простежити від Стародавньої Греції та Риму, де громадяни активно брали участь у голосуванні, до їх широкого поширення в Європі та Америці у період XVI-XIX століть.

У широкому сенсі, вибори розуміються як техніка голосування, яка використовується для визначення осіб, які обираються до складу державних органів чи займають певні посади. У вузькому сенсі, цей термін відноситься до процесу, в якому громадяни, що проживають на певній території, голосують

за кандидатів, які висунуті до складу представницьких органів або на заміщення певних посад. Цей процес є важливим механізмом забезпечення народного суверенітету та представництва в демократичних суспільствах, дозволяючи громадянам впливати на управління своєю країною та місцевими справами через вибір представників, які відповідають їхнім інтересам і поглядам.

Вибори виступають як ключова форма народовладдя та вважаються найбільш розповсюдженим та часто застосовуваним механізмом у порівнянні з іншими формами демократичної участі, такими як референдуми чи плебісцити. Через процес виборів здійснюється формування ключових органів публічної влади, включаючи парламенти, іноді уряди, судові органи, а також органи місцевого самоврядування. Крім того, за допомогою виборів здійснюється призначення на виборні посади, такі як президент країни, міський голова, голови виборчих органів.

Існує ряд різних підходів до визначення виборів, що відображає їхню багатогранність та важливість у політичній системі. Вибори як процес не лише дозволяють громадянам впливати на формування уряду та законодавства, але й сприяють легітимації владних структур, забезпечуючи їхнє представництво та відповідність народній волі. Цей механізм дозволяє зберігати зв'язок між народом та його представниками, сприяє стабільності та прозорості урядування, тим самим підкреслюючи фундаментальну роль виборів у сучасних демократіях.

Різноманітність підходів до визначення виборів відображає їхню важливість і багатогранність у політичній теорії та практиці. Науковці подають різні інтерпретації цього процесу, що вказує на його складність та значення в сучасному демократичному суспільстві:

1. М.І. Корнієнко визначає вибори як акт самоврядування народу, підкреслюючи їхню фундаментальну роль у вираженні волі громадян.
2. В.В. Маклаков акцентує на виборах як процедурі формування державних органів або наданні повноважень посадовим особам через

голосування, де на кожен мандат претендують дві чи більше осіб, що наголошує на конкурентному характері цього процесу.

3. М. Прело трактує вибори як змагання між кваліфікованими юридичними особами за мету обрання на визначені пости, виділяючи їх як засіб реалізації правових свобод.

4. В. Кравченко розглядає вибори як спосіб формування державної та місцевої влади через голосування, важливим аспектом якого є альтернативність кандидатів, що забезпечує демократичність та відрізняє вибори від простих призначень.

5. В. Погоріло визначає вибори як процес волевиявлення народу, спрямований на формування органів влади, що підкреслює їх роль у демократичній системі управління.

Кожне з цих визначень підкреслює різні аспекти виборів, підкріплюючи їх значення як основного механізму демократії, що дозволяє громадянам впливати на управління та представництво влади.

Вибори в демократичному суспільстві фундаментально є виразом реальної волі народу, яка реалізується через процес виборчого голосування, спрямованого на формування органів державної влади та місцевого самоврядування. Цей процес дозволяє періодично оновлювати владні структури, забезпечуючи їх відповідність до інтересів і прагнень громадянської більшості, а також ефективність і раціональність розвитку суспільства.

Вибори виконують не лише функцію відображення волі народу, але й є ключовим інструментом державотворення, що підтверджується їхньою конституційною і законодавчою регламентацією. Організація та проведення виборів, які включають підготовку, голосування та підрахунок голосів, є комплексним процесом, який забезпечує можливість громадянам активно участвовати у керуванні державою.

Ці аспекти підкреслюють значення виборів не тільки як механізму демократії, але й як важливого засобу реалізації народовладдя, дозволяючи

народу не лише обирати представників, але й контролювати владу, забезпечуючи її відповідальність перед громадянами.

Б. Райковський наголошує на критичній ролі виборів у процесі демократизації суспільства. За його словами, сама еволюція інституту виборів є відображенням стремління до демократичних змін у державі. Вибори не тільки є механізмом, що забезпечує функціонування державної системи, але й стають фундаментом для перетворення волі громадян у легітимні повноваження влади [133].

Демократія тісно пов'язана з концепцією виборів, оскільки без виборів не може бути демократії. Вибори, що є необхідною умовою для існування демократії, виконують важливу роль у забезпеченні ряду основоположних демократичних принципів:

- конкурентність – забезпечення рівних можливостей для всіх кандидатів у виборчих перегонах;

- періодичність – регулярне проведення виборів сприяє відновленню та підтвердженню мандата представників влади;

- представництво – вибори дозволяють громадянам обирати тих, хто найкраще представлятиме їх інтереси у владних структурах;

- гласність – прозорість виборчого процесу забезпечує довіру громадян до влади;

- підзвітність – обрані через вибори офіційні особи залишаються підзвітними громадянам, що сприяє відповідальності влади перед народом [114].

Світова та національна практика засвідчує, що не всі процеси, що формально називаються виборами, насправді є вираженням справжнього волевиявлення народу. Історично існують численні приклади, коли виборчі кампанії були знецінені через маніпуляції або прямий контроль авторитарними режимами, як це було за часів комуністичного панування в Україні та інших пострадянських країнах, а також в деяких державах Африки, Азії та Латинської Америки.

Ці так звані «вибори» часто були позбавлені основних ознак вільних і справедливих демократичних процесів, таких як конкурентність, гласність, прозорість і підзвітність. Вони слугували більше для легітимації існуючих у владі осіб або партій, ніж для реального вибору представників народу.

Такі практики підривають довіру до виборчого процесу та можуть мати довготривалі негативні наслідки для розвитку демократії в країні. Вони демонструють необхідність розвитку міцних, незалежних інституцій та правової системи, які здатні забезпечувати дотримання стандартів вільних і справедливих виборів, а також важливість міжнародного спостереження та підтримки у проведенні демократичних реформ.

Механізм виборів визначається як один з ключових інститутів у демократичних системах, стандарти якого розроблені та визнані на міжнародному рівні. Ці стандарти втілені у глобальних та регіональних документах, які служать основою для проведення вільних і справедливих виборів по всьому світу.

На світовому рівні стандарти виборів закріплені в статті 21 Загальної декларації прав людини, яка гарантує, що воля народу є основою для влади держави, що відображається через чесні вибори, які мають бути періодичними та здійснюватися на основі загального і рівного голосування.

На регіональному, зокрема європейському рівні, детальніше розроблені критерії демократичних виборів в документі Копенгагенської наради з людського виміру ОБСЄ від 29 червня 1990 року. Ці критерії включають принципи свободи виборів, таємного голосування, вільної конкуренції між кандидатами, юридичної рівності всіх політичних партій та рівного доступу до засобів масової інформації.

Слід зазначити, що конституційно-правовий інститут виборів має широке розмаїття регламентацій в залежності від правових систем та історико-культурних традицій окремих країн. Це розмаїття підкреслює необхідність адаптації міжнародних стандартів до національних умов, зберігаючи при цьому основні принципи демократичності та справедливості.

Особливо це важливо в контекстах, де може існувати ризик маніпуляцій та обмежень у виборчих процесах.

Виборче право, яке регулює організацію виборів та забезпечує реалізацію виборчих прав громадян, має складну і багат шарову правову структуру, що відрізняється в залежності від правових систем окремих країн. Ці правові системи містять ряд нормативних актів, що забезпечують демократичний характер виборчих процесів та ефективне волевиявлення громадян.

До основних джерел виборчого права належать:

1. Національні конституції, які закладають конституційні засади виборчих прав, включаючи принципи загальності, рівності, прямоті та таємниці голосування.

2. Законодавство про вибори, що деталізує процедури номінації кандидатів, ведення передвиборчих кампаній, проведення голосування та підрахунок голосів.

3. Міжнародні договори, ратифіковані державами, які створюють зобов'язання забезпечувати демократичні стандарти в організації виборів. Ці документи, як наприклад, Копенгагенські документи ОБСЄ, визначають основні міжнародні вимоги до чесності та прозорості виборчих процесів.

4. Підзаконні акти виконавчих органів влади, які визначають більш специфічні процедури та вимоги, такі як визначення виборчих округів, регулювання політичної реклами та інше.

5. Судові прецеденти, які формують практику застосування виборчого законодавства через інтерпретацію та рішення по конкретних справах, стаючи таким чином важливою частиною виборчого права [89].

Ці джерела разом формують складну і взаємопов'язану систему, що регламентує як процесуальні, так і субстантивні аспекти виборчих прав і процесів. Вони визначають механізми контролю за дотриманням виборчих прав громадян і забезпечують правову основу для формування владних структур, що відповідають вибору народу, сприяючи таким чином

становленню та розвитку демократичних інститутів у державі.

Попри зростаючу тенденцію до конституційної регуляції виборів у багатьох країнах, де ключові аспекти виборчого процесу, такі як методи визначення результатів виборів, критерії виборності, а також вимоги до несумісності посад для виборних осіб, все частіше вносяться безпосередньо до тексту національних конституцій, основними джерелами регулювання виборчих процесів продовжують залишатися закони та підзаконні акти.

Ці нормативні документи, які часто ухвалюються та адмініструються уповноваженими виборчими законами органами, забезпечують деталізоване регулювання виборчих процесів, включаючи виборчу процедуру, засоби і методи голосування, порядок оскарження виборчих результатів та інші важливі процесуальні моменти. Ця практика дозволяє більш гнучко та оперативно адаптувати виборче законодавство до змінюваних умов і викликів, що є критично важливим у динамічному сучасному політичному ландшафті.

Особливо це актуально в умовах швидких технологічних змін, коли потреба оновлення виборчих технологій та методів підрахунку голосів може виникати частіше, ніж цикли конституційних реформ. Таким чином, хоча конституційна анкорация надає основоположні принципи, деталізація виборчого законодавства через закони та підзаконні акти залишається найефективнішим інструментом для забезпечення демократичності та законності виборчих процесів.

Стаття 5 Конституції України виразно проголошує, що суверенітет в Україні належить народу, який є єдиним джерелом влади в державі. Цей принцип підтверджує фундаментальне положення, що влада в Україні виходить від народу та здійснюється народом як безпосередньо, так і через органи державної влади та місцевого самоврядування. Таке формулювання закріплює концепцію народовладдя, що є ключовим елементом демократичного устрою держави [54].

Додатково, стаття 38 Конституції України розширює цей принцип,

гарантуючи громадянам право активної участі в управлінні державними справами. Це право реалізується через можливість брати участь у всеукраїнських та місцевих референдумах, а також через право вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Ці положення забезпечують громадянам можливість безпосередньо впливати на державні рішення та керування, а також сприяють розвитку громадянського суспільства та підтримці принципу відповідальності влади перед народом [54].

Загалом, ці статті Конституції України закладають основу для демократичного устрою держави, забезпечуючи народу не лише роль носія суверенітету, але й активного учасника в державному управлінні, що є важливим для зміцнення демократії та правової держави.

Отже, процес виборів сприяє формуванню та наданню законності владі, яка виходить від народу. Влада в демократичному суспільстві отримує свою законну вагу та легітимність завдяки проведенню народних виборів. Вибори представляють собою акт, через який політичні бажання нації (народу) безпосередньо реалізуються у вигляді легітимних владних структур, тим самим набуваючи статус державної волі.

Конституційний механізм виборів відіграє ключову роль у системі народного самоврядування і складається з основоположних принципів та правил, які визначають процедуру призначення та терміни проведення виборів до відповідних державних органів, встановлюють учасників виборчого процесу та їх правовий статус, визначають вимоги до виборців та кандидатів на публічні виборні посади, регулюють створення та функціонування органів, які безпосередньо здійснюють вибори, процедуру виборчої кампанії та голосування, спосіб фіксації та оголошення результатів голосування, а також методи і форми оскарження рішень, пов'язаних з виборчим процесом.

Інститут виборів, як ключовий засіб втілення принципу народовладдя, здійснює безпосередній вплив на державу та її владні органи. За висновками

авторів праці [47], вибори можна вважати формою установчої влади народу, що виконує державотворчу функцію у суспільстві. Вони також пропонують розширити класичну теорію розподілу влад на законодавчу, виконавчу та судову, додавши ще одну гілку – установчу виборчу владу народу, через яку реалізується народний суверенітет.

Загальноприйнятою є думка, що особливості виборчого інституту в значній мірі формують характер державної влади, громадянську та партійну системи суспільства, а також особливості представництва виборців у владних структурах та на виборних посадах. Вчені, такі як Б. Гаєвський та В. Ребкало, розглядають вибори не тільки у контексті державної влади, але й культури державного управління в ширшому сенсі. Вони вважають, що державна влада, сформована через широке застосування демократичних механізмів виборів, впливає на культуру державного управління, а також на механізми демократичного контролю за виборними органами державної та місцевої влади і виборними особами, відіграючи роль у формуванні стану державності.

В. Погоріло також підкреслює тісний зв'язок між державою і інститутом виборів, зазначаючи, що хоча вибори проводяться за підтримки та під контролем держави, основними дійовими особами є громадяни, а в ширшому контексті – суспільство, народ. Вибори як засіб безпосереднього волевиявлення народу не вписуються в жодну з трьох традиційних гілок влади, закріплених у Конституції України. Незважаючи на це, під час виборчого процесу кожна з конституційних гілок влади – законодавча, виконавча та судова – відіграє свою важливу роль, маючи певні повноваження та виконуючи конкретні функції [95].

У глобальному аспекті, взаємовідносини інститутів демократії та державних установ включають не тільки прямий вплив виборчих процедур на організацію та діяльність деяких (зокрема, виборних) урядових органів, а й різні види непрямого впливу виборчого інституту на державу. В найширшому сенсі це розуміння ґрунтується на ролі виборів у створенні

держави, яка виявляється в основоположному розподілі функцій політичного керування між суспільством і державою.

Науково-теоретичні підходи до розуміння виборів зосереджуються на аналізі виборчих систем, поведінки виборців, а також політичних та соціальних впливів на виборчий процес. Ці підходи дозволяють глибше зрозуміти механізми та наслідки виборчих процесів в різних політичних контекстах.

1. Рациональний вибір. Теорія раціонального вибору розглядає виборців як раціональних акторів, які приймають рішення на основі власних інтересів та максимізації особистої вигоди. Вони оцінюють кандидатів і партії за те, наскільки їхні політичні пропозиції відповідають їхнім власним перевагам.

2. Психологічний підхід. Психологічні теорії фокусуються на внутрішніх факторах, що впливають на виборчу поведінку, включаючи особистісні характеристики, емоції та сприйняття. Виборці голосують за кандидатів, з якими відчувають особистісну ідентифікацію, або які викликають у них позитивні емоційні реакції.

3. Соціологічний підхід. Соціологічні теорії виборів досліджують, як соціальні групи та класи впливають на виборчі вподобання. Вони включають аналіз соціальної структури, релігійної приналежності, расової ідентичності, та інших демографічних чинників, що формують політичні орієнтації і вибір.

4. Інституціональний підхід. Інституціональні теорії зосереджуються на впливі політичних інституцій на виборчий процес, таких як виборчі системи (пропорційні чи мажоритарні), правила голосування та організація виборчих кампаній. Цей підхід аналізує, як інституційні налаштування впливають на виборчі результати і політичну конкуренцію.

5. Теорія групового впливу. Цей підхід розглядає вибори як процес, у якому групи інтересів та зовнішні організації мають вирішальний вплив через лобіювання, фінансування кампаній та медійний тиск. Він вивчає, як ці групи формують політичну агенду та впливають на рішення виборців.

6. Культурно-історичний підхід. Цей підхід аналізує, як історичні та культурні контексти країни впливають на виборчий процес та поведінку виборців. Історичні традиції, культурні норми та попередні політичні досвіди визначають, як організовані вибори і як вони сприймаються суспільством.

Комбінування цих теоретичних підходів допомагає створити багатогранне розуміння виборів як ключового елемента демократичного управління, вказуючи на важливість кожного аспекту в забезпеченні чесності, прозорості та справедливості виборчого процесу [96].

Наука публічного управління розглядає вибори не тільки як засіб формування уряду, але й як інструмент забезпечення відповідальності, прозорості та ефективності у державному управлінні. Можна виділити декілька науково-теоретичних підходів до розуміння виборів з точки зору науки публічного управління:

1. Теорія демократичного управління. Ця теорія акцентує на виборах як на механізмі демократичної легітимації влади, де виборці надають мандат уряду для виконання певної політики. Вона підкреслює важливість участі громадськості в управлінському процесі та використання виборів для оцінки роботи уряду.

2. Теорія управлінської ефективності. Цей підхід аналізує, як вибори впливають на адміністративну ефективність. Вибори розглядаються як спосіб забезпечення підзвітності та відповідальності управлінців перед населенням, що стимулює їх до більш ефективної роботи.

3. Теорія політичного маркетингу. У рамках цього підходу вибори розглядаються як процес, аналогічний ринковому маркетингу, де політичні партії та кандидати пропонують «продукти» (політичні програми), а виборці виступають як споживачі. Аналіз ефективності політичного маркетингу допомагає зрозуміти, як краще залучати виборців та відповідати їхнім очікуванням.

4. Теорія зв'язку політики та адміністрації. Цей підхід досліджує взаємодію між політичними рішеннями, що приймаються через вибори, та їх

виконанням адміністративними структурами. Він допомагає аналізувати, як політичні зміни впливають на публічне управління та як забезпечити координацію між політичними та управлінськими процесами.

5. Теорія інклюзивності та рівності. Цей підхід акцентує на важливості забезпечення інклюзивності та рівності в участі виборів. Він вивчає, як різні групи населення (наприклад, меншини, жінки, молодь) можуть бути залучені в управлінські процеси через вибори, що збільшує легітимність та ефективність державного управління.

6. Теорія участі. Вона підкреслює значення активної участі громадян у виборчому процесі, не тільки як виборців, але й як учасників політичних дебатів і громадських ініціатив. Теорія розглядає вибори як засіб посилення громадського контролю та забезпечення транспарентності управління.

Ці теоретичні підходи дозволяють розширити розуміння виборів не просто як механізму голосування, а як складової ефективного та відповідального публічного управління, яке включає стратегічне планування, взаємодію з громадянським суспільством, та постійне оновлення управлінських практик.

2.2 Поняття, суб'єкти та основні стадії виборчого процесу в Україні

Виборче законодавство України чітко визначає учасників виборчого процесу. Відповідно до статті 12 Закону України «Про вибори народних депутатів України», до суб'єктів виборчого процесу належать виборці, Центральна виборча комісія, інші виборчі комісії, створені за цим законом, політичні партії, які висунули кандидатів у депутати, зареєстровані кандидати в депутати, а також офіційні спостерігачі від партій, що висунули кандидатів, від кандидата в одномандатному окрузі, а також від громадських організацій, зареєстрованих відповідно до закону.

Відповідно до нормативних положень Закону України «Про вибори Президента України», суб'єктами виборчого процесу ідентифіковано

наступні категорії: виборці; виборчі комісії, конституовані згідно з цим Законом та Законом України «Про Центральну виборчу комісію»; особи, які отримали реєстрацію як кандидати на пост Президента України в порядку, визначеному зазначеним законодавством; політичні партії, що висунули кандидатів на посаду Президента України; офіційні спостерігачі від політичних партій, кандидатів на пост Президента України та від громадських організацій, які зареєстровані відповідно до цього законодавства.

Згідно з положеннями статті 12 Закону України «Про місцеві вибори», перелік суб'єктів, які беруть участь у місцевих виборчих процесах, включає: виборців; Центральну виборчу комісію; виборчі комісії, які були створені відповідно до зазначеного закону або інших законодавчих актів України з метою забезпечення організації та проведення відповідних місцевих виборів; кандидатів на депутатські мандати, а також кандидатів на посади сільського, селищного, міського голови, старости; місцеві організації політичних партій, які висунули кандидатів для участі у відповідних місцевих виборах; офіційних спостерігачів від кандидатів, від місцевих організацій партій та від громадських організацій.

Стаття 71 Конституції України встановлює, що вибори до органів державної влади та місцевого самоврядування проводяться на засадах вільності і відбуваються на підставі загального, рівного та прямого виборчого права за допомогою таємного голосування. Виборче право громадян України, що включає право обирати та бути обраними, є незалежним від їхньої раси, кольору шкіри, політичних, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного чи соціального походження, майнового статусу, місця проживання, мови або інших характеристик [54].

Згідно зі статтею 64 Конституції України, конституційні права і свободи людини та громадянина можуть бути обмежені лише в умовах, встановлених Конституцією. Виборцям забезпечується право на вільне волевиявлення, що передбачає створення умов для свободи формування та

вираження їхньої волі під час голосування. Виборчий процес в Україні регулюється відповідно до виборчого законодавства, яке передбачає проведення виборів на принципах законності, заборони неправомірного втручання в процес, політичного плюралізму, багатопартійності, публічності та відкритості. Також гарантується рівність умов для всіх кандидатів під час виборчої кампанії, свобода агітації та об'єктивність ставлення до кандидатів з боку державних і місцевих органів влади, установ та організацій [54].

Конституція України гарантує всім громадянам країни, які досягли 18 років, право участі у виборах та референдумах (активне виборче право). Однак вона також передбачає позбавлення права голосу для осіб, які були визнані судом недієздатними. Виборцем вважається кожен громадянин України, який володіє активним виборчим правом [54].

Що стосується суб'єктивного пасивного виборчого права (права бути обраним), то воно має певні особливості, які залежать від типу виборів. Наприклад, згідно зі статтею 9 Закону України «Про вибори народних депутатів України», кандидатом у депутати може стати громадянин України, який до дня виборів досяг 21 року, має право голосу і проживає на території України протягом останніх п'яти років [38].

Згідно зі статтею 9 Закону України «Про вибори Президента України», право бути обраним на пост Президента України має громадянин України, який до дня виборів досягнув тридцяти п'яти років, має виборче право, володіє державною мовою та проживає в Україні протягом останніх десяти років до дня голосування.

За статтею 70 Конституції України, кандидатом на посади депутата, сільського, селищного, міського голови чи старости може бути обраний громадянин України, який на день виборів досяг вісімнадцяти років та володіє правом голосу [54].

Участь громадян України у виборчих процесах та референдумах є цілковито добровільною, що відображає фундаментальний принцип демократії. Цей принцип добровільності виключає будь-які законодавчі

обмеження, які могли б зобов'язувати визнання виборів дійсними залежно від рівня участі виборців. Таке регулювання забезпечує надійне правове основу для формування конституційного складу Верховної Ради України та місцевих виборчих органів влади, особливо в сучасних складних політичних та соціально-економічних умовах.

Незважаючи на те, що виборці мають право голосу, їхня роль у процесах формування політики часто залишається обмеженою. Це явище особливо помітне в країнах з розвинутою демократією, де голосування вважається основним засобом політичної участі. Проте, реальний вплив виборців на політику обмежений з кількох причин, головною з яких є те, що політичні рішення переважно приймаються обраними представниками, а не самими виборцями [163, 164].

Така ситуація призводить до того, що після виборів в Україні, коли виборцям ставлять запитання про демократичність виборів як механізму впливу на владу, відповіді часто бувають негативними. Основна причина невдоволення полягає в тому, що політики не завжди виконують свої передвиборчі обіцянки, що підриває довіру до виборчого процесу як ефективного інструменту демократичного врядування.

Управління організацією виборів та референдумів, які здійснюються на території держави, здійснюється через систему виборчих комісій. На рівні загальнодержавних виборів ці комісії класифікуються на три основні типи: Центральна виборча комісія, окружні (територіальні) виборчі комісії та дільничні виборчі комісії.

Центральна виборча комісія, яка функціонує як постійно діючий колегіальний державний орган, відіграє вирішальну роль у керівництві системою виборчих комісій на території України, включаючи закордонний виборчий округ. Основні функції Центральної виборчої комісії включають контроль за дотриманням виборчого законодавства, розроблення та затвердження кошторису витрат на організацію та проведення виборчих заходів, моніторинг використання виборчих фондів політичних партій та

блоків. Крім того, комісія відповідає за формування виборчих округів, визначення форм виборчих бюлетенів та володіє іншими значущими повноваженнями, які охоплюють всі етапи виборчого процесу.

Крім основних обов'язків, Центральна виборча комісія також відповідає за методичне забезпечення діяльності всіх виборчих комісій, відповідно до положень Закону України «Про Центральну виборчу комісію» та іншого виборчого законодавства країни. Формування та діяльність цієї комісії регламентуються Конституцією України та зазначеним законом, що забезпечує її функціонування в межах встановлених законодавчих норм.

Центральна виборча комісія в Україні здійснює свої повноваження незалежно від інших державних органів, органів місцевого самоврядування, а також їхніх посадових та службових осіб. Згідно з частиною першою статті 13 Закону України «Про Центральну виборчу комісію», рішення комісії, прийняті в межах її компетенції, є обов'язковими для виконання усіма учасниками відповідного виборчого чи референдумного процесу. Це включає нижчестоящі виборчі комісії, комісії з референдумів, органи виконавчої влади, місцеві органи самоврядування, посадові та службові особи, об'єднання громадян, підприємства, установи, організації всіх форм власності, а також громадян України.

Слід підкреслити, що в організації та проведенні виборів на регіональному рівні ключову та відповідальну роль відіграють окружні (територіальні) та дільничні виборчі комісії. Процедура їх формування чітко регламентована такими законодавчими актами України, як «Про вибори Президента України», «Про вибори народних депутатів України» та «Про місцеві вибори». Це забезпечує належну юридичну основу для їх діяльності та сприяє ефективній реалізації виборчого процесу на місцях.

Окружні виборчі комісії, які формуються Центральною виборчою комісією, відіграють вирішальну роль у підготовці та проведенні виборів депутатів в рамках одномандатних округів. Їх завданням є також створення дільничних виборчих комісій, реєстрація офіційних спостерігачів,

встановлення результатів виборів в одномандатних округах, а також узагальнення підсумків голосування в межах загальнодержавного (пропорційного) виборчого округу. Крім того, окружні комісії виконують інші функції, які передбачені виборчим законодавством України, що забезпечує їх важливу роль у забезпеченні легітимності та ефективності виборчого процесу.

Важливо підкреслити, що окружна виборча комісія, створена у відповідності з виборчим законодавством для виборів Президента України та народних депутатів України, має статус юридичної особи. Це надає їй статус вищої комісії щодо усіх дільничних виборчих комісій у межах відповідного територіального виборчого округу з питань, що стосуються виборів Президента України та виборів народних депутатів України. Натомість, дільнична виборча комісія не має статусу юридичної особи, що підкреслює її більш обмежену роль та обов'язки у виборчому процесі.

Згідно з частиною другою статті 27 Закону України «Про вибори народних депутатів України», право на подання кандидатур до складу окружних виборчих комісій мають: 1) політичні партії, депутатські фракції яких зареєстровані в Апараті Верховної Ради України поточного скликання; 2) політичні партії, які є суб'єктами виборчого процесу, та їх кандидати у депутати, зареєстровані в загальнодержавному окрузі. Щодо складу дільничних виборчих комісій, відповідно до статті 28, кандидатури можуть подавати також кандидати в народні депутати України з відповідних одномандатних виборчих округів. Окрім цього, суб'єкти, що подають кандидатури, мають невід'ємне право на заміну членів виборчих комісій, включених до складу комісій за їхніми поданнями [36].

На парламентських виборах 2014 року в Україні суб'єктами виборчого процесу та, відповідно, подання кандидатур до складу окружних виборчих комісій були 52 політичні партії. Додатково, ще 4 політичні партії мали право на подання через реєстрацію їх депутатських фракцій у Верховній Раді України відповідного скликання. Враховуючи обмеження щодо

максимальної чисельності членів виборчих комісій та значну кількість суб'єктів, які мали право вносити кандидатури, формування складу комісій відбувалося за допомогою жеребкування. Такий підхід спричинив деякі ускладнення: з одного боку, виникали порушення та зловживання під час проведення жеребкування, з іншого – висококваліфіковані кандидатури не завжди були включені до складу виборчих комісій. Окрім цього, звучали звинувачення від деяких суб'єктів виборчого процесу щодо зловживань з боку окремих партій, які, отримавши представництво в комісіях, переуступали свої квоти іншим суб'єктам.

Право на безумовну заміну члена виборчої комісії, надане суб'єктам, які подали такого члена до складу комісії, створює значні виклики у роботі виборчих комісій. Часто ці заміни відбуваються після того, як члени комісії пройшли відповідне навчання та професійно підготувалися до організації та проведення виборів. Заміна досвідчених членів комісії на осіб без відповідного досвіду, особливо коли такі заміни носять масовий характер, негативно впливає на якість виборчого процесу. Ця тенденція має місце з виборів на вибори, що вказує на сталість даної проблеми.

У світлі існуючих проблем із безумовною заміною членів виборчих комісій, розглядається доцільність внесення змін до методу формування цих комісій. Конкретно, пропонується введення посад у складі окружних виборчих комісій, які б займались своїми обов'язками на професійній, постійній основі, замість призначення за політичними міркуваннями. Так, можна б ввести посаду секретаря комісії, який був би відповідальний за документообіг, підготовку та оформлення проектів рішень комісії. Підходящими кандидатами для таких посад могли б стати фахівці з відділів ведення Державного реєстру виборців, чия підготовка та навчання могли б здійснюватися Центральною виборчою комісією у міжвиборчий період. Щоб уникнути звинувачень у необ'єктивності, такі члени комісії могли б не мати права голосу при прийнятті рішень комісією, але виконували б адміністративні функції та забезпечували дотримання комісією

законодавства.

Комплексний аналіз діяльності виборчих комісій під час загальнодержавних та місцевих виборів свідчить про необхідність впровадження заходів, які забезпечуватимуть незалежність, професійність і відповідальність виборчих комісій на всіх рівнях. Такі заходи мають на меті підвищення якості виборчого процесу та зміцнення довіри громадськості до механізмів демократичного врядування.

Суб'єкти виборчого процесу в Україні включають різні групи та індивідуумів, які відіграють ключову роль у підготовці, проведенні та контролі за виборами. З точки зору науки публічного управління, вони формують структуру, яка забезпечує демократичне врядування і прозорість виборчого процесу. Основними суб'єктами виборчого процесу в Україні є:

1. **Виборці.** Це основні учасники виборчого процесу, громадяни України, які мають виборче право. Вони активно беруть участь у виборах, вибираючи представників в органи влади на різних рівнях. Їх участь є фундаментом демократії.

2. **Політичні партії та кандидати.** Ці суб'єкти формують політичний «порядок денний» виборів, пропонують програми та кандидатів для голосування. Вони виступають як посередники між виборцями та державою, а також відіграють роль у формуванні публічної політики.

3. **Центральна виборча комісія (ЦВК).** ЦВК є головним органом, який забезпечує організацію та проведення виборів в Україні. Вона здійснює контроль за дотриманням виборчого законодавства, реєструє кандидатів, координує роботу нижчих виборчих комісій, забезпечує підрахунок голосів та оголошення результатів виборів.

4. **Окружні та дільничні виборчі комісії.** Ці органи відповідають за безпосереднє адміністрування виборчого процесу на місцях, включаючи підготовку та облаштування виборчих дільниць, забезпечення проведення голосування, підрахунок голосів та передачу результатів до ЦВК.

5. **Спостерігачі.** Це можуть бути національні та міжнародні

спостерігачі, які контролюють хід виборчого процесу, забезпечуючи його прозорість та справедливість. Спостерігачі відіграють важливу роль у попередженні виборчих порушень і підвищенні довіри до виборчого процесу.

6. Засоби масової інформації. ЗМІ відіграють критичну роль у виборчому процесі, інформуючи громадськість про кандидатів, політичні платформи, хід голосування та результати виборів. Вони також забезпечують платформу для публічних дебатів та дискусій [158].

Кожен з цих суб'єктів відіграє важливу роль у забезпеченні чесних, вільних та справедливих виборів, які є основою демократичного управління в Україні.

У контексті виборчих законодавств, виборчий процес розглядається як комплекс виборчих процедур, які виконуються суб'єктами виборчого процесу згідно з вимогами відповідного закону. Виборчий процес перевищує рамки простої сукупності технічних процедур; він виступає як важливий інструмент, що впливає на розвиток та формування політичного режиму країни. Більш широко, виборчий процес можна визначити як діяльність, що регламентується законодавством, спрямовану на формування якісного та кількісного складу органів державної влади та органів місцевого самоврядування через реалізацію виборчих прав громадян [138].

Виборчий процес, регульований законодавством, проходить через кілька чітко визначених етапів, кожен з яких є важливим для забезпечення легітимності та ефективності виборів. На прикладі Закону України «Про вибори народних депутатів України» можна виділити наступні стадії виборчого процесу:

1. Підготовка до виборів – цей етап включає розробку і затвердження нормативних актів, формування виборчих комісій, визначення та облаштування виборчих дільниць. Також на цій стадії здійснюється реєстрація кандидатів, підготовка та розподіл виборчих бюлетенів.

2. Агітаційна кампанія – протягом цього періоду кандидати та їхні політичні партії проводять агітацію, метою якої є залучення виборців та

забезпечення їх підтримки. Агітація має відповідати встановленим законом обмеженням і стандартам.

3. Голосування – на цій стадії виборці приходять на виборчі дільниці для того, щоб віддати свій голос за обраного кандидата. Всі процедури голосування мають забезпечувати конфіденційність та вільний вибір кожного громадянина.

4. Підрахунок голосів та оголошення результатів – після закриття виборчих дільниць виборчі комісії здійснюють підрахунок голосів. Результати підрахунків вносяться до протоколів та оголошуються публічно.

5. Оскарження результатів і оголошення остаточних результатів – в разі виникнення скарг або неправомірностей під час виборів, суб'єкти виборчого процесу можуть подавати скарги до вищих виборчих комісій або судів. Після розгляду всіх скарг та виправлення помилок виборчі комісії оголошують остаточні результати.

Кожен з цих етапів має критичне значення для забезпечення прозорості, справедливості та демократичності виборчого процесу.

Виборчий процес, згідно з законодавством про вибори, може бути поділений на декілька ключових етапів, кожен з яких відіграє важливу роль у забезпеченні ефективності та законності виборів:

- 1) висування кандидатів у депутати;
- 2) утворення виборчих комісій (крім Центральної виборчої комісії);
- 3) реєстрація кандидатів у депутати;
- 4) проведення передвиборної агітації;
- 5) утворення спеціальних виборчих дільниць, що існують на тимчасовій основі;
- 6) складання списків виборців, їх перевірка та уточнення;
- 7) голосування;
- 8) підрахунок голосів виборців та встановлення підсумків голосування;
- 9) встановлення результатів виборів депутатів та їх офіційне

оприлюднення;

10) припинення повноважень окружних та дільничних виборчих комісій.

У ситуаціях, що визначені законодавством, виборчий процес також охоплює наступні етапи:

1) повторне голосування;

2) підрахунок голосів виборців та встановлення підсумків повторного голосування [36].

Виборчий процес завершується через п'ятнадцять днів після того, як Центральна виборча комісія офіційно оголосить результати виборів народних депутатів. Згідно з діючою виборчою системою, вибори народних депутатів України проводяться у загальнодержавному окрузі, який охоплює всю територію України, включно з закордонними виборчими дільницями, а також у 225 одномандатних округах, створених та постійно діючих під егідою Центральної виборчої комісії.

Одномандатні виборчі округи формуються в межах територіальних одиниць, таких як Автономна Республіка Крим, області, а також міста Київ і Севастополь, причому в кожному окрузі намагаються забезпечити приблизно однакову кількість виборців. Центральна виборча комісія визначає орієнтовну середню кількість виборців на основі даних Державного реєстру виборців. Варіації у кількості виборців у будь-якому одномандатному окрузі не повинні перевищувати дванадцять відсотків від цього середнього показника.

З метою забезпечення прозорості та інформування громадян, Центральна виборча комісія публікує перелік усіх одномандатних округів з уточненням їхніх номерів, меж і центральних пунктів. Ця інформація оголошується в загальнодержавних та регіональних друкованих ЗМІ не пізніше ніж за 175 днів до дати проведення виборів, що допомагає виборцям ознайомитись з виборчими округами та їхніми межами до голосування.

Організація та проведення голосування, а також підрахунок голосів

виборців відбуваються на виборчих дільницях, створених Центральною виборчою комісією або окружною виборчою комісією відповідно до законодавства. Ці дільниці можуть функціонувати на постійній чи тимчасовій основі залежно від потреб виборчого процесу.

Виборчі дільниці класифікуються наступним чином:

1. Звичайні виборчі дільниці – створюються Центральною виборчою комісією і діють на постійній основі, забезпечуючи доступність голосування для виборців відповідних територій.

2. Спеціальні виборчі дільниці – можуть бути створені на постійній або тимчасовій основі в особливих обставинах, як-от в медичних установах, військових частинах або місцях тримання під вартою, що передбачено законом.

3. Закордонні виборчі дільниці – також формуються Центральною виборчою комісією для організації голосування громадян України, які проживають або перебувають за кордоном, і діють на постійній основі.

Кожна виборча дільниця має чисельність від 20 до 2500 виборців, що забезпечує адекватне управління процесом голосування і можливість ефективного підрахунку голосів.

Виборчі дільниці категоризуються на основі кількості виборців, що є зареєстрованими на кожній дільниці, що дозволяє забезпечити адекватне адміністрування виборчого процесу. Існують наступні категорії виборчих дільниць:

1) Малі дільниці – охоплюють до 500 виборців, що забезпечує спрощену логістику і керування на невеликих територіях або в менш населених районах.

2) Середні дільниці – включають виборців від 500 до 1500 осіб, що дозволяє балансувати між оперативністю проведення виборів та забезпеченням доступності для більшої кількості виборців.

3) Великі дільниці – містять понад 1500 виборців, що зумовлює потребу у вдосконаленому плануванні та організації, щоб забезпечити

ефективність виборчого процесу на більших територіях або в густонаселених районах.

У випадках, коли на певній території, у конкретному закладі або установі кількість виборців не досягає двадцяти осіб, Центральна виборча комісія може ухвалити рішення про створення виборчої дільниці з меншою чисельністю виборців, ніж мінімально встановлений поріг. З іншого боку, для закордонних виборчих дільниць допускається можливість утворення дільниць з чисельністю виборців, що перевищує дві тисячі п'ятсот осіб.

Кожна виборча дільниця отримує унікальний порядковий номер, має визначену адресу приміщення для голосування та адресу дільничної виборчої комісії, яка може співпадати з адресою приміщення для голосування. Ця дільниця слугує місцем голосування для виборів як у загальнодержавному, так і в одномандатних округах.

Центральна виборча комісія встановлює специфічні вимоги до приміщень для голосування та дільничних виборчих комісій, що забезпечують належні умови для проведення виборів.

Система виборчих комісій, яка забезпечує організацію та проведення виборів депутатів, складається з наступних рівнів:

- 1) Центральна виборча комісія – вищий орган виборчої системи, що координує всі аспекти виборчого процесу на національному рівні;
- 2) Окружні виборчі комісії – відповідають за організацію виборів у відповідних територіальних одиницях, забезпечуючи підготовку та проведення голосування в рамках округів;
- 3) Дільничні виборчі комісії – здійснюють безпосереднє адміністрування виборчого процесу на рівні виборчих дільниць, включаючи організацію голосування та підрахунок голосів.

Кожен з цих рівнів відіграє критичну роль у забезпеченні законності, прозорості та ефективності виборчого процесу.

Компетенції виборчих комісій у сфері підготовки та проведення виборів депутатів варіюються в залежності від рівня і масштабу

відповідальності, що визначено наступним чином:

1) Центральна виборча комісія володіє повноваженнями на всій території України, а також на закордонних виборчих дільницях, забезпечуючи централізоване керування та координацію виборчого процесу на національному рівні.

2) Окружна виборча комісія має відповідальність в рамках одномандатного округу, забезпечуючи організацію та проведення виборчих процедур відповідно до законодавчих вимог.

3) Дільнична виборча комісія зосереджена на адмініструванні виборчого процесу в межах однієї виборчої дільниці, виконуючи безпосереднє керівництво голосуванням та підрахунком голосів.

Ця структура дозволяє забезпечити належне виконання виборчих процедур на різних рівнях управління.

Виборчі комісії виступають як спеціалізовані колегіальні органи, які мають повноваження організувати підготовку та забезпечити проведення виборів депутатів, а також гарантувати дотримання та єдине застосування виборчого законодавства України.

Статус Центральної виборчої комісії регламентується Конституцією України, Законом України «Про Центральну виборчу комісію» та іншими нормативними актами. Центральна виборча комісія займає верховне положення у системі виборчих комісій, координуючи діяльність усіх окружних та дільничних виборчих комісій, які відповідають за підготовку і проведення виборів депутатів. Важливо зазначити, що Центральна виборча комісія не є правонаступником окружних виборчих комісій, а представляє окремий орган, який виконує управлінську та координаційну роль на вищому рівні.

Статут окружних та дільничних виборчих комісій регламентований відповідним законодавством. Окружна виборча комісія наділена статусом юридичної особи та оснащена печаткою, дизайн якої затверджено Центральною виборчою комісією. Вона функціонує як надзвичайний орган

відносно всіх дільничних виборчих комісій у рамках свого одномандатного округу. З іншого боку, дільничні виборчі комісії, не маючи статусу юридичних осіб, також обладнані печатками, зразки яких схвалені Центральною виборчою комісією. Ці органи здійснюють організацію та проведення виборчих процедур у відповідності до законодавчих положень та норм.

Органи, які відповідають за ведення Державного реєстру виборців, формують попередні списки виборців для звичайних виборчих дільниць згідно з положеннями Закону України «Про Державний реєстр виборців». Процес складання цих списків регулюється встановленим Центральною виборчою комісією порядком, який забезпечує точність та актуальність виборчих даних на момент проведення виборів.

Попередній список виборців для звичайної виборчої дільниці формується з громадян України, які досягли або досягнуть вісімнадцяти років на день голосування, та зареєстровані за виборчою адресою у відповідності з відомостями Державного реєстру виборців. Кожен виборець може бути зареєстрований лише в одному виборчому списку на одній виборчій дільниці.

Центральна виборча комісія встановлює формат попереднього списку виборців, забезпечуючи дотримання встановлених законодавчих вимог. Таке регулювання сприяє точності та прозорості виборчого процесу, забезпечуючи кожному громадянину можливість участі в голосуванні.

Процес висунення кандидатур у депутати політичними партіями починається за дев'яносто днів і завершується за сімдесят дев'ять днів до дня голосування. Виборці мають право висувати кандидатів у депутати в загальнодержавному окрузі через політичні партії відповідно до встановленого законом про вибори порядку. Крім того, висунення кандидатів у одномандатних округах може здійснюватися виборцями як через партії, так і на основі самовисування, згідно з чинним законодавством. Важливо, що одна особа може бути зареєстрована лише в одному виборчому списку від

партії.

Одна особа може бути внесена до виборчого списку кандидатів у депутати від однієї партії та мати кандидатуру лише в одному одномандатному виборчому окрузі, чи то через партійне висування, чи через процедуру самовисування.

Передвиборна агітація визначається як проведення будь-яких заходів з метою мотивування виборців віддати свої голоси за конкретного кандидата у депутати або за політичну партію, яка бере участь у виборах. Така агітація може бути реалізована у різноманітних формах і за допомогою різних засобів, при цьому вона повинна відповідати вимогам Конституції України та чинному законодавству.

Передвиборна агітація може здійснюватися за допомогою різноманітних методів, які включають:

1) Організація зборів громадян та інших заходів, де кандидати можуть зустрічатися з виборцями.

2) Проведення мітингів, демонстрацій, пікетів, які дозволяють висловити публічну підтримку або протест.

3) Організація публічних дебатів, дискусій та прес-конференцій, де обговорюються політичні програми та діяльність партій або кандидатів.

4) Публікації у друкованих та електронних ЗМІ, включно з політичною рекламою, інтерв'ю, нарисами, відео та аудіокліпами.

5) Розповсюдження друкованих агітаційних матеріалів, таких як листівки, плакати, брошури, що містять агітаційні матеріали.

6) Використання зовнішньої реклами для розміщення агітаційних матеріалів та політичної реклами.

7) Проведення культурних і спортивних заходів, таких як концерти, вистави, спортивні змагання, підтримувані партіями чи кандидатами.

8) Публічні заклики та оцінки, які спонукають голосувати за або проти певних партій чи кандидатів.

9) Інші дозволені законодавством форми, які не суперечать

Конституції України та чинним законам [157, 158].

Ці форми агітації спрямовані на інформування виборців та формування їхньої думки перед виборами.

Політична реклама охоплює розміщення або розповсюдження матеріалів передвиборної агітації за допомогою різноманітних рекламних інструментів. Вона включає використання символіки або логотипів партій, які беруть участь у виборчому процесі, а також інформування про підтримку партією чи кандидатом у депутати різних публічних чи видовищних заходів. Також до політичної реклами належить залучення уваги до участі в таких заходах партії або кандидата.

Крім того, політична реклама включає рекламу друкованих видань, таких як газети, журнали та книги, інших товарів і послуг, яка використовує прізвища або зображення (портрети) кандидатів, назви чи символіку партій, що є суб'єктами виборчого процесу. Ці дії спрямовані на формування громадської думки та привернення уваги до партій та їхніх кандидатів.

Офіційні повідомлення, що публікуються під час виборчого процесу і стосуються дій кандидатів у депутати, які одночасно обіймають посадові або службові ролі в органах державної влади, влади Автономної Республіки Крим або органах місцевого самоврядування, що пов'язані з виконанням їхніх офіційних повноважень, не вважаються передвиборною агітацією. Ці повідомлення готуються відповідно до законодавчо встановленого порядку, як зазначено у Законі України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації». При цьому такі повідомлення не мають містити агітаційних коментарів, а також відео-, аудіозаписів, кінозйомок чи фотоілюстрацій, що представляють дії цих осіб як кандидатів у депутати.

Передвиборна агітація фінансується виключно за рахунок коштів, виділених з Державного бюджету України, а також через законодавчо визначені кошти виборчих фондів політичних партій і кандидатів у депутати. Конкретно, виборчі фонди партій та кандидатів у одномандатних округах є

джерелом фінансування для організації та проведення їхніх передвиборних кампаній. Кандидати, зареєстровані в загальнодержавному окрузі, мають право на використання коштів виборчого фонду своїх партій для здійснення передвиборної агітації.

Законодавство строго регулює джерела фінансування передвиборної агітації, забороняючи використання приватних коштів кандидатів або будь-яких інших коштів, що не входять у визначені виборчі фонди, включно з коштами, зібраними з ініціативи виборців. Це забезпечує прозорість виборчих процесів і спрямовано на запобігання фінансовому впливу, який може викривити рівні можливості кандидатів чи перевагу одних політичних сил над іншими [91].

Політичним партіям, кандидати яких зареєстровані в загальнодержавному окрузі, надається доступ до друкованих просторів у засобах масової інформації згідно з принципом забезпечення рівних умов для всіх. Це передбачає, що кожна партія отримує рівні можливості для донесення своїх передвиборчих матеріалів до виборців через друковані медіа.

Також, партія, яка має кандидатів у загальнодержавному окрузі, зобов'язана фінансувати діяльності та матеріали, пов'язані з передвиборною агітацією та розміщенням політичної реклами, виключно за рахунок коштів свого виборчого фонду. Це забезпечує прозорість фінансування передвиборчих кампаній і спрямовано на запобігання використанню нецільових коштів для впливу на виборчі перегони.

Підтримка партією, кандидати якої зареєстровані у загальнодержавному окрузі, проведення різноманітних публічних заходів, таких як концерти, вистави, спортивні змагання, демонстрації фільмів чи телепередач, а також інших подібних заходів на підтримку цієї партії, має бути здійснена за умови фінансування цих заходів виключно за рахунок коштів виборчого фонду даної партії. Це вимагає, щоб усі витрати на організацію та проведення таких заходів були чітко задокументовані та покриті зазначеним фондом, що забезпечує дотримання законодавчих норм

та прозорість фінансових потоків у рамках виборчої кампанії.

У процесі передвиборної кампанії, кандидатам у депутати в одномандатних округах надаються друковані площі у засобах масової інформації з дотриманням принципу рівності умов. Це означає, що всі кандидати мають рівний доступ до медійних ресурсів, що сприяє справедливості виборчого процесу.

Кожен кандидат у депутати в одномандатному окрузі зобов'язаний фінансувати діяльності та матеріали, пов'язані з передвиборною агітацією та розміщенням політичної реклами, виключно за рахунок коштів свого виборчого фонду. Це включає витрати на проведення публічних заходів, таких як концерти, вистави, спортивні змагання, демонстрації фільмів та телепередач, що проводяться на власну підтримку кандидата [106].

Таке фінансування має бути чітко задокументоване, щоб забезпечити прозорість використання коштів і відповідність законодавчим вимогам. Це дозволяє уникнути використання незаконних або неетичних джерел фінансування і забезпечує рівність умов для всіх учасників виборчого процесу [157].

Партії, чії кандидати зареєстровані у загальнодержавному окрузі, а також кандидати у депутати в одномандатних округах, мають право на законних підставах орендувати будинки та приміщення будь-якої форми власності для організації та проведення зборів, мітингів, дебатів, дискусій і інших видів публічних заходів, що входять до складу передвиборної агітації. Всі такі дії повинні фінансуватися виключно за рахунок коштів відповідних виборчих фондів, забезпечуючи дотримання законодавства та фінансової прозорості у використанні коштів на виборчу кампанію.

У ситуації, коли будинок або приміщення, незалежно від форми власності, було орендовано на договірних засадах за кошти відповідного виборчого фонду для проведення публічного передвиборчого заходу чи агітації для однієї партії або кандидата у депутати, власник або інший управитель такого будинку чи приміщення не може відмовити в наданні

цього ж приміщення іншій партії або кандидату на тих самих умовах. Важливо, що це правило не поширюється на приміщення, які знаходяться у власності або постійному користуванні партії або кандидата, які здійснюють агітацію. Це забезпечує рівні умови доступу до ресурсів для всіх учасників виборчого процесу, сприяючи справедливості та рівності передвиборної боротьби.

Будинки або приміщення, що належать до державної чи комунальної власності, можуть бути надані для проведення передвиборних публічних заходів або агітації без необхідності проведення конкурсу. Це сприяє забезпеченню рівного доступу до ресурсів для всіх політичних сил та кандидатів, усуваючи потенційні бар'єри та забезпечуючи недискримінаційні умови для передвиборчої діяльності.

Додатково, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування зобов'язані, не пізніше ніж за вісімдесят днів до дня голосування, встановити стенди та дошки оголошень у спеціально відведених для цього місцях. Це має на меті надати можливість усім партіям та кандидатам, зареєстрованим у загальнодержавному чи одномандатних округах, розміщувати свої передвиборні матеріали. Забезпечення рівних умов для всіх учасників виборчого процесу є критично важливим для чесної та вільної конкуренції, сприяючи відкритості та прозорості передвиборчої кампанії [104, 105].

На закордонних виборчих дільницях час проведення голосування встановлюється відповідно до місцевого часу країни, де ці дільниці розташовані [157].

Відповідальність за організацію проведення голосування, підтримання порядку в приміщенні для голосування, а також забезпечення таємниці голосування покладається на дільничну виборчу комісію. У випадку виявлення правопорушень, голова або його заступник має право викликати представника органів внутрішніх справ для вжиття законних заходів стосовно порушника, після чого представник поліції повинен покинути

приміщення. Постійна присутність поліцейських у приміщенні для голосування в інший час є неприпустимою, щоб забезпечити незалежність і недоторканість виборчого процесу.

Голосування виборців на виборах депутатів проводиться з використанням офіційного виборчого бюлетеня, який є стандартним документом для голосування на виборах народних депутатів України. Форму і текст цього виборчого бюлетеня Центральна виборча комісія затверджує не пізніше ніж за тридцять два дні до дня проведення виборів. Всі виборчі бюлетені мають бути уніфіковані за розміром, кольором та змістом, що забезпечує єдність та стандартизацію виборчого процесу. Крім того, Центральна виборча комісія встановлює рівень захисту виборчих бюлетенів, щоб запобігти їхньому підробленню та забезпечити чесність і прозорість виборчих процедур.

Голосування на виборах депутатів відбувається у спеціально призначених та належно обладнаних приміщеннях. Кожне таке приміщення облаштовується кабінами для таємного голосування, а також визначеними зонами для видачі виборчих бюлетенів і розміщення виборчих скриньок. За кожною виборчою дільницею передбачено лише одне приміщення для голосування. Відповідальність за адекватне облаштування та підготовку цього приміщення до дня голосування покладається на дільничну виборчу комісію, яка забезпечує дотримання всіх вимог для проведення чесних і прозорих виборів.

Виборчі бюлетені на дільничній виборчій комісії видаються виборцям на основі наявності їхніх імен у списку виборців, призначеному для конкретної виборчої дільниці. Процедура видачі бюлетенів включає обов'язкову умову пред'явлення виборцем документа, що засвідчує його особу. Це забезпечує ідентифікацію особи виборця та допомагає уникнути можливості неправомірного голосування. Члени дільничної виборчої комісії несуть відповідальність за дотримання цих процедур, щоб забезпечити законність та порядок під час виборчого процесу.

Підрахунок голосів проводиться виключно членами дільничної виборчої комісії під час офіційного засідання комісії. Забороняється робити будь-які позначки чи записи на виборчих бюлетенях під час підрахунку голосів. Процес підрахунку включає наступні кроки:

- 1) Визначення загальної кількості виборців дільниці за списком виборців;
- 2) Обрахунок кількості виборців, які отримали бюлетені, шляхом перевірки контрольних талонів з підписами;
- 3) Пакування та опечатування контрольних талонів і невикористаних бюлетенів;
- 4) Перевірка цілісності печаток або пломб на скриньках для голосування;
- 5) Відкриття виборчих скриньок;
- 6) Сортування бюлетенів;
- 7) Підрахунок загальної кількості бюлетенів;
- 8) Визначення кількості недійсних бюлетенів;
- 9) Запис у протокол комісії кількості недійсних бюлетенів;
- 10) Пакування недійсних бюлетенів;
- 11) Підрахунок голосів, відданих за кожного кандидата та за списки кандидатів від партій чи блоків;
- 12) Пакування бюлетенів з голосами за кожного кандидата та списки кандидатів.

Цей процес є критично важливим для забезпечення точності та прозорості виборчих результатів, а також дотримання виборчого законодавства.

Підрахунок голосів розпочинається відразу після завершення часу голосування і проводиться неперервно до моменту оформлення протоколів дільничної виборчої комісії. Це забезпечує незатримну обробку результатів та запобігає будь-яким спробам змінити результати після закриття виборчих дільниць.

Протокол про підрахунок голосів складається дільничною виборчою комісією у кількості, яка перевищує кількість членів комісії на чотири примірники. Кожен примірник протоколу має індивідуальний номер і однакову юридичну силу, що допомагає забезпечити прозорість та відповідальне зберігання виборчої документації.

Остаточне встановлення результатів виборів відбувається Центральною виборчою комісією, яка аналізує зібрані дані з усіх виборчих дільниць і оголошує офіційні результати, засновані на об'єктивному підрахунку голосів.

Кандидати у депутати, які входять до виборчих списків партій, мають право на участь у розподілі депутатських мандатів, якщо їхня партія здобула п'ять або більше відсотків голосів виборців у порівнянні з загальною кількістю голосів, поданих за всіх кандидатів, що включені до виборчих списків усіх партій. Такий поріг гарантує, що тільки ті партії, які отримали відносно високу підтримку серед виборців, мають можливість впливати на формування законодавчого органу.

З іншого боку, кандидати від партій, чиї виборчі списки набрали менше п'яти відсотків від загальної кількості голосів, поданих за кандидатів у депутати зі списків усіх партій, не мають права на отримання депутатських мандатів. Це правило сприяє консолідації політичної системи та зменшує фрагментацію парламенту, забезпечуючи більш стабільне і ефективне управління.

Центральна виборча комісія зобов'язана не пізніше ніж на п'ятий день після офіційного встановлення результатів виборів публікувати ці результати в таких офіційних виданнях, як «Голос України» та «Урядовий кур'єр». Це забезпечує прозорість виборчого процесу та інформування громадськості про офіційні результати. В публікації наводиться список обраних депутатів, організований у алфавітному порядку. Для кожного депутата вказується повне ім'я, рік народження, освіта, поточна посада або заняття, місце роботи, місце проживання, належність до політичних партій, а також суб'єкт, який

висунув кандидатуру. Такий підхід сприяє підвищенню відкритості і довіри до виборчого процесу, надаючи виборцям детальну інформацію про осіб, які їх представлятимуть.

Повторні вибори проводяться в ситуаціях, коли в певному виборчому окрузі було зареєстровано не більше двох кандидатів, і жоден з них не отримав достатньої кількості голосів для обрання, або коли попередні вибори були визнані недійсними або такими, що не відбулися. Це забезпечує можливість проведення справедливих виборів та обрання представників, які мають належну підтримку серед виборців.

Після завершення всіх етапів виборчого процесу, виборчі комісії на рівнях нижче Центральної виборчої комісії припиняють свою діяльність, завершуючи виконання своїх функцій. Центральна виборча комісія ж продовжує свою роботу, забезпечуючи адміністрування виборчих процесів та контроль за їх законністю.

Завершення виборчого процесу настає через п'ятнадцять днів після офіційного оприлюднення результатів виборів депутатів, що дозволяє здійснити всі необхідні процедури підведення підсумків та оголошення остаточних результатів. Цей період також надає можливість для розгляду та вирішення будь-яких оскаржень або виправлень перед фінальним закриттям виборчого процесу.

Стадії виборчого процесу змінюються в залежності від типу виборів та багатьох інших факторів. На них можуть впливати такі аспекти, як законодавчі рамки, політичний контекст, адміністративні процедури та особливості виборчої системи. Однак, одним з найбільш значущих факторів є сама виборча система, яка визначає методіку підрахунку голосів і розподілу депутатських мандатів. Цей аспект має ключове значення, оскільки він визначає, як будуть обрані представники та яким чином відобразатимуться голоси виборців у результатах виборів. Залежно від системи – пропорційної, мажоритарної або змішаної – можуть змінюватися і структура та логіка виборчого процесу, що в свою чергу впливає на політичний ландшафт і

спосіб формування урядів.

Корупція в контексті виборчих систем може залежати не тільки від самої структури цих систем, але й від конкретних механізмів їхнього застосування. Мажоритарні виборчі системи, які часто передбачають прямий вибір представників в одномандатних округах, можуть сприяти зростанню корупції. Це пов'язано з тим, що кандидатам необхідно здійснювати значні інвестиції у свої передвиборні кампанії, що може відкривати двері для незаконного фінансування та маніпуляцій з виборчими результатами.

З іншого боку, пропорційні системи, які зазвичай включають партійні списки та більш широке географічне представництво, потенційно можуть зменшити цей ризик. Однак ці системи можуть також ускладнити прозорість відповідальності кандидатів перед виборцями, оскільки голосування відбувається за списками, а не за конкретними особами, що ускладнює виборчу відповідальність та може призвести до менш прямих зв'язків між виборцями та їх представниками.

Таким чином, розуміння специфіки використання виборчих систем і пов'язаних з ними ризиків є ключовим для формування ефективних стратегій боротьби з корупцією та забезпечення чесності та прозорості виборчих процесів.

Тип виборчої системи справді має значний вплив на політичні процеси в країні, зокрема на рівень корупції. Різні системи впливають на способи, якими голоси виборців перетворюються на мандати, а також на стратегії, якими кандидати та партії змагаються за електоральну підтримку. Ось декілька основних типів виборчих систем і їх потенційний вплив на корупцію:

1. Мажоритарна система (першості):

- Опис: Кандидати або партії, які отримали більшість голосів у виборчому окрузі, виграють вибори.

- Вплив на корупцію: Цей тип системи часто спонукає кандидатів інвестувати великі суми у свої кампанії в конкретних округах, що може

збільшувати ризики політичної корупції та непрозорого фінансування. Кандидати можуть зосереджуватися на короткострокових інтересах та квазі-клієнтелізмі.

2. Пропорційна система:

- Опис: Мандати розподіляються пропорційно до кількості голосів, отриманих партіями.

- Вплив на корупцію: Хоча ця система сприяє більшій політичній рівновазі та представництву, вона також може спричинити складніші угоди та коаліції, що можуть створювати потенційні можливості для корупції. З іншого боку, розмиття відповідальності може бути менш вираженим.

3. Змішана виборча система:

- Опис: Комбінація мажоритарних і пропорційних елементів, де деякі мандати виграються в одномандатних округах, а інші розподіляються за пропорційною системою.

- Вплив на корупцію: Змішані системи можуть збалансувати ризики корупції, асоційовані з мажоритарними та пропорційними системами, пропонуючи як більшу відповідальність перед виборцями, так і ширше представництво.

Кожна з цих систем має свої особливості, які можуть впливати на поведінку політичних акторів і їх стимули до ведення чесної або корупційної діяльності. Зрозуміння цих динамік є ключовим для формулювання антикорупційної політики та забезпечення здорового демократичного процесу.

Різні країни демонструють, наскільки тип виборчої системи може впливати на рівень корупції та загальну політичну культуру:

1. Скандинавські країни, зокрема Швеція, використовують пропорційні системи, які сприяють високому рівню політичної прозорості. Ці системи часто асоціюються з низьким рівнем корупції, оскільки пропорційне представництво заохочує ширше включення різних політичних сил та меншу концентрацію влади, що утруднює корупційні дії.

2. Велика Британія використовує мажоритарну систему, в рамках якої вибори часто супроводжуються великими витратами на передвиборні кампанії. Це може призводити до фінансових скандалів та зловживань, оскільки великі витрати збільшують залежність кандидатів та партій від фінансування, що потенційно може мати сумнівне походження.

3. Німеччина застосовує змішану виборчу систему, яка поєднує елементи мажоритарного та пропорційного голосувань. Такий підхід дозволяє забезпечити ефективність управління та зниження корупції. Змішана система намагається збалансувати пряме представництво з широкою пропорційністю, що допомагає уникнути екстремів, характерних для чисто мажоритарних чи пропорційних систем [157].

Таким чином, вибір виборчої системи може мати значний вплив на політичну динаміку в країні, визначаючи як способи формування уряду, так і рівень корупційних ризиків. Вибір системи повинен враховувати специфіку політичної культури та історичні умови кожної країни.

Наукові дослідження демонструють, що виборча система країни має значний вплив на корупцію. Зокрема, встановлено, що пропорційні виборчі системи можуть бути ефективнішими у боротьбі з корупцією порівняно з іншими системами. Це пов'язано з тим, що пропорційні системи зазвичай забезпечують вищий рівень партійної конкуренції і розподіляють владу між більшою кількістю політичних сил, що ускладнює зловживання владою [165, 166].

Однак, на рівень корупції впливають не лише особливості виборчої системи. Інші критично важливі фактори включають стан правової держави, рівень громадської участі в політичному процесі, а також наявність та ефективність законодавства і інституцій, спрямованих на боротьбу з корупцією. Ефективне антикорупційне законодавство та сильні інституції є ключовими для запобігання та виявлення корупційних дій.

Таким чином, для досягнення суттєвих результатів у боротьбі з корупцією важливо використовувати комплексний підхід, який поєднує в

собі правильний вибір виборчої системи з міцними правовими та інституційними механізмами контролю.

Для ефективного зниження рівня корупції, виборча система повинна включати не тільки адекватні правові рамки, але й комплексні заходи, які забезпечують прозорість фінансування політичних партій, незалежний контроль за виборчим процесом та активну участь громадян. Пропорційні виборчі системи з відкритими списками, де виборці мають можливість впливати на порядок кандидатів у списку, можуть сприяти більшому рівню представництва та зниженню корупційних ризиків. Такі системи стають особливо ефективними, коли вони підтримуються міцними інституціями, здатними проводити ретельний контроль і нагляд за виборчим процесом [162].

Крім того, незалежні органи, такі як виборчі комісії чи антикорупційні агенції, повинні мати достатній рівень повноважень і ресурсів для ефективного виконання своїх функцій. Законодавство про прозорість фінансування партій і виборчих кампаній має бути строгим і чітким, а його дотримання має ретельно контролюватися. Нарешті, активна громадянська участь, включно з розширенням доступу до інформації та засобів моніторингу виборчих процесів, відіграє ключову роль у забезпеченні прозорості та відповідальності у політичній системі.

Таким чином, виборчий процес в Україні – це комплекс заходів, які забезпечують організацію та проведення виборів до органів державної влади та місцевого самоврядування. З точки зору науки публічного управління, виборчий процес є механізмом демократичної участі громадян у владі, що дозволяє легітимізувати державну владу через волевиявлення народу.

Можна виділити основні стадії виборчого процесу в Україні:

1. Підготовка до виборів.

На цій стадії відбувається:

- Формування виборчих комісій на всіх рівнях, які будуть відповідати за організацію виборів.

- Визначення та уточнення виборчих списків, що забезпечує включення всіх виборців, які мають право голосу.

- Розробка та затвердження правил ведення передвиборної кампанії, включаючи розміщення агітаційних матеріалів та використання ЗМІ.

2. Реєстрація кандидатів та партій.

- Реєстрація кандидатів від політичних партій та самовисуванців, які подають відповідні документи для затвердження своїх кандидатур.

- Перевірка поданих документів та вирішення питань, пов'язаних з допуском кандидатів до виборів.

3. Проведення передвиборної кампанії.

- Активні дії кандидатів та партій для привернення уваги виборців, включаючи публічні виступи, дебати, рекламу.

- Моніторинг за дотриманням передвиборчого законодавства, що включає відслідковування порушень та зловживань.

4. Волевиявлення.

- Відкриття виборчих дільниць для прийому виборців.

- Процес голосування, під час якого виборці віддають свої голоси за вибраних кандидатів чи партії.

- Закриття виборчих дільниць.

5. Підрахунок голосів і оголошення результатів.

- Підрахунок голосів на виборчих дільницях.

- Передача даних до вищих виборчих комісій та зведення результатів голосування.

- Офіційне оголошення результатів виборів.

6. Оскарження результатів виборів.

- Право кандидатів та партій оскаржити результати у разі виявлення порушень.

- Розгляд скарг виборчими комісіями або судами.

Ці стадії формують загальний процес виборів в Україні і спрямовані на забезпечення прозорості, чесності та ефективності виборчого процесу, що є

ключовими аспектами демократичного управління.

2.3. Оцінювання корупційних ризиків у виборчому процесі в Україні

Проведення оцінки корупційних ризиків є необхідним заходом запобігання корупції в Україні. У статті 61 Закону України «Про запобігання корупції» вказано, що керівник, засновники (учасники) юридичної особи забезпечують регулярну оцінку корупційних ризиків у її діяльності і здійснюють відповідні антикорупційні заходи [107].

Законом України «Про запобігання корупції» поняття корупційного ризику визначено як ймовірність виникнення та наслідки від корупційного вчинку [107].

Згідно міжнародних стандартів якості ISO управління ризиками здійснюється за принципами:

- безперервності;
- результативності та ефективності;
- узгодження;
- відсутності конфлікту інтересів;
- динамічності;
- системності та комплексності [137].

Згідно методичного підходу до оцінки та управління корупційними ризиками процес управління корупційними ризиками складається із п'яти ключових взаємопов'язаних етапів:

- 1) Підготовка та планування оцінки корупційних ризиків
- 2) Проведення оцінки корупційних ризиків
- 3) Розробка плану реагування на корупційні ризики
- 4) Інформування
- 5) Моніторинг та перегляд [102].

Як ми бачимо, проведення підготовки та планування оцінки, проведення оцінки корупційних ризиків є основою для ефективного управління корупційними ризиками у виборчому процесі.

Статті 62 та 63 Закону детально перераховують складові змісту антикорупційних програм, що формуються також з урахуванням оцінки корупційних ризиків і мають містити «комплекс правил, стандартів і процедур щодо виявлення, протидії та запобігання корупції у діяльності юридичної особи, а також норми професійної етики».

В антикорупційній програмі Центральної виборчої комісії на 2024-26 роки встановлено порядок оцінювання корупційних ризиків. З метою встановлення ймовірності вчинення корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень, можливих причин та умов їх здійснення, аналізу ефективності існуючих заходів контролю, спрямованих на запобігання реалізації корупційних ризиків, а також підготовки Антикорупційної програми відповідно до розпорядження Голови Комісії від 01 листопада 2023 року № 51 "Про проведення оцінювання корупційних ризиків у діяльності Центральної виборчої комісії", оприлюдненого на офіційному вебсайті Комісії, проводиться оцінювання корупційних ризиків у діяльності Комісії у форматі самооцінювання.

З метою залучення зовнішніх заінтересованих сторін до оцінювання корупційних ризиків у діяльності Центральної виборчої комісії на офіційному вебсайті Комісії було розміщено оголошення про можливість долучитись до зазначеної робочої групи представників громадськості та експертів.

Робочою групою складено план оцінювання корупційних ризиків, у якому визначено етапи її діяльності з урахуванням функцій Комісії, внутрішніх та зовнішніх заінтересованих сторін, інших факторів середовища Комісії.

Під час оцінювання корупційних ризиків досліджувались такі джерела інформації:

1) Антикорупційна програма Комісії на 2021 - 2023 роки, звіти за результатами моніторингу та оцінки її виконання;

2) результати опитування (анкетування) зовнішніх та внутрішніх заінтересованих сторін;

3) стратегічний та операційні плани Комісії;

4) матеріали зовнішніх перевірок та внутрішніх аудитів, проведених у Комісії;

5) відомості, які містяться у відкритих інформаційних системах, реєстрах і базах даних, зокрема відомості Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення;

6) аналітичні матеріали Національного агентства щодо аналізу корупційних ризиків, а також аналітичні матеріали інститутів громадянського суспільства з питань запобігання та протидії корупції та з інших питань, пов'язаних з діяльністю Комісії;

7) відомості з медіа, соціальних мереж, інших відкритих джерел інформації про можливі факти вчинення корупційних або пов'язаних із корупцією правопорушень членами Комісії, працівниками Секретаріату Комісії.

З метою оцінювання корупційних ризиків застосовувались такі методи і способи:

1) аналіз указаних джерел інформації;

2) аналіз нормативно-правових та організаційно-розпорядчих документів, що регулюють діяльність Комісії;

3) проведення індивідуального спілкування (інтерв'ю) із працівниками та зовнішніми заінтересованими сторонами Комісії;

4) проведення "мозкового штурму", що полягає у відкритому збиранні й обговоренні позицій та ідей заінтересованих сторін - учасників "мозкового штурму";

5) моделювання способів вчинення корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, визначення внутрішніх і зовнішніх заінтересованих сторін, які можуть брати участь у їх вчиненні.

На підставі зібраної інформації, висвітленої у відповідних аналітичних довідках, за кожним із напрямів аналізу членами робочої групи було визначено такий перелік потенційно вразливих до корупції функцій та процесів у діяльності Комісії:

- організація підготовки та проведення виборів і референдумів;
- запобігання та виявлення корупції в Комісії;
- правове забезпечення;
- внутрішній аудит;
- проведення закупівель без електронної системи закупівель;
- управління персоналом;
- організація роботи у сфері матеріально-технічного забезпечення (господарська діяльність).

За результатами узагальнення отриманої інформації та пропозицій від внутрішніх, зовнішніх заінтересованих сторін робочою групою здійснено ідентифікацію, аналіз, визначення рівнів корупційних ризиків та заходів впливу на корупційні ризики [4].

З метою попередження корупційних ризиків під час виборчого процесу розроблено низку заходів з реалізації Центральною виборчою комісією:

- розроблення та розповсюдження інформаційно-просвітницьких матеріалів, присвячених ролі виборів у демократичному суспільстві, важливості участі у виборах, моніторингу діяльності виборних осіб (із можливим залученням до реалізації заходу громадських об'єднань та проєктів міжнародної технічної допомоги);

- проведення регулярних інформаційно-просвітницьких заходів, присвячених ролі виборів у демократичному суспільстві, важливості участі у виборах, моніторингу діяльності виборних осіб (із можливим залученням до

реалізації заходу громадських об'єднань та проєктів міжнародної технічної допомоги);

- розроблення інформаційно-просвітницької кампанії, присвяченої ролі виборів у демократичному суспільстві, важливості участі у виборах, моніторингу діяльності виборних осіб (із можливим залученням до реалізації заходу громадських об'єднань та проєктів міжнародної технічної допомоги);

- проведення інформаційно-просвітницької кампанії, присвяченої ролі виборів у демократичному суспільстві, важливості участі у виборах, моніторингу діяльності виборних осіб (із можливим залученням до реалізації заходу громадських об'єднань та проєктів міжнародної технічної допомоги);

- підготовка та подання Центральною виборчою комісією до Мін'юсту інформації про політичні партії, які не висували та не реєстрували протягом десяти років своїх кандидатів на виборах Президента України, виборах народних депутатів України або кандидатів у депутати не менше ніж у п'ятьох обласних радах на місцевих виборах станом на 01 січня відповідного року;

- щорічне подання Центральною виборчою комісією до Мін'юсту інформації про політичні партії, які не висували та не реєстрували протягом десяти років своїх кандидатів на виборах Президента України, виборах народних депутатів України або кандидатів у депутати не менше ніж у п'ятьох обласних радах на місцевих виборах станом на 01 січня відповідного року

- розроблення та подання Кабінету Міністрів України проєктів законів, якими передбачено подання та оприлюднення всіх фінансових звітів учасників референдумів в електронному вигляді;

- розроблення та впровадження автоматизованої інформаційно-аналітичної системи, призначеної для забезпечення автоматизації виборчих процедур у Центральній виборчій комісії та виборчих комісіях нижчого рівня під час проведення виборів;

- розроблення проєкту нормативно-правового акта, яким визначено правила проведення вибіркової перевірки фінансових звітів суб'єктів виборчого процесу (крім кандидатів на пост Президента України та політичних партій) відповідно до визначених критеріїв ризиків;

- розроблення та подання Кабінету Міністрів України проєкту закону, яким передбачено, що функція контролю (аналізу) фінансових звітів учасників референдумів повністю переходить до Національного агентства з питань запобігання корупції.

Також затверджено реєстр ризиків у процесі виконання Центральною виборчою комісією таких функцій:

організація та контроль за підготовкою та проведенням виборів і референдумів;

запобігання та виявлення корупції в Комісії;

правове забезпечення;

внутрішній аудит;

проведення закупівель без застосування електронної системи закупівель;

управління персоналом;

організація роботи у сфері матеріально-технічного забезпечення.

Аналіз змісту Антикорупційної програми Центральної виборчої комісії дозволяє зробити висновок, що оцінювання ризиків у виборчому процесі відбувається на основі виявлення ймовірності виникнення ризикової події. Так, в Антикорупційній програмі прописано такі ризикові події, що можуть відбутися в межах виконання функцій Центральної виборчої комісії. Такі ймовірності в межах кожної функції визначаються шляхом формулювання корупційного ризику, розкриття змісту корупційного ризику, виявлення джерела корупційного ризику, а також визначення заходів контролю. Аналіз корупційного ризику здійснюється шляхом надання оцінки в межах трьох показників:

- рівень імовірності реалізації корупційного ризику;

- рівень наслідків від реалізації корупційного ризику;
- рівень корупційного ризику.

Після здійснення оцінки корупційних ризиків визначаються заходи впливу на корупційний ризик. Відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» такі заходи визначено через обмеження та запобігання [150, 152]. А саме:

- обмеження: щодо використання службових повноважень чи свого становища, щодо одержання подарунків, щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності, обмеження після припинення діяльності, пов'язаної з виконанням функцій держави, місцевого самоврядування, обмеження спільної роботи близьких осіб,

- запобігання одержанню неправомірної вигоди або подарунка та поводження з ними;

- запобігання та врегулювання конфлікту інтересів.

Отже, оцінювання корупційних ризиків є обов'язковим заходом у процесі запобігання корупції під час виборчого процесу. Процес оцінювання має складатися з декількох етапів, виконання яких дозволяє отримати максимально точні результати.

Висновки до розділу 2

На основі аналізу організаційно-правових засад виборчого процесу зроблено висновок, що у наукових джерелах вибори розглядаються як фундаментальний аспект демократії, який дозволяє громадянам формувати уряд та впливати на законодавство. Вони виступають не тільки як механізм реалізації волі народу, але й як спосіб легітимації владних структур. Вибори виконують кілька ключових демократичних функцій, включаючи конкурентність, періодичність, представництво, гласність та підзвітність. Вони дозволяють громадянам обирати представників, які відповідають їхнім інтересам, і забезпечують прозорість виборчого процесу.

Визначено суб'єкти виборчого процесу в Україні, серед яких є: виборці, Центральна виборча комісія, інші виборчі комісії, створені за відповідними законами, політичні партії, які висунули кандидатів, зареєстровані кандидати в депутати, а також офіційні спостерігачі від партій, кандидатів і від громадських організацій.

Виборчий процес в Україні регулюється відповідними законами, які включають «Закон про вибори народних депутатів України», «Закон про вибори Президента України» та «Закон про місцеві вибори». Конституція України та зазначені закони встановлюють основні правила та принципи проведення виборів, включаючи принципи вільності, рівності, прямоти виборчого права і таємного голосування.

Виборчі права громадян включають право голосувати і бути обраними. Вони регламентуються відповідно до їх віку, стажу проживання в Україні, а також володіння державною мовою. Ці правила забезпечують рівність умов для всіх кандидатів під час виборчої кампанії.

Виокремлено етапи виборчого процесу, до яких відносяться підготовка до виборів, агітаційна кампанія, голосування, підрахунок голосів і оголошення результатів, а також оскарження результатів і оголошення остаточних результатів.

Розглянуто вплив типів виборчої системи на рівень корупції в зарубіжних країнах, зокрема:

- Скандинавські країни, наприклад Швеція, використовують пропорційні системи, які сприяють високому рівню політичної прозорості. Ці системи часто асоціюються з низьким рівнем корупції, оскільки пропорційне представництво заохочує ширше включення різних політичних сил та меншу концентрацію влади, що утруднює корупційні дії.

- Велика Британія використовує мажоритарну систему, в рамках якої вибори часто супроводжуються великими витратами на передвиборні кампанії. Це може призводити до фінансових скандалів та зловживань, оскільки великі витрати збільшують залежність кандидатів та партій від

фінансування, що потенційно може мати сумнівне походження.

- Німеччина застосовує змішану виборчу систему, яка поєднує елементи мажоритарного та пропорційного голосувань. Такий підхід дозволяє забезпечити ефективність управління та зниження корупції. Змішана система намагається збалансувати пряме представництво з широкою пропорційністю, що допомагає уникнути екстремів, характерних для чисто мажоритарних чи пропорційних систем.

Проаналізовано систему оцінювання корупційних ризиків під час виборчого процесу. Виділено показники оцінки (рівень імовірності реалізації корупційного ризику; рівень наслідків від реалізації корупційного ризику; рівень корупційного ризику) та заходи впливу на корупційний ризик (обмеження: щодо використання службових повноважень чи свого становища, щодо одержання подарунків, щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності, обмеження після припинення діяльності, пов'язаної з виконанням функцій держави, місцевого самоврядування, обмеження спільної роботи близьких осіб; запобігання одержанню неправомірної вигоди або подарунка та поводження з ними; запобігання та врегулювання конфлікту інтересів.).

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ПІД ЧАС ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ

3.1. Сучасні технології реалізації державної антикорупційної політики у виборчому процесі

Корупція являє собою системний негативний соціальний феномен, який еволюціонує згідно з загальними закономірностями розвитку соціоекономічних та публічно-політичних процесів. В контексті глобалізації світової економіки та трансформації глобальних політичних систем, корупція перетворилась на транснаціональний феномен, пересікаючи національні кордони. У сучасному світі вплив корупції на соціально-економічну стабільність може бути порівняний з наслідками економічних криз, міжцивілізаційних конфліктів, екологічних катастроф та тероризму, що зумовлює зростаючий інтерес до цього явища з боку міжнародної спільноти.

Узагальнення міжнародного досвіду у сфері боротьби з корупцією сприяє систематизації методів формування та впровадження антикорупційної політики на супранаціональному рівні.

Одним із ключових напрямків у цьому контексті є організація міжнародних конференцій та самітів, присвячених питанням протидії корупції. Ці заходи забезпечують платформу для обміну знаннями, координації політичних зусиль та розробки спільних стратегій, які є важливими для ефективної реалізації антикорупційних ініціатив на міжнародному рівні.

Перша міжнародна конференція, присвячена боротьбі з організованою злочинністю та корупцією, відбулася у 1982 році у Вашингтоні. З того часу такі форуми регулярно проводяться з інтервалом у два-три роки. Серед значущих заходів можна виокремити Міжнародний семінар під егідою ООН з питань корупції у сфері державного управління, який проходив у 1989 році в

Гаазі. Результати цього семінару стали каталізатором для подальшого обговорення цієї проблеми на Восьмому конгресі ООН. IX Конгрес ООН, який проходив у 1995 році в Каїрі, також акцентував увагу на проблематиці корупції. У 1996 році у Парижі відбувся симпозиум, де обговорювалися комплексні питання подолання корупції. Важливою подією стала також VII Міжнародна конференція проти корупції у 1997 році в Лімі, Перу, з участю представників з 93 країн, включаючи Україну. IX Міжнародна Антикорупційна Конференція у 1999 році в Південній Африці визнала корупцію як найбільшу негативну спадщину XX століття [3, 6].

Кожна міжнародна та регіональна конференція, яка була проведена, зробила значний внесок у посилення міжнародних зусиль у боротьбі з корупцією, інтегруючи досвід окремих держав, а також сприяла зміцненню міждержавної кооперації. Це особливо важливо, оскільки для ефективної боротьби з корупцією часто потрібно проводити розслідування за межами національних територій для виявлення доказів протиправної діяльності, затримання злочинців та їх подальшої передачі до органів правосуддя. Водночас, важлива також міждержавна співпраця для ідентифікації нелегальних доходів, власності сумнівного походження та механізмів господарювання, пов'язаних з корупційними діями [168, 169].

13-та Міжнародна конференція з протидії корупції, яка відбулася у Афінах (Греція) з 28 жовтня по 2 листопада 2008 року, стала ключовим моментом для координації зусиль різних акторів у сфері боротьби з корупцією. Діяльність конференції координувала організація Transparency International, а організатором виступив уряд Греції. Учасниками конференції було понад 1300 осіб з 135 країн, які представляли як державний, так і приватний сектори економіки, а також незалежні експерти та активісти.

Міжнародна антикорупційна конференція (ІАСС), що регулярно проводиться, також є важливою платформою для боротьби з корупцією. На останньому засіданні, яке відбулося в 2010 році у Бангкоку, учасники ІАСС висловили рекомендації урядам щодо збільшення тиску на транснаціональні

корпорації. Багато з цих корпорацій розглядають підкуп державних чиновників як звичайну практику і включають витрати на це у свої фінансові звіти під маскуючими назвами, такими як «витрати на вивчення правового середовища» або «представницькі витрати», що по суті є так званим «корупційним податком» [23].

Ці міжнародні форуми мають вирішальне узагальнююче та програмне значення, оскільки вони не тільки забезпечують можливість для держав збагатити власний досвід у вдосконаленні механізмів боротьби з корупцією, але й сприяють формулюванню нових перспективних напрямів розвитку як національної, так і міжнародної антикорупційної політики. Така взаємодія та обмін знаннями є критично важливими для створення ефективних та інноваційних рішень, що відповідають сучасним викликам у сфері боротьби з корупцією.

Прийняття міжнародних нормативних документів відіграє значущу роль у боротьбі з корупцією.

Організація Об'єднаних Націй, визнаючи транснаціональний характер цієї проблеми, активно працює над розробкою універсальних підходів та методів її подолання. ООН фіксує свої рішення та рекомендації щодо протидії корупційним проявам у вигляді резолюцій, декларацій та конвенцій. Це сприяє створенню нормативної бази, яка має за мету координацію міжнародних зусиль та впровадження ефективних механізмів боротьби з корупцією на глобальному рівні.

У резолюції ООН 1990 року під назвою «Корупція в сфері державного управління» висвітлено, що проблеми корупції у державній адміністрації є універсальними та особливо деструктивно впливають на країни з уразливими економіками, проте їхній вплив є глобальним. У 1996 році була прийнята резолюція «Боротьба з корупцією», яка закликала до ретельного розгляду міжнародних аспектів корупції, особливо тих, що стосуються міжнародної економічної діяльності корпоративних організацій. Того ж року було ухвалено ООН декларацію «Про боротьбу з корупцією та хабарництвом у

міжнародних комерційних операціях», що підкреслило міжнародне зобов'язання боротьби з корупцією та хабарництвом в комерційних відносинах.

У 2000 році була прийнята Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, яка стала реакцією міжнародного співтовариства на виклики, пов'язані з глобалізацією організованої злочинності та корупції. З усіх сорока однієї статті цієї конвенції, лише дві статті безпосередньо адресують питання корупції: стаття 8 «Криміналізація корупції» та стаття 9 «Заходи проти корупції».

Конвенція ООН проти корупції (UNCAC), прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 58/4 від 31 грудня 2003 року та набула чинності 14 грудня 2005 року, є першим глобальним інструментом, спеціалізованим на протидії корупції. Конвенція нараховує 71 статтю та встановлює основні принципи, за якими держави-учасниці мають провадити політику у сфері запобігання та боротьби з корупцією. Сьогодні до Конвенції приєдналися 122 держави, що свідчить про її важливість та універсальність у вирішенні міжнародних аспектів корупції [53].

У Бангкокській декларації ООН «Взаємодія і відповідні заходи: стратегічні союзи в галузі попередження злочинності і кримінального правосуддя» (2005), особлива увага приділяється питанню адекватного управління публічними справами та майном, а також забезпечення правопорядку як ключових елементів у запобіганні та боротьбі з корупцією. В пункті 24 декларації акцентується на важливості ефективних методів розслідування та кримінального переслідування. Для подолання корупції також наголошується на необхідності підтримки культури чесності, непідкупності та підзвітності, як у публічному, так і у приватному секторах.

Окрім глобальних документів ООН, значне поширення отримали також антикорупційні нормативи на регіональному рівні. Наприклад, 29 березня 1966 року в Каракасі (Венесуела) державами-членами Організації американських держав (ОАД) було підписано Міжамериканську конвенцію

проти корупції. Ця регіональна угода встановлює вимоги для держав-членів щодо вжиття заходів проти корупції на своїй території, а також проти корупційних дій, вчинених їхніми громадянами та резидентами за кордоном. Ця конвенція є прикладом того, як регіональні ініціативи можуть доповнювати міжнародні зусилля в боротьбі з корупцією, забезпечуючи більшу специфічність та адаптацію до регіональних умов.

На європейському континенті питанням боротьби з корупцією приділяється велика увага, що знайшло відображення у документах, прийнятих в рамках таких організацій як Рада Європи та Європейський Союз. Рада Європи розробила ряд ініціатив, включаючи Кримінальну конвенцію про корупцію та Цивільну конвенцію про корупцію, які сприяють законодавчим та інституційним реформам у країнах-членах. Також було створено Групу держав проти корупції (GRECO) для оцінки дотримання цих стандартів.

Європейський Союз також активно займається цією проблематикою, випускаючи директиви та рекомендації, спрямовані на забезпечення прозорості та боротьбу з корупцією в урядових і приватних секторах серед країн-членів. Європейський Союз зосереджує зусилля на усуненні корупції через загальні правові рамки та практичні заходи, які забезпечують координацію і взаємодію між державами-членами.

У 1990 році Рада Європи ухвалила Конвенцію про відмивання, виявлення, вилучення і конфіскацію доходів від злочинної діяльності, яка регулює кримінально-правові та цивільно-правові аспекти міжнародного співробітництва у цій галузі. Згідно зі статтею 8 цієї Конвенції, сторони зобов'язуються надавати одна одній всебічну допомогу для виявлення знарядь, доходів та інших матеріальних цінностей, що підлягають конфіскації. Стаття 4 встановлює спеціальні методи розслідування, які сприяють відстеженню доходів та збору доказів. Серед цих методів варто відзначити постанови про контроль за банківськими рахунками,

спостереження, перехоплення телекомунікацій, та доступ до інформаційних систем [81, 82].

У 1997 році Комітет міністрів Ради Європи ухвалив резолюцію «Про двадцять принципів боротьби з корупцією», яка висвітлює важливість виховання етичної поведінки та впровадження стандартів, таких як кодекси поведінки та антикорупційні правила фінансування політичних партій і виборчих кампаній. Резолюція підкреслює необхідність введення ефективних дисциплінарних заходів, створення спеціалізованих органів чи осіб, відповідальних за антикорупційну діяльність, і забезпечення їм необхідних ресурсів для належного виконання своїх завдань. Також резолюція закликає до підтримки наукових досліджень у сфері корупції, забезпечення свободи доступу ЗМІ до інформації про корупцію та розвитку міжнародного співробітництва у всіх аспектах боротьби з цим явищем [82].

У контексті антикорупційних нормативів Європейського Союзу важливо відзначити, що положення Договору про Європейський Союз розглядають боротьбу і запобігання корупції як ключові компоненти у створенні європейського простору свободи, безпеки і справедливості. Це досягається через співробітництво судових органів, поліції, митниці, а також через зближення норм кримінального права у необхідних випадках. Серед значущих антикорупційних документів ЄС слід виділити Конвенцію про захист фінансових інтересів ЄС (1995) та Конвенцію про боротьбу з корупцією, що стосується посадових осіб ЄС або посадових осіб держав-учасниць ЄС (1997). Ці конвенції відіграють важливу роль у захисті фінансових інтересів ЄС та у зміцненні правової бази для боротьби з корупцією серед посадовців на європейському рівні.

Згідно з Конвенцією про боротьбу з корупцією, що стосується посадових осіб Європейського Союзу та держав-учасниць ЄС, держави-учасниці зобов'язані інкорпорувати в своє національне законодавство положення, що передбачають відповідальність за активну та пасивну корупцію. Пасивна корупція, визначена в статті 2 цієї Конвенції, охоплює

умисні дії посадової особи, яка безпосередньо або опосередковано вимагає, одержує, або приймає обіцянку надання будь-якої вигоди для себе або для третьої особи за вчинення або невчинення дій в рамках своїх службових повноважень або за використання свого становища в спосіб, що суперечить службовим обов'язкам. Це забезпечує загальноєвропейський підхід до визначення і боротьби з корупцією на високому рівні управління [81].

Активна корупція, згідно зі статтею 3 Конвенції про боротьбу з корупцією, що стосується посадових осіб Європейського Союзу та держав-учасниць ЄС, визначається як умисна обіцянка або надання, безпосередньо чи опосередковано, будь-якої переваги посадовій особі для особистої користі чи для третьої особи. Це діяння вважається корупційним, якщо воно спонукає посадову особу вчиняти або утримуватися від вчинення дії в межах своїх повноважень або використовувати своє службове становище всупереч обов'язкам, які на неї покладені. Цей підхід спрямований на забезпечення прозорості та підзвітності в управлінні, а також на боротьбу з корупційними діями на високих рівнях державної влади.

Наявність численних міжнародних нормативних документів, які стосуються боротьби з корупцією, підкреслює високий рівень уваги, який міжнародні інституції приділяють цьому негативному явищу. Проте, разом з цим, необхідно вказати на деякі проблемні аспекти та недоліки вказаних документів, які можуть впливати на їх ефективність. Однією з ключових проблем є неконсистентність у структуруванні та формулюванні цілей протидії корупції: наприклад, в деяких документах цілі закріплені у преамбулі, як у Конвенції по боротьбі з підкупом посадових осіб іноземних держав при проведенні міжнародних ділових операцій чи Кримінальній конвенції про боротьбу з корупцією, тоді як в інших, таких як Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією чи Конвенція ООН проти корупції, цілі викладені в окремих статтях. Це може ускладнювати розуміння та застосування цих документів, а також координацію зусиль на міжнародному рівні.

Ще однією суттєвою проблемою є відсутність термінологічної єдності між різними міжнародними документами. Різні терміни, такі як «боротьба з корупцією», «виявлення корупції», «попередження корупції», «захист від корупції», і «протидія корупції» використовуються в схожих контекстах, що може призводити до плутанини та ускладнень у взаємодії і координації міжнародних зусиль.

Часто у міжнародних документах присутні нечіткі та декларативні формулювання. Вживання фраз як «держави-учасниці прагнуть», «в межах своїх можливостей», «можуть розглядати», «можуть прийняти» вказує на те, що такі документи часто не мають обов'язкового характеру, а радше висловлюють лише намір чи бажання. Така мова дозволяє державам уникати виконання певних положень, зводячи застосування конвенцій на розсуд окремих країн, що може сприяти виникненню подвійних стандартів і зниженню ефективності антикорупційних заходів на міжнародному рівні.

Однією з основних перешкод в уніфікації міжнародного права проти корупції є відсутність єдиної визначеної дефініції корупції як юридичної категорії. Розходження у тлумаченнях та обсязі цього поняття в різних європейських країнах суттєво ускладнює міжнародну правову координацію. Через це у травні 1990 року Комітет ООН з попередження злочинності та боротьби з нею в резолюції 1990/23 рекомендував уникати використання загального і абстрактного терміну «корупція» як юридичного поняття. Замість цього було запропоновано зосередити увагу на більш конкретних та визначених термінах, таких як «хабарництво» та «вимагання», які визначають два аспекти корупційної діяльності і є більш придатними для юридичного регулювання та міжнародного співробітництва [84].

Проблема визначення суб'єкта корупційних дій також є ключовою в аспекті міжнародного права. Зокрема, у Конвенції ООН проти корупції використовується поняття «public official» (ст. 2), яке має широке застосування і означає будь-яку особу, яка виконує публічні функції або надає публічні послуги. Традиційне перекладення цього терміна у деяких

українських офіційних перекладах як «державна посадова особа» чи «державний службовець» може бути недостатньо широким, оскільки обмежує зміст терміну до лише державного сектора. Однак, «public official» охоплює більш широке коло осіб, включаючи тих, хто працює на державу, а також зайнятих у секторі, що забезпечує публічні послуги, не обов'язково будучи державними службовцями. Ця невизначеність може ускладнювати правозастосування та міжнародне співробітництво у боротьбі з корупцією [46, 48 49].

Включення в міжнародні документи положень про криміналізацію окремих складів злочинів може призводити до значних викликів при їх імплементації у національні законодавства. Наприклад, стаття 20 Конвенції ООН проти корупції, яка передбачає криміналізацію незаконного збагачення, може суперечити презумпції невинуватості. Вона вимагає від посадової особи обґрунтувати «значне збільшення активів», яке перевищує її законні доходи, що перетворює наслідок у предмет кримінального переслідування, що суперечить класичним засадам кримінального права, згідно з якими відповідальність настає лише за винні дії чи бездіяльність.

Також, статті 26 Конвенції ООН проти корупції та стаття 18 Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією передбачають встановлення кримінальної відповідальності для юридичних осіб, що також викликає труднощі у контексті континентально-європейської правової системи. Імплементація цих положень вимагає адаптації фундаментальних принципів кримінального права та кримінально-процесуального права, що може бути складним і суперечливим процесом [127].

У 1998 році, з метою підвищення ефективності заходів протидії корупції та забезпечення моніторингу дотримання антикорупційних стандартів Ради Європи, була заснована Група держав проти корупції (GRECO). Ця організація спрямована на ідентифікацію прогалин у національних антикорупційних політиках та стимулює держави до проведення відповідних законодавчих, інституційних та адміністративних

реформ. GRECO також виступає форумом для обміну досвідом в областях попередження і виявлення корупції. В рамках моніторингових процедур країни зобов'язані надавати інформацію про наявні у їх національному законодавстві склади корупційних злочинів, характер і рівень застосовуваних санкцій, а також судову статистику за кожним видом корупційних правопорушень. Станом на 2012 рік до складу GRECO входили 48 європейських країн і Сполучені Штати Америки. Україна приєдналася до організації 1 січня 2006 року [84].

У рамках інституційної структури Європейського Союзу ефективно діє Європейське управління з питань запобігання зловживанням та шахрайству (OLAF). Цей орган був створений як незалежна служба з метою забезпечення фінансової безпеки ЄС через виявлення і розслідування потенційно корупційних фінансових операцій, які вважаються «сумнівними». Систематичне виявлення таких операцій має на меті запобігти «ефекту корозії» бюджетної системи ЄС. OLAF використовує комплекс адміністративних, фінансових, дисциплінарних та кримінальних заходів для зміцнення боротьби з корупцією, що в свою чергу сприяє підвищенню прозорості та відповідальності у фінансовій системі ЄС.

У своїй діяльності OLAF прагне до дотримання високих етичних стандартів, особливо зосереджуючись на розробці Кодексу Антикорупційної Поведінки та Стандартів Фінансових Контрактів. Ці ініціативи мають на меті забезпечення прозорості фінансових операцій та здатність ідентифікації відправників та отримувачів коштів. Крім того, боротьба з корупцією в рамках OLAF включає співпрацю з митними службами держав-членів ЄС для виявлення комерційних операцій, які позбавляють європейський бюджет доходів. Політики та регуляції ЄС, зокрема норми європейського права щодо взаємної адміністративної допомоги, служать основою для ефективного обміну інформацією між Європейською Комісією та державами-членами.

На підставі Рішення Ради ЄС від 28 лютого 2002 року, що стосується створення Європейської юридичної співпраці (EUROJUST), було засновано

наднаціональний орган для координації боротьби з тяжкою злочинністю серед держав-членів ЄС. Цей орган був офіційно започаткований у 2004 році, коли Міністр юстиції Нідерландів вказав на спеціалізовану компетенцію Євроюсту у веденні справ, пов'язаних з транскордонними кримінальними правопорушеннями, тоді як розгляд інших злочинів залишається в юрисдикції національних судів. Ця спеціалізація відіграє ключову роль у поліпшенні міжнародного правосуддя та зміцненні правових інструментів проти серйозних злочинів у Європі.

Євроюст, як спеціалізований орган Європейського Союзу, відіграє важливу роль у наданні допомоги державам-членам у кримінальному переслідуванні серйозних злочинів, а також у координації їхніх практичних дій на етапі попереднього слідства. Згідно зі статтею 4 Рішення про створення Євроюсту, до його компетенції відносяться: а) злочинні діяння та правопорушення, які на даний час знаходяться в компетенції Європолу; б) злочини, пов'язані з інформаційними технологіями, шахрайство та корупція, кримінальні правопорушення, що загрожують фінансовим інтересам Співтовариства, відмивання доходів від злочинної діяльності, екологічні злочини, участь у злочинній організації; с) інші правопорушення, що вчинені у зв'язку зі злочинами, вказаними у пунктах (а) і (б). Це надає Євроюсту важливі інструменти для зміцнення правопорядку та забезпечення правосуддя на транскордонному рівні.

У 2005 році була заснована Міжнародна антикорупційна академія, яка з 8 березня 2010 року отримала статус незалежної міжнародної організації. Основні завдання Академії полягають у розробці цілісних підходів до боротьби з корупцією, професіоналізації антикорупційної роботи з метою підвищення існуючих стандартів, а також у сприянні діалогу, співпраці та обміну знаннями між антикорупційними організаціями. Академія також зосереджує зусилля на покращенні ефективності інституцій і осіб, що залучені до протидії корупції, веде дослідження стосовно ефективності антикорупційних стратегій та діяльності, і розвиває партнерство з різними

зацікавленими сторонами. Це забезпечує комплексний підхід до проблеми корупції на міжнародному рівні.

Розробка методологій вимірювання корупції та відповідних індикаторів є ключовим аспектом у дослідженні та порівняльному аналізі рівнів корупції у різних державах. Однією з найвідоміших ініціатив у цій сфері є «Індекс сприйняття корупції» (Corruption Perceptions Index, CPI), що його розробляє міжнародна громадська організація Transparency International з 1995 року [43]. Цей індекс базується на соціологічних дослідженнях та аналізах, які проводять незалежні міжнародні організації та інституції, включаючи такі як Freedom House, Світовий Банк, Базельський Університет і Всесвітній Економічний Форум. Основна перевага CPI полягає у використанні множинних джерел даних, що дозволяє знизити вплив можливих похибок одного джерела за рахунок інтеграції інформації з інших джерел, тим самим збільшуючи загальну надійність індексу [155].

Організація Freedom House систематично здійснює комплексні дослідження, які аналізують економічні, політичні та інші аспекти суспільств, щоб оцінити рівень свободи та демократичності у різних країнах. Ці дослідження використовують семибальну шкалу оцінки, де «1» позначає найвищий рівень свободи, а «7» – найнижчий. На основі отриманих оцінок країни класифікуються як «Free» (Вільні), «Partly Free» (Частково вільні) або «Not Free» (Невільні). Серед значущих проєктів Freedom House особливе місце займають дослідження «Свобода у світі» (Freedom in the World), яке аналізує глобальний стан політичних прав і громадянських свобод, а також «Транзитні суспільства» (Nations in Transit), яке фокусується на трансформаціях країн пострадянського блоку і Східної Європи в контексті їхнього демократичного розвитку.

З 1995 року Heritage Foundation розробляє та публікує «Індекс економічної свободи» (Index of Economic Freedom), який є одним із найбільш всеосяжних інструментів для вимірювання економічного клімату країн. Індекс оцінює економіку на основі восьми ключових параметрів, які

включають: корупцію у судовій, митній та адміністративній системах; нетарифні бар'єри у торгівлі, такі як імпорتنі заборони та квоти, систему ліцензування; фіскальний тиск уряду [74]; ефективність судової системи і здатність до виконання контрактів; регуляторний тиск на бізнес, включаючи медичний та екологічний контроль, норми безпеки; обмеження в банківській сфері; регулювання ринку праці; та чорний ринок, що охоплює контрабанду, піратство в галузі інтелектуальної власності, та неофіційне працевлаштування. Цей індекс не лише висвітлює рівень економічної свободи, але й вказує на зв'язок між економічними свободами та процвітанням націй, аналізуючи вплив різних регуляторних і корупційних чинників на економічні процеси в державах [160].

Неурядова організація Проект світової юстиції (World Justice Project, WJP) проводить щорічні оцінки юридичної системи і правопорядку у різних країнах через Індекс верховенства права. Цей індекс базується на опитуваннях, які охоплюють 97 тисяч громадян та понад 2,5 тисячі експертів у 97 країнах світу. Він аналізує різні аспекти, такі як обмеження повноважень центральної влади, рівень корупції, забезпечення безпеки, дотримання фундаментальних прав, відкритість уряду, регуляторне середовище, а також цивільну та кримінальну юстицію.

Крім Індексу верховенства права, існують інші значущі показники, такі як «Індекс непрозорості» (The Opacity Index) від PricewaterhouseCoopers, який вимірює рівень непрозорості в управлінських процесах, та «Індекс несприятливості державного управління» (Governance Obstacle Index) від Світового банку, який оцінює бар'єри у державному управлінні. Ці інструменти дозволяють глибше аналізувати різні аспекти державного регулювання та їх вплив на суспільство та економіку [160].

Зі зростанням корупційних практик на глобальному рівні, світове співтовариство активізувало пошук ефективних методів протидії цьому негативному явищу. Ініціативи у відповідь на корупцію можна сгрупувати у чотири основних блоки:

1. Організація міжнародних конференцій та самітів з питань боротьби з корупцією, які забезпечують платформу для обміну досвідом і координації міжнародних зусиль.

2. Розробка та прийняття глобальних та регіональних нормативних документів, що встановлюють юридичні та організаційні стандарти антикорупційної політики. Ці документи формують правові рамки для національних та міжнародних заходів протидії корупції.

3. Створення наднаціональних об'єднань та інститутів протидії корупції, які забезпечують координацію і співпрацю між країнами у впровадженні антикорупційних ініціатив.

4. Розробка методик виміру та індикаторів корупції, що дозволяють об'єктивно оцінювати рівень корупції та ефективність заходів протидії [44].

Сукупність цих заходів сприяє створенню комплексної системи нормативних, інституційних та процесуальних умов, необхідних для ефективної боротьби з корупцією на міжнародному рівні. Ці зусилля не лише зміцнюють правові основи, але й сприяють формуванню глобальної стратегії протидії корупції, що враховує специфіку різних країн та регіонів.

Міжнародні засоби реалізації антикорупційної політики відіграють ключову роль у глобальній боротьбі з корупцією, оскільки корупція часто має транснаціональний характер і вимагає координованих зусиль багатьох країн. З точки зору науки публічного управління, міжнародні засоби включають низку інструментів та ініціатив, спрямованих на створення ефективної, прозорої та відповідальної системи глобального управління. Ключовими аспектами міжнародних зусиль у цій сфері є:

1. Міжнародні конвенції та договори [51, 52, 55, 67]. Конвенція ООН проти корупції (UNCAC): Єдиний глобальний юридичний інструмент, який зобов'язує країни-учасниці боротися з корупцією через запобігання, криміналізацію, міжнародну співпрацю та активи відновлення. Конвенція ОЕСР про боротьбу з хабарництвом іноземних посадовців у міжнародних

комерційних угодах зосереджується на проблемі транснаціонального хабарництва та встановлює норми для криміналізації таких дій.

2. Міжнародні організації та ініціативи. Група розвитку фінансових дій (FATF) фокусується на боротьбі з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму, що є тісно пов'язаними з корупцією. Міжнародна група антикорупційних правоохоронців (IGA) сприяє обміну інформацією та кращим практикам між національними органами, що займаються боротьбою з корупцією.

3. Міжнародні фінансові інститути. Світовий банк та Міжнародний валютний фонд (МВФ) розробляють політику та надають фінансування, зумовлене вимогами боротьби з корупцією, для підтримки стабільності та економічного розвитку в країнах-партнерах.

4. Стандарти та індекси. Індекс сприйняття корупції від Transparency International публікується щорічно і вимірює рівень корупції у державному секторі у країнах світу. Стандарти G20 та ОЕСР щодо корпоративного управління включають рекомендації щодо прозорості та підзвітності, які допомагають зменшити корупцію в корпоративному секторі.

5. Міжнародна співпраця у правоохоронній сфері. Екстрадиція, взаємна правова допомога та спільні розслідування забезпечують засоби для переслідування та судового розгляду осіб, замішаних у корупційних діях на міжнародному рівні.

Ці засоби та інструменти є невід'ємною частиною глобальної архітектури протидії корупції, що дозволяє забезпечити координацію зусиль багатьох країн та міжнародних організацій у створенні ефективних систем прозорості та відповідальності в публічному управлінні.

Міжнародні засоби реалізації антикорупційної політики щодо виборчого процесу включають низку ініціатив та механізмів, які допомагають гарантувати прозорість, чесність та справедливість виборів. У контексті науки публічного управління, такі міжнародні засоби є критично

важливими для підтримання демократичних стандартів та запобігання корупції у виборчих процесах. Ключовими серед цих засобів є:

1. Міжнародні спостережні місії. Міжнародні організації, такі як ОБСЄ, Європейський Союз та ООН, часто відправляють спостерігачів на вибори в різних країнах. Ці місії оцінюють виборчі процеси з точки зору дотримання міжнародних стандартів та національного законодавства, а також виявляють можливі прояви корупції.

2. Міжнародне законодавство та стандарти. Конвенції, такі як Конвенція ООН проти корупції та Конвенція ОЕСР, встановлюють стандарти для боротьби з корупцією, включаючи вимоги до прозорості фінансування політичних кампаній та законодавчі рамки для забезпечення справедливості виборчих процесів.

3. Технічна та фінансова підтримка. Міжнародні організації надають технічну та фінансову допомогу країнам для підвищення якості виборчих систем. Це може включати підтримку в розробці баз даних виборців, навчання виборчих комісій, а також удосконалення процесів голосування та підрахунку голосів.

4. Міжнародні декларації та зобов'язання. Країни можуть підписувати міжнародні декларації або брати на себе зобов'язання, які стосуються проведення чесних та прозорих виборів. Це створює додатковий зовнішній тиск на уряди дотримуватися встановлених норм і стандартів.

5. Обмін інформацією та кращими практиками. Міжнародний обмін досвідом і кращими практиками є важливим інструментом для підвищення ефективності виборчих процесів та зменшення ризиків корупції. Країни можуть вчитися одна у одної, адаптуючи успішні підходи та уникаючи помилок.

6. Багатосторонні платформи співробітництва. Форуми, такі як Група двадцяти (G20) чи Всесвітній економічний форум, забезпечують платформи для обговорення та координації зусиль у сфері протидії корупції на міжнародному рівні, включаючи виборчі процеси.

Використання цих засобів допомагає зміцнити демократію та забезпечити справедливі та прозорі вибори, що є критично важливими для розвитку та стабілізації публічного управління в глобальному масштабі.

3.2. Нормативно-правові та інституційні аспекти протидії політичній корупції в Україні

Для ефективної боротьби з корупцією важливо застосовувати комплексні інституційні механізми, що включають різні рівні влади та спеціалізовані установи. Ці механізми включають законодавчі, виконавчі, судові органи, а також антикорупційні агенції, які забезпечують моніторинг і контроль за виконанням антикорупційного законодавства [88].

Центральні та місцеві виборчі комісії грають ключову роль у забезпеченні справедливості та прозорості виборчих процесів. Однак їхня діяльність часто піддається критиці з огляду на ризики корупції, особливо в аспектах призначення членів комісій, фінансування виборчих кампаній та взаємодії з політичними партіями. Для запобігання корупції у цих сферах критично важливим є забезпечення прозорого процесу відбору членів комісій та гарантування їх незалежності від політичних сил. Це можна досягти через створення незалежних процедур призначення та забезпечення адекватного рівня фінансування, що відбувається на прозорих засадах [89].

Забезпечення цих умов є суттєвим для створення довіри громадськості до виборчого процесу та підвищення загальної політичної стабільності у країні, що, в свою чергу, сприяє зниженню корупційних ризиків та підвищенню ефективності антикорупційних заходів на національному рівні.

Прозорий і справедливий процес відбору членів виборчих комісій є критично важливим для забезпечення інтегритету виборчого процесу. Основні принципи ідеальної системи відбору мають включати наступні аспекти:

1. Відкриті конкурси на посади членів комісій: Процес відбору має

бути максимально відкритим і конкурентним, щоб залучити кандидатів з високим професійним рівнем. Кандидати повинні мати відповідний досвід у сферах управління, правознавства або виборчих процесів, що дозволить їм ефективно виконувати свої обов'язки.

2. Обмеження впливу політичних партій: Жодна політична сила не повинна мати переважного впливу на процес призначення, щоб уникнути потенційних конфліктів інтересів. Це забезпечить, що члени комісій діятимуть незалежно та об'єктивно.

3. Залучення громадськості та незалежних спостерігачів: Участь громадськості та незалежних спостерігачів у процесі відбору може значно підвищити рівень довіри до виборчої комісії. Моніторинг та прозорість у відборі допоможуть мінімізувати ризики корупції та забезпечити більшу легітимність виборчих процедур [71, 139].

Такий підхід не тільки підвищить довіру громадян до виборчого процесу, але й зміцнить загальну стабільність політичної системи, зменшуючи можливість маніпуляцій та корупційних схем на виборах.

Забезпечення незалежності виборчих комісій від політичних партій є фундаментальним для гарантування справедливості та прозорості виборчого процесу. Наступні стратегії можуть ефективно сприяти досягненню цієї мети:

1. Встановлення чітких законодавчих норм: Закони повинні чітко забороняти членам виборчих комісій мати політичні зв'язки або бути активними членами політичних партій під час виконання своїх обов'язків. Це забезпечує, що члени комісій діють незалежно та об'єктивно, без політичного впливу.

2. Періодична зміна складу комісій: Регулярне оновлення складу виборчих комісій може допомогти уникнути затягування та зловживань, пов'язаних із тривалим перебуванням одних і тих же осіб у владі. Це також сприяє зміцненню незалежності комісій, унеможливаючи формування корупційних або політично вмотивованих зв'язків.

3. Можливість оскарження рішень комісій у судовому порядку:

Важливим аспектом забезпечення незалежності та справедливості дій виборчих комісій є введення механізму судового оскарження їхніх рішень. Такий підхід дозволяє здійснювати зовнішній контроль і гарантує, що рішення комісії можуть бути переглянуті та перевірені на предмет їхньої законності та об'єктивності [148].

Виконання цих стратегій створює міцну основу для незалежного та прозорого виборчого процесу, знижуючи ризики політичного втручання та зловживань, що, в свою чергу, сприяє зміцненню демократії.

Забезпечення прозорості діяльності виборчих комісій є ключовим для підтримки довіри громадськості та законності виборчого процесу. Впровадження наступних механізмів може значно підвищити рівень прозорості та зменшити ризики корупції:

1. Проведення публічних засідань комісій: Усі засідання виборчих комісій мають проводитись відкрито, з можливістю вільного доступу для спостерігачів, медіа та громадськості. Це забезпечує відкритість процесу прийняття рішень і допомагає запобігти потенційним зловживанням.

2. Доступність рішень комісій в електронному вигляді: Всі рішення виборчих комісій мають бути опубліковані на офіційних веб-сайтах в доступному і зрозумілому форматі. Це забезпечує можливість перевірки та аналізу цих рішень з боку громадськості, знижуючи можливість прийняття необґрунтованих або неправомірних рішень.

3. Прозора фінансова звітність: Детальна звітність про використання бюджетних коштів, включаючи повну інформацію про всі видатки, пов'язані з організацією та проведенням виборів, має бути доступна для огляду. Це включає звіти про закупівлі, оренду обладнання, витрати на підготовку і розповсюдження виборчих матеріалів та інші супутні витрати [32, 86].

Застосування цих механізмів не тільки підвищить прозорість діяльності виборчих комісій, але й сприятиме більшій відповідальності, об'єктивності та незалежності виборчих процесів, що є фундаментальними для підтримки демократії.

Підходи, спрямовані на забезпечення прозорості та незалежності виборчих комісій, критично важливі для створення довіри громадськості та зниження ризиків корупції у виборчому процесі. Це, в свою чергу, є фундаментальним для забезпечення легітимності та ефективності демократичних виборів.

Законодавство, що регулює виборчий процес, відіграє вирішальну роль у запобіганні корупції. Це охоплює такі аспекти:

1. Регулювання фінансування політичних кампаній: Закони мають чітко визначати джерела фінансування, дозволені ліміти витрат та обов'язковість публікації звітів про фінансові внески і витрати. Це зменшує можливості для непрозорих фінансових потоків та зловживань.

2. Вимоги до прозорості виборчих витрат: Законодавство повинно забезпечувати повну прозорість всіх видатків, пов'язаних з виборами, щоб громадськість могла контролювати законність та обґрунтованість виборчих витрат.

3. Доступ до публічної інформації: Виборчі комісії мають обов'язково публікувати всю важливу інформацію, яка може вплинути на виборчий процес, у відкритому доступі для забезпечення максимальної прозорості.

4. Криміналізація порушень виборчого процесу: Законодавство має передбачати чіткі покарання за такі злочини, як купівля голосів, фальсифікації виборчих документів, і інші форми виборчих маніпуляцій, що забезпечує стримуючий ефект від неправомірних дій [56, 57, 59, 66].

Ці заходи є важливими для зміцнення інституційної незалежності, підвищення прозорості та підтримки демократичної участі в суспільному житті, забезпечуючи справедливі та чесні вибори.

Законодавче регулювання фінансування виборчих кампаній є ключовим інструментом у запобіганні корупції та забезпеченні справедливості виборчого процесу. Два важливі аспекти цього регулювання включають:

Встановлення чітких обмежень на максимальні суми внесків від одного

донора. Це дозволяє обмежити потенційний надмірний вплив окремих донорів або груп інтересів на політичних кандидатів і партії. Законодавчі обмеження на суми, які можуть бути пожертвовані, сприяють розподілу впливу серед більш широкої бази донорів, тим самим сприяючи більшій демократизації політичного процесу.

Вимога до оприлюднення списків донорів. Закони, що зобов'язують кандидатів і партії публікувати детальну інформацію про своїх донорів, забезпечують прозорість фінансування виборчих кампаній. Публічний доступ до цієї інформації дозволяє громадянам, медіа та громадським організаціям моніторити джерела кампанійних фондів, що сприяє підвищенню відповідальності політичних діячів та зниженню корупції.

Ці елементи створюють систему взаємних перевірок та балансів, яка не тільки підвищує прозорість виборчих кампаній, але й заохочує більшу відповідальність у використанні кампанійних внесків. Законодавче забезпечення цих принципів є фундаментальним для зміцнення довіри громадськості до демократичного процесу.

Заборона анонімних внесків та інші регулятивні заходи є фундаментальними для забезпечення інтегритету та прозорості політичного фінансування, що безпосередньо впливає на справедливість виборчих процесів. Ось декілька ключових елементів цих заходів:

1. Заборона анонімних внесків: Повна заборона на анонімні внески допомагає запобігти використанню «сірих» та «чорних» кас, які часто використовуються для прихованого фінансування політичних кампаній. Це зменшує можливості для корупційних схем і сприяє відкритості про джерела підтримки політичних сил.

2. Регулювання процедур проведення виборів: Чіткі закони, що регулюють як процедури голосування, так і механізми підрахунку голосів, важливі для забезпечення справедливості і точності виборчих результатів. Вони включають забезпечення належних умов для голосування, регуляції процесу голосування та засобів для запобігання і виявлення фальсифікацій

[76].

3. Доступ незалежних спостерігачів та ЗМІ до виборчих дільниць: Закони, що дозволяють незалежним спостерігачам і представникам медіа бути присутніми на виборчих дільницях під час голосування та підрахунку голосів, є ключовими для забезпечення прозорості процесу. Це дозволяє проводити незалежний моніторинг та звітність, що сприяє довірі громадськості до виборчого процесу та запобігає можливим маніпуляціям [148].

Застосування цих законів та регуляцій формує солідну основу для демократичних процесів, зменшуючи корупцію та підвищуючи загальну прозорість виборчих кампаній та виборчого процесу загалом.

Використання новітніх технологічних засобів, таких як електронне голосування або відеоспостереження на виборчих дільницях, може сприяти зниженню ризиків фальсифікацій та збільшенню довіри до виборчого процесу. Законодавство, що встановлює чіткі правила для оскарження виборчих результатів, забезпечує можливість захисту прав в разі виявлення порушень [83].

Для посилення законодавчої основи в боротьбі з корупцією під час виборчого процесу, критично важливо встановити чіткі кримінальні санкції за такі порушення, як:

- Купівля голосів: Закони повинні ясно передбачати жорсткі покарання для осіб, залучених до купівлі голосів, щоб забезпечити стримуючий ефект та запобігти маніпуляціям виборцями.

- Фальсифікація виборчих документів: Подання фальшивих виборчих документів або маніпулювання виборчими списками має бути чітко криміналізоване, з введенням суворих покарань для запобігання фальсифікацій.

- Зловживання адміністративним ресурсом: Необхідно встановити законодавчі рамки, які забороняють використання державних ресурсів для підтримки окремих політичних сил чи кандидатів, щоб уникнути

несправедливої переваги на виборах.

Впровадження таких заходів є фундаментальним для забезпечення справедливості та прозорості виборчого процесу, що в свою чергу сприяє зміцненню довіри громадян до демократичних інституцій [92].

Законодавче забезпечення цих аспектів сприятиме підвищенню прозорості виборчого процесу, зменшенню корупції та підвищенню загальної довіри до виборчої системи. Ці ініціативи мають бути супроводжувані постійними зусиллями з боку держави, громадськості та міжнародних організацій для їх ефективної імплементації та контролю [158].

Судова система відіграє ключову роль у розв'язанні конфліктів, що виникають під час виборчого процесу. Незалежність та об'єктивність судів у розгляді виборчих справ є критично важливими для запобігання корупційним зловживанням, забезпечення стабільності виборчого процесу та зміцнення довіри громадян до виборчої системи. Швидкий та ефективний розгляд виборчих скарг є важливим для недопущення затягування процесу, яке може викликати соціальну напругу та підривати довіру до виборчого процесу [94].

Створення спеціалізованих виборчих палат, які мають глибокі знання та досвід у виборчих питаннях, може значно підвищити якість та ефективність судового розгляду, забезпечуючи більш точне та справедливе вирішення спорів. Така спеціалізація може сприяти швидшому вирішенню справ, зменшуючи можливість для корупційних та неправомірних втручань у виборчий процес.

Прозорість судових процесів та відкритий доступ до судових рішень є ключовими для забезпечення прозорості та уникнення сумнівів щодо неупередженості цих рішень. Незалежність судової системи від будь-якого політичного впливу є важливою для забезпечення справедливості виборчого процесу [99]. Підтримання цієї незалежності вимагає виконання декількох важливих умов:

- Захист суддів від політичного тиску: Необхідні законодавчі та інституційні гарантії, що забезпечують суддям стабільність на посаді та

захист від незаконного звільнення чи переслідування з політичних мотивів.

– Прозорий процес відбору та призначення суддів: Механізми відбору та призначення, які обмежують політичний вплив і базуються на професійних критеріях та заслугах, є фундаментальними для збереження об'єктивності судової влади.

- Фінансова незалежність судової системи: Адекватне фінансування, яке гарантує достатні ресурси для незалежної та ефективної роботи судів, важливе для відсутності потреби в зовнішньому втручанні.

Ці заходи є суттєвими для підтримки довіри громадськості до судової системи, а також для забезпечення неупередженого та справедливого розгляду виборчих спорів [98].

Забезпечення того, щоб суди та судді відповідали перед громадськістю, є ключовим елементом у боротьбі з корупцією. Важливо мати чіткі та справедливі дисциплінарні процедури, які дозволяють розглядати скарги на поведінку суддів, при цьому захищаючи їх від несправедливих обвинувачень. Також критично важливим є розроблення та дотримання кодексів суддівської етики, які встановлюють професійні стандарти поведінки та підтримують довіру до судової системи [161].

Посилення ролі судової системи в контексті виборчих процесів, а також забезпечення її незалежності і відповідальності перед громадянами, є вирішальними для транспарентності та справедливості виборів. Такі заходи сприяють зниженню корупційних ризиків і підвищують довіру населення до виборчого процесу. Міжнародні організації, такі як ОБСЄ, ООН, Європейський Союз, та інші регіональні угруповання, відіграють ключову роль у забезпеченні прозорості та чесності виборчих процесів через міжнародне спостереження. Міжнародне спостереження дозволяє виявляти та документувати випадки корупції, а також надає рекомендації для вдосконалення виборчих систем.

Міжнародні спостерігачі мають змогу контролювати всі етапи виборчого процесу, від організації та реєстрації виборців до підрахунку

голосів і оголошення результатів. Їх присутність на місцях може відігравати роль у запобіганні корупції та зловживань. Після завершення спостереження, міжнародні організації зазвичай видають детальні звіти, що містять оцінку виборчих процесів та пропозиції щодо їх покращення. Такі звіти можуть стати основою для реформ в країнах, де проходили вибори. Крім того, міжнародні організації розробляють та пропагують стандарти та правила, яких потрібно дотримуватись під час виборів, що сприяє зниженню корупційних ризиків.

Впровадження міжнародних стандартів для виборчих процесів забезпечує проведення виборів відповідно до визнаних демократичних норм. Міжнародні організації часто надають технічну підтримку та проводять тренінги для виборчих комісій, що сприяє зростанню їхньої кваліфікації та підвищенню ефективності їхньої роботи [103]. У разі виборчих криз міжнародні організації можуть вжити заходів для відновлення довіри і законності процесів, забезпечуючи стабільність та чесність виборів.

У ситуаціях, коли вибори призводять до політичних криз або масових протестів, міжнародні організації можуть виконувати роль медіаторів між конфліктуючими політичними групами. Якщо результати виборів не визнаються або виявлені серйозні порушення, міжнародні спостерігачі можуть бути задіяні для спостереження за повторними виборами або додатковими голосуваннями, забезпечуючи прозорість і легітимність процесу [101].

Міжнародні організації активно взаємодіють з місцевими неурядовими організаціями та представниками громадянського суспільства, що значно підвищує прозорість і залучає громадян у виборчий процес. Надання фінансування та логістичної підтримки місцевим НУО, які проводять спостереження за виборами, дозволяє створити дієву мережу для моніторингу виборчих процесів, що забезпечує їх легітимність та чесність.

Надавання освітніх матеріалів, проведення тренінгів та інші ресурси сприяють підвищенню ролі та зміцненню місцевих спільнот у виборчому

процесі. Корупція під час виборів є проблемою, що має глобальний характер та проявляється у різних формах по всьому світу. Наприклад, в Індії, зокрема у сільських і бідних районах, часто зустрічається купівля голосів. Під час державних виборів у Таміл Наду в 2016 році було виявлено численні випадки, коли виборцям пропонували гроші або подарунки в обмін на їх голоси, що викликало значну громадську реакцію та вимоги до реформування виборчої системи.

Бразилія зазнала серйозних корупційних скандалів, які втягнули високопоставлених політичних лідерів, особливо під час виборчих кампаній. Операція «Lava Jato» (Автомийка) виявила широкомасштабну корупційну схему, в рамках якої компанії платили хабарі за державні контракти, кошти з яких потім використовували для фінансування політичних кампаній. Це спровокувало масові протести та вимоги реформувати політичну систему [134].

У Кенії також виникли серйозні проблеми з корупцією та довірою до виборчого процесу. Високий рівень насильства, звинувачення в маніпуляціях з голосами та недоліки виборчих технологій спонукали Верховний суд країни до анулювання результатів виборів 2017 року. Це стало першим випадком в історії Африки, коли результати президентських виборів були скасовані через судові рішення.

Ці приклади демонструють різноманітність форм та методик корупції, що спостерігаються під час виборчих процесів, і підкреслюють потребу в комплексних реформах. Такі реформи повинні включати міжнародне спостереження та зміцнення національних законодавчих систем для ефективного запобігання корупції. Функція міжнародних організацій у попередженні корупції під час виборів має вирішальне значення для забезпечення дотримання демократичних принципів та справедливості. Вона також сприяє підсиленню міжнародного співробітництва та взаємної довіри між народами [160].

Швидке поширення корупційних практик в Україні вимагає негайних заходів від держави та організацій громадянського суспільства. Аналіз національного законодавства демонструє поступову зміну у пріоритетах антикорупційної політики, зокрема через посилення нормативного регулювання, спеціалізацію та активізацію діяльності правоохоронних органів у сфері протидії корупції. Динаміка антикорупційної політики в Україні відображає чотири ключові етапи її еволюції.

Перший етап розвитку державної антикорупційної політики в Україні охоплює період 1991–1995 років, який починається з моменту здобуття країною незалежності та закінчується прийняттям Конституції. Визначальною особливістю цього етапу є відсутність чіткого визначення поняття «корупція» у національному законодавстві до 1995 року, коли було прийнято Закон України «Про боротьбу з корупцією». Також цей період характеризується відсутністю програмних документів, які б регулювали протидію корупційним практикам.

У період 1991-1995 років корупція була практично нерозрізнена з іншими формами протиправної поведінки. Наприклад, у 1993 році Кабінет Міністрів України прийняв Постанову № 510 «Про утворення Державної служби боротьби з економічною злочинністю», яка також займалася виявленням корупційних дій. Окрім того, Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» передбачав створення при Президенті України Координаційного комітету по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю. До обов'язків комітету належало координація діяльності органів, що залучені до боротьби з організованою злочинністю, розробка стратегій і тактик протидії, а також підготовка доповідей про стан злочинності та результати боротьби з нею [153].

Як видно, акцент у діяльності Координаційного комітету був зосереджений на боротьбі з організованою злочинністю, а спеціальне обговорення проблем корупції не відбувалося. Крім того, діяльність Комітету не виявилася достатньо ефективною, що призвело до його ліквідації згодом.

Указом Президента України «Про деякі питання організації діяльності Ради національної безпеки і оборони України» було вирішено розпустити комітет, передавши його функції, а також фінансове та матеріально-технічне забезпечення Раді національної безпеки і оборони України [111].

З прийняттям Закону України «Про боротьбу з корупцією» у 1995 році держава формально визнала існування корупції та підтвердила необхідність її подолання. Цей нормативно-правовий акт, що містить 17 статей, закріпив законодавче визначення понять «корупція» та «корупційні діяння». Він також визначає коло осіб, які можуть бути суб'єктами корупційних діянь, та встановлює спеціальні обмеження, спрямовані на попередження корупції, для державних службовців та інших осіб, уповноважених на виконання функцій держави.

Недоліки Закону України «Про боротьбу з корупцією» включають обмежене розуміння поняття корупції, оскільки політична корупція не охоплюється визначенням, запропонованим законом. Закон визначає як суб'єкти корупційних діянь виключно осіб, уповноважених на виконання державних функцій, обмежуючи таким чином коло потенційних порушників. Окрім того, він зосереджений переважно на реакції на вже скоєні корупційні правопорушення, а не на профілактику та усунення причин корупції. Закон ставить акцент на адміністративну відповідальність за корупцію, та покладає обов'язок боротьби з корупцією лише на Міністерство внутрішніх справ, Службу безпеки України та органи прокуратури, не залучаючи інших суб'єктів. Відсутність вимог до розробки додаткових законодавчих актів, які б розвивали основні положення цього Закону, обмежує його ефективність та превентивний потенціал.

Другий етап державної антикорупційної політики в Україні тривав з 1996 по 2005 роки і був визначений подальшим розробленням нормативно-правових основ протидії корупції в узгодженні з положеннями Конституції України, прийнятої у 1996 році. В цей період було реалізовано значну кількість законодавчих ініціатив, спрямованих на регулювання правового

статусу та організацію діяльності державної влади та місцевого самоврядування. Серед них – Закони «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997), «Про місцеві державні адміністрації» (1999), «Про Національний банк України» (1999), «Про службу в органах місцевого самоврядування» (2001), «Про статус депутатів місцевих рад» (2002) та інші важливі законодавчі акти.

Ці законодавчі акти, прийняті в Україні протягом другого етапу антикорупційної політики, включали в себе конкретні механізми для боротьби з корупцією і встановлювали відповідальність за корупційні правопорушення. Вони уточнили перелік органів, відповідальних за протидію корупції, зміцнили відповідальність депутатів усіх рівнів за корупційні діяння і доповнили спеціальні обмеження новими заборонами, зокрема заборонаю на використання службового становища в інтересах, що суперечать завданням державної служби. Такі заходи були спрямовані на забезпечення більш ефективного контролю і зміцнення правових основ боротьби з корупцією.

24 квітня 1997 року Указом Президента України було заплановано створення Національного бюро розслідувань України, яке мало виконувати досудове слідство та оперативно-розшукові заходи в особливо складних кримінальних справах про злочини з підвищеною суспільною небезпекою, згідно з законодавством України. До основних завдань бюро також належало здійснення інформаційно-аналітичної діяльності з метою виявлення і усунення причин та умов, що сприяють корупції та іншим небезпечним злочинам, а також прогнозування динаміки злочинності в суспільстві. Однак, цей орган так і не був фактично створений [120 -122].

На даному етапі важливою рисою стала розробка національних документів програмно-цільового характеру. Зокрема, Указом Президента України № 319/97 від 10 квітня 1997 року було затверджено Національну програму боротьби з корупцією. Програма складається з трьох частин, що охоплює профілактичні заходи, організаційно-правові ініціативи та

інформаційно-аналітичне забезпечення боротьби з корупцією та супутньою злочинністю. Ця програма відображає комплексний підхід держави до проблеми корупції, акцентуючи на важливості інтегрованих зусиль у цій сфері.

У 1998 році була затверджена Концепція боротьби з корупцією на період 1998–2005 років. Документ визначає стратегічним напрямком запобігання корупції послідовну демократизацію усіх аспектів суспільного життя. Він також акцентує на необхідності розвитку громадянської свідомості та активності, що виступають як ключові компоненти у процесі становлення демократичної держави. Ця Концепція відображає усвідомлення того, що ефективна боротьба з корупцією вимагає не лише законодавчих заходів, а й глибоких суспільних змін [113, 116-118].

Також слід зазначити Указ Президента України від 6 лютого 2003 року № 84/2003 «Про невідкладні додаткові заходи щодо посилення боротьби з організованою злочинністю і корупцією» та Указ від 9 лютого 2004 року № 175 «Про систему заходів щодо усунення причин та умов, які сприяють злочинним проявам і корупції». Однак, через формальне ставлення виконавців і відсутність політичної волі керівництва країни, положення цих законів та нормативних актів так і не були належним чином впроваджені.

Третій етап розвитку антикорупційної політики України охоплює період з 2006 по 2013 роки і пов'язаний з адаптацією українського законодавства до європейських стандартів у сфері боротьби з корупцією. Цей етап розпочався після ратифікації Україною Цивільної конвенції про боротьбу з корупцією у 2005 році, Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією та Конвенції ООН проти корупції у 2006 році. Окрім того, 1 січня 2006 року Україна стала членом Групи держав проти корупції (GRECO), що є свідченням її зобов'язань перед міжнародною спільнотою в питаннях боротьби з корупцією.

11 вересня 2006 року Президент України підписав указ про затвердження Концепції «На шляху до доброчесності» для боротьби з

корупцією до 2010 року, яка отримала підтримку від Ради Європи. Ця Концепція ставить за мету кардинально змінити стратегію і тактику в боротьбі проти організованої злочинності та корупції, особливо через посилення аналізу та адресне придушення діяльності специфічних злочинних груп та пов'язаних з ними корупційних мереж. Документ також підкреслює важливість забезпечення чесності серед чиновників виконавчої влади та суддів.

У 2007 році була прийнята Стратегія національної безпеки України, яка акцентує на необхідності посилення антикорупційних заходів. Стратегія в пункті 4.3.2. визначила потребу створення гнучкої та ефективної системи публічних інститутів, здатних швидко реагувати на зміни у безпековому середовищі. Важливі аспекти включають протидію корупції через чітке відділення громадських, державних, корпоративних і приватних інтересів; проведення адміністративної реформи, що передбачає оптимізацію виконавчих органів влади, розмежування політичних і адміністративних посад, стабілізацію кадрового складу; продовження судової реформи для забезпечення системи судочинства, яка була б заснована на принципах верховенства права та гарантувала б справедливий суд; а також підтримка розвитку недержавної системи безпеки та законодавче регулювання її діяльності.

У 2008 році в Україні була створена Міжвідомча робоча група для координації заходів у боротьбі проти корупції, до якої входили як голови Генеральний прокурор України та Голова Служби безпеки України. Група включала також представників неурядових організацій, серед яких було представництво «Transparency International» в Україні. Це сприяло кращій координації між державними органами і неурядовими організаціями, формуючи ефективний механізм для реалізації антикорупційних ініціатив. Проте, через два роки ця група була розпущена, аналогічно до спеціальної антикорупційної посади у складі українського уряду.

24 квітня 2009 року Кабінет Міністрів України за постановою № 410 затвердив Положення про Урядового уповноваженого з питань антикорупційної політики. До компетенції цього уповноваженого входило визначення ключових напрямків державної антикорупційної політики, реалізація антикорупційної стратегії, координація діяльності центральних органів виконавчої влади у цій сфері, а також проведення системного аналізу законодавства для виявлення законних норм, які можуть спричинити корупційні ризики. Проте на початку 2011 року ця посада була ліквідована.

Співпраця Міністерства юстиції України з Радою Європи в рамках проекту UPAC («Підтримка належного урядування: Проект протидії корупції в Україні») сприяла розробці низки антикорупційних законопроектів, які інтегрували міжнародний досвід у цій сфері. Завдяки цій співпраці, 11 червня 2009 року Верховна Рада України ухвалила три важливі закони, які кардинально змінили підходи до визначення та протидії корупції. Ці закони включали: «Про засади запобігання та протидії корупції», який встановлює основні принципи боротьби з корупцією; «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень», що визначає підстави для відповідальності компаній; та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення», який модернізує відповідні нормативні акти.

Назва Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції» вже свідчить про важливу відмінність від попередньої законодавчої норми. В той час як Закон «Про боротьбу з корупцією» 1995 року більшою мірою зосереджувався на репресивних заходах, закон 2009 року акцентує на запобіжних методах. Цей документ встановлює основні принципи для попередження і протидії корупції у публічних та приватних сферах, визначає підходи до відшкодування шкоди, завданої корупційними правопорушеннями, і відновлення порушених прав та інтересів як фізичних, так і юридичних осіб. Відповідальність за виконання антикорупційної діяльності покладається на спеціально уповноважений орган (особу) з питань

антикорупційної політики, який займається формуванням державної антикорупційної політики, реалізацією стратегії та координацією діяльності центральних органів виконавчої влади, а також проведенням антикорупційної експертизи.

Закон України «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень» впроваджує новий правовий інститут в систему українського законодавства. Згідно зі статтею 2 цього Закону, юридична особа несе відповідальність за дії, вчинені від її імені та в її інтересах, такими особами, як керівник юридичної особи, засновник, учасник, чи інша уповноважена особа, незалежно чи поодиноці, чи у співучасті, за злочини, передбачені статтями 209, частинами 1 або 2 статей 235-4, 235-5, а також статтями 364, 365, 368, 369 і 376 Кримінального кодексу України. У наукових колах виникла дискусія щодо правової природи такої відповідальності. Головне експертне управління у своїх зауваженнях до проекту Закону зазначило, що з положень проекту не випливає однозначне встановлення кримінальної відповідальності для юридичних осіб.

В контексті законодавчих інновацій, можливо говорити про впровадження нової моделі відповідальності для юридичних осіб, яку можна охарактеризувати як «опосередковану відповідальність». Це форма квазівідповідальності змішаного типу, що поєднує елементи кримінальної та адміністративної відповідальності, але водночас відрізняється від основних принципів, які традиційно застосовуються у кримінальному та адміністративному праві. Такий новий вид відповідальності для юридичних осіб виникає на основі такого юридичного факту, як набуття судовим вироком щодо фізичної особи законної сили.

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» зробив значні корективи в адміністративне та кримінальне законодавство країни. Цей закон реформував існуючі норми, розширюючи та уточнюючи рамки

відповідальності за корупційні дії, що допомагає зміцнити правову боротьбу проти корупції.

До Кодексу України про адміністративні правопорушення було введено нову главу під назвою «Корупційні адміністративні правопорушення». В цій главі визначено відповідальність за тринадцять видів порушень: «Отримання неправомірної вигоди», «Підкуп», «Незаконне сприяння фізичним чи юридичним особам», «Порушення обмежень на зайняття підприємницькою діяльністю і вимог до сумісництва», «Незаконне входження до складу керівних органів суб'єктів господарювання», «Ненадання або надання недостовірної чи неповної інформації», «Неправомірне втручання у діяльність державних органів», «Порушення вимог фінансового контролю», «Невжиття заходів щодо запобігання корупції», «Порушення порядку фінансування політичних партій і виборчих кампаній», «Незаконне використання інформації, отриманої у зв'язку з виконанням службових обов'язків», «Незаконне отримання подарунків», «Порушення вимог декларування особистих інтересів». За ці адміністративні порушення передбачені такі покарання, як штрафи та конфіскація незаконно отриманої вигоди.

7 квітня 2011 року Верховна Рада України ухвалила новий Закон «Про засади запобігання та протидії корупції». Цей закон, що містить вісім розділів та тридцять три статті, був розроблений згідно з європейськими антикорупційними стандартами і націлений на виконання міжнародних зобов'язань України у боротьбі з корупцією. Відповідно до прикінцевих та перехідних положень закону, його положення вступили в силу з 1 липня 2011 року. Однак, окремі статті, такі як ст. 11, що стосується спеціальної перевірки кандидатів на державні посади, та ст. 12, що визначає норми фінансового контролю, почали діяти з 1 січня 2012 року.

Хоча Закон України «Про засади запобігання та протидії корупції» відповідає європейським антикорупційним стандартам на текстовому рівні, його практичне застосування викликає ряд складнощів, на які вказує

Міністерство юстиції України у своєму роз'ясненні. Однією з основних проблем є оприлюднення інформації з декларацій вищих посадовців держави та керівників державних органів, яке згідно з частиною 2 статті 12 закону має відбуватися протягом 30 днів у офіційних друкованих виданнях відповідних органів. Проте не всі державні органи та органи місцевого самоврядування мають свої друковані видання. Додатково, законодавство не надає чітких вказівок щодо джерел фінансування для оприлюднення цієї інформації, що створює додаткові перешкоди для виконання закону.

Створення в Україні ефективного спеціалізованого органу для реалізації антикорупційної політики стикається зі значними труднощами. Хоча було здійснено кілька спроб організувати такий орган, включно з Координаційним комітетом по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президенті України, Міжвідомчою робочою групою з питань протидії корупції, Національним бюро розслідувань, а також посадою Урядового уповноваженого з антикорупційної політики, ці ініціативи не мали особливого успіху. Плани щодо створення додаткових органів також були оголошені, але вони також стикалися зі складнощами у реалізації, що підкреслює виклики у систематичному впровадженні антикорупційних заходів в країні [119,123-126, 156].

У 2008 році група народних депутатів України, представляючи різні парламентські фракції, внесла на розгляд Верховної Ради законопроект «Про Національне бюро антикорупційних розслідувань України». У березні 2010 року Комітет Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією рекомендував прийняти цей законопроект у першому читанні; однак, парламентарне обговорення проекту так і не відбулося. Законопроект пропонує створити новий незалежний правоохоронний орган, який зосередиться на виявленні та проведенні досудових розслідувань у справах корупційних злочинів високого рівня, таких як злочини вищих посадових осіб держави, корупція з особливо

великою шкодою чи злочини з предметами, вартість яких перевищує законодавчо встановлені межі.

Постановою Кабінету Міністрів України від 8 грудня 2009 року № 1422 «Питання запобігання та протидії корупції в органах виконавчої влади», було встановлено обов'язок створення в усіх органах виконавчої влади України, від міністерств до районних державних адміністрацій, спеціалізованих підрозділів, задіяних у запобіганні та протидії корупції. Ці підрозділи, також відомі як відділи внутрішнього контролю, мають бути незалежними від тих відомств, де вони функціонують, забезпечуючи об'єктивність і ефективність своєї діяльності у боротьбі з корупцією.

26 лютого 2010 року Указом Президента було засновано Національний антикорупційний комітет як консультативно-дорадчий орган при главі держави. Основна роль цього Комітету полягає у наданні Президенту рекомендацій та пропозицій щодо антикорупційної політики, включаючи проекти законів, які Президент може подати на розгляд Верховної Ради. Діяльність Комітету реалізується через видачу Президентом відповідних актів, на основі яких впроваджуються рішення Комітету.

Національний антикорупційний комітет, який очолює Президент України, складається з вищих посадових осіб країни. У його склад входять такі важливі фігури, як Прем'єр-міністр України, Голова Верховної Ради, Міністр юстиції, Генеральний прокурор, Голова Верховного Суду та Голова Служби безпеки України. Окрім того, до Комітету долучені декілька представників від наукових установ і освітніх закладів, а також один представник від громадських організацій, що забезпечує додатковий голос з громадянського сектору [112].

24 січня 2012 року у Верховній Раді України було зареєстровано законопроект № 9746, який передбачав створення Національного антикорупційного бюро. Згідно з проектом, це бюро мало б статус спеціалізованого державного правоохоронного органу з повноваженнями складання протоколів про адміністративні правопорушення, проведення

оперативно-розшукових заходів та досудових слідств в справах корупції та посадових злочинів, скоєних вищими посадовими особами. Однак, 23 травня 2012 року цей законопроект був відхилений та знятий з подальшого розгляду.

Національна антикорупційна стратегія України на 2011–2015 роки визначила п'ятнадцять ключових напрямів для антикорупційних ініціатив. Серед них пріоритетні включають реформування системи державного управління та адміністративних процедур, зменшення адміністративного тиску на бізнес та боротьбу з тіньовою економікою [86]. Також акцент робиться на забезпеченні доброчесності на державній службі та у місцевому самоврядуванні, вдосконаленні антикорупційної експертизи через багатоступеневу методику оцінювання корупційних ризиків у законодавстві, та формуванні громадської підтримки антикорупційних заходів влади. Стратегія також включає удосконалення системи спеціалізованих антикорупційних органів та зниження рівня корупції у сферах з високими корупційними ризиками, таких як правоохоронна, медична, земельна, освітня, податкова, митна та сфери державних закупівель і державної служби [128-132].

Розвиток антикорупційної політики в Україні від 2014 року визначає четвертий етап її еволюції. У листопаді 2014 року Верховна Рада України VII скликання ухвалила пакет з п'яти антикорупційних законів:

- Закон про створення Антикорупційного бюро (№5085), завданням якого є розслідування корупційних злочинів, скоєних вищими посадовими особами;

- Закон про основи державної антикорупційної політики на 2014-2017 роки (№4284а), що передбачає реформи у системі держзакупівель, покращення бізнес-клімату та забезпечення прозорості фінансування політичних партій;

- Закон про запобігання та протидію легалізації доходів, злочинно отриманих, фінансуванню тероризму та розповсюдженню зброї масового

знищення (№5067), який встановлює процедуру фінансового моніторингу для високих посадовців і їхніх сімей;

- Закон про запобігання корупції (№5113), що вводить Антикорупційну комісію для превентивної роботи, стратегічного планування та фінансового контролю, а також особливу процедуру декларування доходів і видатків вищих чиновників;

- Закон про внесення змін у деякі законодавчі акти України для визначення кінцевих бенефіціарів юридичних осіб та публічних діячів (№5114), який зміцнює покарання за корупційні дії [36, 108, 109, 110].

Підсумовуючи, важливо відзначити, що в Україні існує обширна нормативна база для боротьби з корупцією, яка включає базові закони, спеціалізовані антикорупційні закони та численні підзаконні акти. Загалом, українське законодавство у сфері протидії корупції відповідає глобальним і європейським стандартам. Проте, необхідно також зосередити увагу на деяких проблемах, які залишаються в цій області [136].

Хоча в Україні існує значна кількість антикорупційних нормативно-правових актів, переважну більшість з них становлять підзаконні акти, що регулюють різноманітні державні програми, концепції, плани дій та інші заходи. Законодавчі положення у сфері протидії корупції часто носять декларативний характер, що викликає проблеми з їхнім процесуальним застосуванням і належним фінансуванням. Також, важливо відмітити, що не всі рекомендації Групи держав проти корупції (GRECO) щодо криміналізації корупційних дій були належно враховані в українському законодавстві. Додатково, деякі аспекти, такі як відсутність спеціалізованого закону про конфлікт інтересів, залишаються нерегульованими. Відтак, антикорупційне законодавство та система органів протидії корупції в Україні потребують подальшої розробки та вдосконалення [85].

У рамках запобігання корупції під час виборчих кампаній, можливо розробити декілька рекомендацій для посилення інституційних та правових основ. Ці рекомендації мають на меті підвищення прозорості, забезпечення

чесності виборів та зміцнення довіри громадян до виборчого процесу:

1. Удосконалення законодавства щодо фінансування кампаній:

– встановлення ясних лімітів на донати в кампанії та підвищення вимог до фінансової відкритості;

– заборона анонімних донатів і підсилення контролю за витратами у виборчих кампаніях.

2. Зміцнення прозорості виборчих процедур:

– застосування інноваційних технологій для забезпечення прозорого голосування і підрахунку голосів, таких як електронне голосування на базі відкритого програмного забезпечення;

– гарантування безперешкодного доступу громадськості та наглядових органів до всіх етапів виборчого процесу на виборчих дільницях.

3. Посилення ролі та автономії виборчих комісій:

– реформування механізму визначення складу виборчих комісій для забезпечення їх незалежності від політичних втручань;

– створення та впровадження освітніх програм для членів виборчих комісій, націлені на підвищення їхнього професіоналізму та спроможності виявляти та протидіяти корупційним діям.

4. Зміцнення відповідальності та активної ролі судової системи:

– забезпечення оперативного та ефективного розгляду виборчих скарг з визначенням чітких строків для прийняття рішень;

– створення спеціалізованих судових інстанцій для опрацювання справ, пов'язаних із виборами.

5. Розвиток міжнародного співробітництва:

– залучення міжнародних спостерігачів для контролю за проведенням виборів, особливо у країнах з великим потенціалом виборчих порушень;

– інтеграція міжнародних стандартів та кращих практик у внутрішні виборчі системи країн.

6. Посилення ролі громадянського суспільства:

– підтримка та розвиток місцевих неурядових організацій, які сприяють

спостереженню за виборчим процесом, забезпечення їх необхідними ресурсами та інструментами для ефективної роботи;

– проведення освітніх кампаній для виборців з метою інформування про їх права та обов'язки, а також про способи протидії корупції під час виборів.

Ці рекомендації мають на меті створити більш відкрите, чесне та безкорупційне виборче середовище. Їх реалізація може сприяти стабільності демократичних процесів і підсилити довіру громадян до виборчої системи.

Для посилення інституційної боротьби з корупцією необхідно застосувати комплексні заходи, що включають законодавчі, виконавчі, судові та міжнародні ініціативи. Гарантування прозорості, незалежності та відповідальності на всіх етапах виборчого процесу є важливим для забезпечення довіри громадян та зміцнення демократичних інститутів.

У боротьбі з політичною корупцією в Україні можна виділити кілька ключових нормативно-правових та інституційних аспектів. Ці зусилля спрямовані на створення прозорого політичного середовища, підвищення відповідальності державних службовців і політиків, та вдосконалення правового поля для боротьби з корупцією. Проведений аналіз дозволяє виділити основні елементи цих нормативно-правових аспектів:

1. Законодавство про політичну корупцію:

- Закон України «Про запобігання корупції» встановлює базові принципи антикорупційної політики, механізми виявлення та реагування на корупцію, а також обов'язки і відповідальність державних службовців.

- Закони, що регулюють фінансування партій і виборчі кампанії, зокрема закони, які визначають правила декларування доходів та майна політиками, а також моніторинг та звітність про фінанси політичних партій.

2. Кримінальний кодекс України визначає покарання за корупційні дії, такі як неправомірна вигода, зловживання владою, незаконне збагачення.

3. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» включає положення, які сприяють забезпеченню незалежності суддів і ускладнюють можливість

втручання у їхню діяльність, що важливо для неупередженого розгляду корупційних справ.

Вважаємо за необхідне зазначити окремі інституційні аспекти протидії політичній корупції:

1. Національне антикорупційне бюро України (НАБУ) – незалежний спеціалізований правоохоронний орган, який займається розслідуванням корупції вищих рівнів, включаючи високопосадовців та політиків.

2. Національне агентство України з питань запобігання корупції (НАЗК) відповідає за забезпечення запобігання корупції, контроль за дотриманням законодавства про конфлікт інтересів, перевірку декларацій чиновників.

3. Вищий антикорупційний суд – спеціалізований суд, створений для забезпечення швидкого і кваліфікованого розгляду корупційних справ, включаючи ті, що стосуються високопосадовців.

4. Прозорість та громадський контроль. Механізми громадського контролю, включаючи доступ до публічної інформації, участь громадськості у моніторингу діяльності уряду та його інституцій.

Важливою також є міжнародна співпраця – участь у міжнародних ініціативах та співпраця з міжнародними організаціями, які допомагають Україні в розробці та впровадженні ефективних антикорупційних заходів.

Ці засоби сприяють зміцненню правового поля та інституційної структури в Україні для ефективної боротьби з корупцією, зокрема у політичній сфері, що є ключовим для забезпечення довіри громадян до держави та її інститутів.

Протидія корупції під час виборів в Україні охоплює різні нормативно-правові та інституційні заходи.

Серед нормативно-правових аспектів потрібно зазначити про:

1. Закон України «Про вибори народних депутатів»:

- Встановлює правила для проведення виборів, включаючи кампанію, виборчі списки, голосування та підрахунок голосів.

- Визначає механізми контролю за виборчими фондами та витратами кандидатів.

2. Закон України «Про запобігання корупції»:

- Регулює діяльність щодо декларації майна та доходів кандидатів.
- Забороняє корупційні дії з боку кандидатів та виборчих комісій.

3. Законодавство про фінансування політичних партій:

- Визначає джерела фінансування партій та кампаній, обмежує анонімні внески та встановлює верхні межі для внесків.

- Забезпечує прозорість та звітність щодо витрат на виборчу кампанію.

Інституційними аспектами протидії корупції під час виборів є:

1. Центральна виборча комісія (ЦВК):

- Відповідає за організацію виборів, реєстрацію кандидатів, нагляд за дотриманням виборчого законодавства.

- Контролює регулярність та законність виборчого процесу.

2. Національне агентство України з питань запобігання корупції (НАЗК):

- Моніторинг та перевірка декларацій кандидатів.
- Відповідає за забезпечення прозорості у фінансуванні політичних партій і виборчих кампаній.

3. Національне антикорупційне бюро України (НАБУ) розслідує корупційні злочини, пов'язані з виборчим процесом, такі як неправомірна вигода чи зловживання владою.

4. Вищий антикорупційний суд здійснює розгляд справ, пов'язаних з корупційними злочинами вищих посадовців та кандидатів у період виборчого процесу.

Окремо слід зосередити увагу на міжнародній співпраці. Міжнародні спостережні місії, наприклад від ОБСЄ, оцінюють дотримання міжнародних стандартів під час виборів і забезпечують об'єктивний моніторинг процесу. Міжнародна співпраця у зазначеній сфері це також участь у міжнародних

конвенціях та виконання зобов'язань, спрямованих на боротьбу з корупцією на міжнародному рівні.

Ці заходи допомагають формувати структуровану та ефективну систему протидії політичній корупції під час виборів в Україні, підвищуючи довіру населення до виборчого процесу та забезпечуючи легітимність обраних органів влади.

3.3. Напрями удосконалення державної антикорупційної політики у виборчому процесі в Україні

Україна як Держава-учасниця Конвенції ООН проти корупції згідно з основоположними принципами своєї правової системи, розробляє й здійснює ефективну скоординовану державну антикорупційну політику, яка сприяє участі суспільства і відображає принципи правопорядку, належного управління державними справами й державним майном, чесності й невідкупності, прозорості й відповідальності. Звичайно, це стосується і виборчого процесу в Україні.

Формування та координацію державної антикорупційної політики в Україні забезпечує Національне агентство з питань запобігання корупції. З цією метою виконує такі функції:

- забезпечує проведення досліджень, спрямованих на встановлення загальних показників та причин корупції в Україні, її сприйняття населенням, визначення рівня довіри населення до антикорупційних та інших державних інституцій тощо;

- здійснює:

- аналіз стану запобігання та протидії корупції в Україні, діяльності державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування у сфері запобігання та протидії корупції, статистичних даних, результатів досліджень та іншої інформації стосовно ситуації щодо корупції;

підготовку проекту національної доповіді щодо реалізації засад антикорупційної політики;

моніторинг і координацію виконання міжнародних зобов'язань у сфері формування та реалізації антикорупційної політики;

– розробляє із залученням громадськості проекти Антикорупційної стратегії та державної програми з її виконання, здійснює моніторинг, координацію та оцінку ефективності виконання Антикорупційної стратегії;

– забезпечує співпрацю з міжнародними організаціями, державними органами та неурядовими організаціями іноземних держав у питаннях запобігання та протидії корупції та сприяє обміну інформацією з міжнародними організаціями та компетентними органами іноземних держав.

На сьогодні існують прийняті демократичними державами виборчі стандарти. Серед таких міжнародні: ті, що містяться в Загальній декларації ООН з прав людини 1948 року та Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 року, та регіональні: ті, що містяться в Конвенції Ради Європи 1950 року про захист прав людини та основоположних свобод та Додаткового Протоколу №1 до неї [82].

Міжнародні стандарти проведення виборів впливають із таких положень як:

– стаття 21 Загальної декларації з прав людини: (1) Кожна людина має право брати участь в управлінні своєю країною безпосередньо або через вільно обраних представників ... (3) Воля народу повинна бути основою влади уряду; ця воля повинна виявлятися у періодичних і дійсних виборах, які повинні проводитись при загальному і рівному виборчому праві шляхом таємного голосування або ж через інші рівнозначні форми, що забезпечують свободу голосування;

– стаття 25 Міжнародного пакту про громадянські та демократичні права: Кожний громадянин повинен мати без будь-якої... дискримінації... і без необґрунтованих обмежень право і можливість: Брати участь у веденні державних справ як безпосередньо, так і за посередництвом вільно обраних

представників; Голосувати і бути обраним на дійсних періодичних виборах, які проводяться на основі загального і рівного виборчого права при таємному голосуванні і забезпечують свободу волевиявлення виборців; Допускатися в своїй країні на загальних умовах рівності до державної служби;

– стаття 3 Протоколу № 1 Європейської конвенції з прав людини: Сторони зобов'язуються проводити вільні вибори з обґрунтованою періодичністю шляхом таємного голосування в умовах, які забезпечують вільне вираження думки народу у виборі законодавчого органу та інше [23].

Отже, відповідно до прийнятих документів, держава повинна гарантувати загальні умови для здійснення демократичних виборчих процесів. Зокрема, до таких умов можна віднести:

– повага до основоположних прав передбачає повагу до свободи вираження думок і преси, свободи зібрань і об'єднань із політичних міркувань, свободи на пересування всередині країни і право громадян на повернення до своєї країни в будь-який час. Обмеження основоположних прав мають базуватися на законі, врахуванні загального інтересу і поваги до принципу пропорційності;

– стабільність виборчого права передбачає передусім стабільність більш фундаментальних принципів виборчого права, особливо тих, які охоплюють саму виборчу систему, склад виборчих комісій, визначення меж виборчих округів – це три елементи, які часто розглядають як вирішальні чинники, що впливають на результати виборів. Недопустимо вносити зміни до законодавства щодо таких вирішальних чинників безпосередньо перед виборами (менше ніж за один рік до них);

– процедурні гарантії передбачають організацію виборів неупередженим органом, спостереження за виборами, ефективну систему звернення (оскарження), організацію та роботу виборчих дільниць, фінансування кампаній і сторін, а також питання безпеки [23].

Незважаючи на достаню кількість міжнародних стандартів, національних законодавчих актів та наявний довготривалий досвід

проведення виборів в Україні все ж існують проблеми, які потребують вирішення. Зокрема, проблеми формування державної антикорупційної політики визначені в Антикоруційній стратегії на період 2021-2025 років, а саме:

- державна антикорупційна політика не завжди ґрунтується на повних, об'єктивних та достовірних даних; зусилля різних органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадськості недостатньо скоординовані;

- безсистемні зміни до законодавства у сфері запобігання та протидії корупції негативно впливають на ефективність правозастосування;

- положення нормативно-правових актів та їх проектів потребують подальшого удосконалення для усунення можливих корупціогенних факторів;

- інститут уповноважених підрозділів з питань запобігання корупції не повною мірою реалізує свій потенціал у зв'язку з недостатніми гарантіями автономності;

- у багатьох сферах суспільного життя застосування корупційних практик є зручнішим, оперативнішим, ефективнішим, а інколи і єдиним способом задоволення потреб фізичних та юридичних осіб порівняно із задоволенням таких потреб у законний спосіб.

Ефективному формуванню державної антикорупційної політики у виборчому процесі в Україні також перешкоджають проблеми, пов'язані з формуванням негативного ставлення до корупції; врегулюванням конфлікту інтересів, дотримання загальних обмежень та заборон, правил етичної поведінки; здійсненням заходів фінансового контролю; забезпеченням доброчесності політичних партій та виборчих кампаній; захистом викривачів корупції [5].

Автором статті «Особливості прояву корупції під час виборів» виділено такі напрями прояву корупції під час виборчого процесу, що негативно впливають на формування державної антикорупційної політики:

- здійснюється застосування негативних кримінально-правових чи фінансово-економічних засобів впливу до політиків та державних діячів (в основному, незалежних) за наявності для цього політичної доцільності, але не через їх фактичну чи юридичну наявності;

- підкуп виборців;

- юридичне переслідування політичних опонентів влади шляхом притягнення їх до кримінальної, адміністративної чи іншої відповідальності за звинуваченням у корупційних чи інших протизаконних діях за відсутності для цього юридичних підстав;

- продаж місць у виборчих списках;

- здійснення репресивних дій з тих же мотивів щодо наближених до політичних діячів осіб, у дискредитації яких зацікавлені політичні опоненти чи владна верхівка [29].

Аналізуючи проблеми корупції під час виборів, В.Черненко виділяє такі проблеми як:

– нелегальне фінансування політичних партій та виборчих кампаній;

– підкуп виборців, кандидатів, членів виборчих комісій, представників влади;

– «купівля-продаж» депутатських мандатів шляхом оплачування «прохідних» місць у виборчих списках партій (блоків);

– службові зловживання під час агітації;

– фальсифікація результатів виборів;

– створення перешкод (і навіть – унеможливлення) реалізації права обирати та бути обраним [159].

Особливу увагу дослідник зосереджує на проблемі фальсифікації виборчих документів. На думку автора, основним суспільно небезпечним діянням, яке пов'язано з фальсифікацією виборчих документів є надання неправдивих відомостей до органу ведення Державного реєстру виборців або фальсифікація виборчих документів, документів референдуму, підсумків голосування або відомостей Державного реєстру виборців [159].

У дослідженні М.Мельника обґрунтовані засоби протидії корупції. Дослідник вважає, що головною умовою протидії корупції має бути політична воля, оскільки саме вона визначає зміст, ефективність протидії корупції. Автор визначає політичну волю як наміри політичного керівництва країни протистояти корупції в усіх її проявах і на всіх рівнях державної влади. Вияв політичної волі зводиться до того, що за наявності законних підстав закон має застосовуватися до будь-якої особи, незалежно від займаної нею посади, політичних уподобань, наближеності до політичного керівництва держави та інших суб'єктивних обставин. Головна роль у формуванні та реалізації політичної волі, як правило, належить Главі держави, який зазвичай має найбільші повноваження щодо забезпечення національної безпеки, керівництва та координації діяльності правоохоронних структур [79, 80].

Серед напрямів запобігання корупції під час виборчого процесу дослідник пропонує такі:

демократичні та чесні вибори, які забезпечують усвідомлене вільне волевиявлення та об'єктивне встановлення результатів голосування.

реальне (справжнє) відокремлення політики від бізнесу.

утвердження незалежного, компетентного та неупередженого суду.

посилення морально-психологічного імунітету суспільства до корупції та антикорупційної мотивації громадян [80].

Таким чином, серед напрямів удосконалення державної антикорупційної політики можна запропонувати наступні.

Корупція не є короткостроковим явищем, тому протидія їй потребує системного удосконалення законодавства. Зокрема, як зазначено в праці [9], в умовах воєнного стану потребують перегляду окремі положення антикорупційного законодавства. Насамперед це стосується обмежень, пов'язаних з суміщенням з іншими видами діяльності певної категорії осіб, яка пов'язана з мобілізацією; роз'яснень певних оціночних понять, які містяться у Законі України «Про запобігання корупції», а саме «гостинність»,

«подарунки, які відповідають загально визнаним уявленням про гостинність», «суддівська практика зі спорту та інструкторська практика зі спорту» [9].

Основу державної антикорупційної політики мають становити такі складові:

- наявність політичної волі. На думку [80] вияв політичної волі обумовлюється комплексом чинників об'єктивного та суб'єктивного характеру: особистісними якостями керівництва держави, існуючою політичною системою, характером суспільної психології, рівнем правосвідомості громадян, розвитком демократичних інститутів держави, принципами функціонування судової і правоохоронної систем. Найважливішим чинником вважається ступінь корумпованості найвищого керівництва держави;

- відповідність міжнародним конвенціям;

- ефективна діяльність усіх установ, відповідальних за дотримання антикорупційних норм;

- удосконалена система прийняття на державну службу;

- прозорість та підзвітність діяльності влади;

- чіткі правила фінансового контролю;

- наявність електронного реєстру корупціонерів;

- фінансова прозорість посадовців. Наприклад, досвід антикорупційної політики Румунії визнає постійний контроль за статками посадових осіб. Служби з повернення активів мають прямий доступ до більшості баз даних (нерухомості, демографічної, паспортної, транспортної, власників зброї, інтелектуальної власності). На основі спеціальних запитів вони мають право бути поінформовані щодо наявності рухомого та нерухомого майна посадової особи [23];

- ефективна кадрова політика. Саме кадрова політика може сприяти результативності впровадження антикорупційної політики, а саме, створенню комплексної системи державного контролю за виконанням антикорупційного законодавства, активізацію участі України в розвитку міжнародного

співробітництва у сфері протидії корупції [7].

С. М. Серьогін, надаючи рекомендації щодо засобів боротьби з корупцією, зокрема пропонує: "...створити дієздатну систему громадського контролю за діяльністю апарату державного управління та сформуванню суспільну думку, зорієнтовану на безумовне засудження зловживань серед державних службовців, створити умови суспільного несприйняття корупції..." [139, с. 371-372].

Важливим напрямом удосконалення державної антикорупційної політики має бути забезпечення цифровізації, створення антикорупційних електронних платформ та систем. В даному напрямі вважається важливим застосування новітніх технологій електронного урядування, спираючись на досвід розвинутих зарубіжних країн [9]. Удосконалення антикорупційної політики актуалізує виконання заходів Проекту Плану відновлення України щодо: запровадження єдиної системи збору, обробки та оприлюднення статистичної інформації про виявлення корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень, здійснення щодо них проваджень, розшук та повернення активів, одержаних від корупційних та інших злочинів; створення єдиної онлайн-системи для збору, обробки та оприлюднення статистичної інформації про виявлення корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень, здійснення щодо них проваджень, розшук та повернення активів, одержаних від корупційних та інших злочинів [9]

Важливим напрямом удосконалення державної антикорупційної політики є розроблення **дієвих механізмів контролю з боку громадських організацій**, які користуються високою довірою громадян. У зв'язку з цим потрібно запровадити дієві механізми взаємодії органів державної влади з громадськістю. Громадяни, беручи участь у визначенні проблем антикорупційної політики та напрямів її удосконалення, також причетні до ухвалення рішень, а, отже, беруть на себе відповідальність за їх виконання. За таких умов громадяни підтримують владу щодо виконання сформованих спільних рішень [115]. Такій ефективній взаємодії сприятиме інформаційна

відкритість результатів діяльності органів публічної влади, основними чинниками якої є: прозорість та довіра; участь громадян у формуванні державної антикорупційної політики; відповідальність органів державної влади за результати діяльності [135].

Таким чином, основними напрямками удосконалення державної антикорупційної політики у виборчому процесі мають бути такі.

З метою забезпечення прозорого, відкритого, неупередженого виборчого процесу *здійснити максимальну цифровізацію такого процесу*. Цифровий виборчий процес має базуватися на інформаційно-комунікаційних та цифрових технологіях. Потрібно створити кіберфізичний простір процесу виборів, здійснивши цифрову трансформацію даних процесів. Особливо це має стосуватися питань фінансування виборів, висвітлення інформації про хід та результати виборчого процесу, фальсифікації документів, аналізу та висвітлення результатів голосування.

Цифровізація виборчого процесу має бути створена відповідно до таких принципів:

- забезпечення громадянам рівного доступу до послуг, інформації та знань, що надаються на основі інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій;
- досягнення цифрової трансформації виборчої сфери;
- сприяння розвитку інформаційного суспільства та засобів масової інформації;
- цифровізація має орієнтуватися на міжнародне, європейське та регіональне співробітництво з метою інтеграції України до ЄС;
- стандартизація цифрових систем, платформ та інфраструктур, які мають бути використані громадянами, бізнесом та державою для участі у виборчому процесі;
- підвищення рівня довіри та безпеки (інформаційна безпека, кібербезпека, захист персональних даних, недоторканність особистого життя та прав користувачів цифрових технологій, зміцнення та захист довіри у

кіберпросторі).

Цифровізація виборчого процесу в Україні передбачає запровадження електронного голосування, прийняття законодавчих актів, що регулює даний процес. Механізм цифровізації забезпечує: транспарентність процедури завдяки системі верифікації виборців, яка в ідеалі виключає будь-яке втручання «посередників» (людський чинник); прозорість політичної реклами; дозволяє швидко підрахувати голоси під час будь-якого волевиявлення; суттєво знижує вартість адміністрування і обслуговування процесу організації виборів та підрахунку голосів [72, 149].

З метою нормативно-правового супроводження цифровізації виборчого процесу прийняти:

- закон з протидії дезінформації, що заохочує до прозорості політичної реклами та закриття фейкових акаунтів, які поширюють неправдиві свідчення або викривлену інформацію. Виконання закону забезпечить прозорість наданої інформації та надійну і добросовісну передвиборну агітації під час виборів;

- постанову про надання цифрових послуг, у якій мають бути відрегульовані цифрові послуги онлайн-платформ. Зокрема, надати технічні можливості онлайн-платформам видаляти протиправний контент у разі його виявлення. Передбачити також вимоги до прозорого звітування онлайн-платформ, згідно з якими надавати інформацію про кількість повідомлень, судових наказів та скарг щодо виявленого протиправного контенту.

Також важливим є *врегулювання захисту персональних даних*, зокрема питання профайлінгу, що означає будь-яку форму автоматизованої обробки персональних даних, що полягає у використанні персональних даних для оцінки певних особистих аспектів, стосовно фізичної особи, особливо для аналізу або прогнозування аспектів продуктивності цієї фізичної особи на роботі, економічного становища, здоров'я, особистих уподобань, інтересів, надійності, поведінки, розташування або рухів.

Політичні актори, які залишаються незадоволеними їх місцем у

рейтингу під час виборчого процесу, можуть звертатися до так званих псевдосоціологічних служб для оприлюднення більш вигідних результатів. Такі служби можуть виникати лише на період виборів. Вони часто публікують результати опитувань на інших платформах та у медіа для підвищення рейтингу політичного діяча на всіх рівнях. Через свою некомпетентність такі служби часто не дотримуються стандартів проведення соціологічного опитування, не вказуючи, зокрема, методу, похибки або території охоплення. Іншою проблемою є маніпуляції при формуванні питань, коли обмежується або певним чином формулюється перелік можливих варіантів відповіді, який натякає на потрібний результат опитування. Це зумовлює формування викривлених замірювань громадської думки. Дані опитування є небезпечним онлайн-інструментом, що вводить в оману громадськість [151]. Також соціологічні опитування можуть бути маніпулятивними з огляду на бажання політичних акторів лобіювати власні інтереси. Наприклад, проведення опитування користувачів на власних сторінках сайтів. Пізніше результати таких опитувань публікуються на інших публічних платформах у якості нейтральної думки, незважаючи на те, що голоси було віддано на користь конкретного політика. Для забезпечення надійності соціологічних опитувань мають існувати спеціальні правила висвітлення їх результатів. Зокрема, вимоги щодо цього висвітлені у Рекомендації №R(99)15 Комітету міністрів державам-членам про заходи щодо висвітлення виборчих кампаній у ЗМІ: «нормативно-правові рамки або системи саморегулювання повинні забезпечити, щоб ЗМІ, поширюючи результати опитувань громадської думки, надавали громадськості достатню інформацію для того, щоб сформулювати судження про цінність опитувань» [72, 149].

Не менш важливими напрямками удосконалення державної антикорупційної політики мають стати:

- формування системи запобігання корупції, що передбачає узгоджені дії НАЗК, поліції, міністерства фінансів (з метою виявлення корупційних ознак фінансових операцій);

- застосування принципу логічного контролю за корупцією, що передбачає зниження або виключення умов, що стимулюють чи сприяють корупційній поведінці особистості;

- використання коштів державного бюджету для фінансування політичних партій з метою зниження впливу приватних інтересів та бізнес-структур на політичне рішення;

- внесення змін до Закону України «Про політичні партії в Україні» в частині закріплення чіткого переліку конкретних потреб, на які політичні партії можуть витратити кошти, отримані з державного бюджету для фінансування своєї статутної діяльності.

Висновки до розділу 3

Проаналізовано сучасні технології реалізації державної антикорупційної політики в Україні за результатами аналізу зарубіжного досвіду. Ключовими аспектами міжнародних зусиль у цій сфері є: міжнародні конвенції та договори, міжнародні організації та ініціативи, міжнародні фінансові інститути, стандарти та індекси, міжнародна співпраця у правоохоронній сфері.

Розроблено рекомендації щодо підвищення прозорості, забезпечення чесності виборів та зміцнення довіри громадян до виборчого процесу:

- удосконалення законодавства щодо фінансування кампаній;
- зміцнення прозорості виборчих процедур;
- посилення ролі та автономії виборчих комісій;
- зміцнення відповідальності та активної ролі судової системи;
- розвиток міжнародного співробітництва;
- посилення ролі громадянського суспільства.

Визначено концептуальні підходи щодо удосконалення державної антикорупційної політики під час виборчого процесу в Україні, до яких віднесено: формування системи запобігання корупції, що передбачає узгоджені дії НАЗК, поліції, міністерства фінансів (з метою виявлення корупційних ознак фінансових операцій); застосування принципу логічного контролю за корупцією, що передбачає зниження або виключення умов, що стимулюють чи сприяють корупційній поведінці особистості; використання коштів державного бюджету для фінансування політичних партій з метою зниження впливу приватних інтересів та бізнес-структур на політичне рішення; внесення змін до Закону України «Про політичні партії в Україні» в частині закріплення чіткого переліку конкретних потреб, на які політичні партії можуть витратити кошти, отримані з державного бюджету для фінансування своєї статутної діяльності.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

1. Уточнено категорійно-поняттєвий апарат корупції в контексті її проявів під час виборчого процесу. Зокрема, поняття корупції у виборчому процесі пропонується розуміти як систему зв'язків та відносин у суспільстві, що обумовлена соціальними факторами, проявляється в антисоціальній спрямованості на протиправне використання власних повноважень шляхом незаконного використання публічних ресурсів для одержання матеріальних та нематеріальних вигід та задоволення приватних інтересів.

Узагальнено теоретичні підходи щодо розуміння корупції шляхом виділення особливостей, що доповнюють теоретичне розуміння корупції й формулювання антикорупційної політики: правовий (корупція як порушення законодавства, що підриває правову систему та нормативний порядок суспільства); соціологічний (соціальна дисфункція, яка виникає внаслідок протиріч між особистісними амбіціями членів соціальної організації та загальними цілями організації); соціально-політичний (специфічна форма взаємодії між владою та суспільством, що характеризується слабкістю державних інституцій, невстановленим правопорядком, присутністю патрон-клієнтських відносин, а також корисливістю правлячої політико-адміністративної та економічної еліти); економічний (особлива форма соціального обміну, заснована на особливостях ринкових відносин з метою отримання користі, вигоди); функціональний (баланс між соціально-шкідливими аспектами корупції та її можливими короткотерміновими перевагами для певних соціальних процесів); інституційний (вплив інституційних рамок на корупційну поведінку, інституційні слабкості впливають на поширення корупції).

2. Визначено особливості державної антикорупційної політики в правових системах світу. Зокрема, виділено спільні підходи та методи, що

застосовуються з метою запобігання корупції: створення та зміцнення законодавства, створення незалежних органів, що відповідають за виявлення, розслідування та переслідування корупційних діянь, таких як антикорупційні бюро або комісії, активізація ролі громадянського суспільства та ЗМІ у виявленні та розкритті випадків корупції, міжнародне співробітництво, виховання та освіта.

3. Розглянуто систему оцінювання корупційних ризиків під час виборчого процесу. Виділено показники оцінки (рівень імовірності реалізації корупційного ризику; рівень наслідків від реалізації корупційного ризику; рівень корупційного ризику) та заходи впливу на корупційний ризик (обмеження: щодо використання службових повноважень чи свого становища, щодо одержання подарунків, щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності, обмеження після припинення діяльності, пов'язаної з виконанням функцій держави, місцевого самоврядування, обмеження спільної роботи близьких осіб; запобігання одержанню неправомірної вигоди або подарунка та поводження з ними; запобігання та врегулювання конфлікту інтересів.).

4. Висвітлено законодавчі механізми формування державної антикорупційної політики в контексті їх впливу на корупційну складову під час виборчих процесів, що може слугувати основою для подальших реформ, зокрема обмеження на фінансові внески від приватних осіб та компаній для політичних партій і їх виборчих кампаній, прозорі правила фінансування політичних партій, укладання державних контрактів, що має на меті збільшення прозорості і контролю за діяльністю місцевих владних органів.

5. Проаналізовано сучасні технології реалізації державної антикорупційної політики в Україні за результатами аналізу зарубіжного досвіду, серед яких виділено ключові: міжнародні спостережні місії, міжнародне законодавство та стандарти, технічна та фінансова підтримка, міжнародні декларації та зобов'язання, обмін інформацією та кращими практиками, багатосторонні платформи співробітництва.

6. Виділено підходи щодо розуміння організаційно-правових основ формування державної антикорупційної політики, серед яких: інституційний (створення й удосконалення органів, які здійснюють контроль та нагляд за виконанням антикорупційного законодавства), законодавчий (розробка та прийняття законів, які визначають корупцію, встановлюють покарання за корупційні дії та регулюють механізми фінансового контролю, декларування доходів публічних службовців. Законодавчі ініціативи підвищують загальний рівень відповідальності у виборчому процесі, сприяють запобіганню корупційних проявів та формують більш стабільну та прозору політичну систему в Україні), превентивний (запровадження заходів, які попереджають виникнення корупції), правоохоронний (виявлення, розслідування та покарання за корупційні злочини), міжнародний (імплементация міжнародних договорів та конвенцій, які зобов'язують країни до запобіганню корупції на національному та міжнародному рівнях, залучення міжнародних організацій до процесів моніторингу та оцінки ефективності антикорупційних заходів).

Обґрунтовано соціально-економічні наслідки корупції у виборчому процесі шляхом виявлення впливу корупції на соціально-економічний розвиток в Україні, зокрема на довіру громадськості до державних інституцій, зниження якості публічних послуг, економічні втрати, соціальну нерівність, погіршення іміджу держави на міжнародному рівні та стан інвестиційної політики.

7. Визначено концептуальні підходи щодо удосконалення державної антикорупційної політики під час виборчого процесу в Україні, до яких віднесено: формування системи запобіганню корупції, що передбачає узгоджені дії НАЗК, поліції, міністерства фінансів (з метою виявлення корупційних ознак фінансових операцій); застосування принципу логічного контролю за корупцією, що передбачає зниження або виключення умов, що стимулюють чи сприяють корупційній поведінці особистості; використання коштів державного бюджету для фінансування політичних партій з метою зниження впливу приватних інтересів та бізнес-структур на політичне

рішення; внесення змін до Закону України «Про політичні партії в Україні» в частині закріплення чіткого переліку конкретних потреб, на які політичні партії можуть витратити кошти, отримані з державного бюджету для фінансування своєї статутної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналітичний звіт щодо корупційних ризиків у сферах надання адміністративних послуг та контрольно-наглядової діяльності публічної адміністрації в Україні. URL: <http://www.minjust.gov.ua/0/21894>
2. Андріяш В.І. Державна політика: концептуальні аспекти визначення. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=626>
3. Антошкін В. К. Міжнародна система контролю й протидії корупції. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2011. № 4(16). С. 22–27.
4. Антикорупційна програма Центральної виборчої комісії на 2024-2026 роки. Затверджено постановою Центральної виборчої комісії від 23 квітня 2024 р. № 22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0022359-24#Text>
5. Антикорупційна стратегія на 2021-2025 роки. Національне агентство з питань запобігання корупції. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/Antykoruptsijna-strategiya-na-2021-2025-rr.pdf>
6. Бакай М. Антикорупційні конвенції Європейського Союзу : особливості змісту та можливі проблеми при імплементації їх положень у кримінальне законодавство України. Підприємництво, господарство і право. 2012. № 2. С. 126–129.
7. Баранов-Мохорт С. М. Генеза дослідження адміністративно-правових засобів запобігання та протидії корупції в системі державної служби. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2012. № 2 . С. 151–160.
8. Безпалько А. Державна служба боротьби з економічною злочинністю на захисті економічних інтересів суспільства: історично-правовий аспект. Міліція України. 2011. № 7–8. С. 16–19.

9. Біленко В.А. Шляхи удосконалення антикорупційного законодавства в Україні в умовах війни. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/284714/278801>

10. Бондаренко О.В. Соціально-економічний культурний процес в Україні: національний вимір. Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2010. Вип. XXVIII. С. 313-319.

11. Бюро економічної безпеки. URL: <https://esbu.gov.ua/>

12. Божок Г. Д. Історичні витоки корупції. URL: <http://www.law-property.in.ua/articles/61-idol-gd-historical-origins-of-corruption.html>

13. Больові точки української демократії: поперед. висновки дослідж. / Громад. ініціатива, Демократ. ліга, Громадян. стратегія демократ. розв. України. К.: Відродження, 2002. 80 с.

14. Боротьба з корупцією в країнах Східного партнерства: погляд з боку громадянського суспільства. Аналітична записка. URL: http://uipp.org.ua/uploads/news_message/at_file_uk/0070/70.pdf

15. Боротьба з корупцією в Україні: погляд громадянського суспільства. Заключний звіт. К.: Український інститут публічної політики, 2010. 33 с.

16. Валюшко І. Корупція в Україні: соціальне коріння. URL: <http://naub.oa.edu.ua/2012/koruptsiya>

17. Вальчук А. Корупція як соціальне явище. URL: <http://ppf.net.ua/index.php?page=article&id=24>

18. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.

19. Вітик І. Боротьба з корупцією в Україні крізь призму реформування правоохоронних органів: окремі нотатки до закону України «Про засади запобігання та протидії корупції». Право України. 2010. № 11. С. 39–43.

20. Волянська Є. В. Вивчення феномену корупції в соціології: основні методологічні підходи. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. 2010. № 891. С. 56–60.
21. Вплив політичної корупції на стабільність політичного процесу. Корупційні практики у виборчому процесі. Результати опитування експертів. Відділ політичних програм. К.: УНЦПД, 2009. 11 с.
22. Вебер М. Політика як покликання і професія. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика; Перекл. з нім., післям. та комент. О. Погорілого. Київ, 1998. 808 с.
23. Використання міжнародних виборчих стандартів. Посібник Ради Європи для громадських організацій. Рада Європи, 2017. 124 с. URL: <https://rm.coe.int/using-international-election-standards-ukr-web/168077d48b>
24. Врублевський В. К. Володимир Щербицький: правда й вимисли: Записки помічника: спогади, документи, слухи, легенди, факти. К. : Довіра, 1993. 254 с.
25. Гарькавець С. О. Корупція та її ціннісне значення для особистості в умовах суспільних перетворень. Теоретичні і прикладні проблеми психології. 2012. № 1. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Tipp/2012_1_10
26. Гоббс Т. Левіафан, оба Матерія, форма і влада держави церковної і громадянської. URL: http://www.krotov.info/libr_min/h/hobbes23.html#28.
27. Гвоздецький В. Д. Корупція в незалежній Україні: заходи запобігання та протидії. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2012. № 2. С. 99–106.
28. Головаха Є., Горбачик А., Паніна Н. Україна та Європа: результати міжнародного порівняльного соціологічного дослідження. К.: Інститут соціології НАН України, 2006. 142 с.
29. Гонак І.М. Особливості прояву корупції під час виборів. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/36480/3.pdf>

30. Гуменюк Л. Й. Соціальне управління і системна корупція (спроба соціологічного аналізу). Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління: зб. наук. пр. ДонДУУ. Д.: ДонДУУ, 2009. 324 с.

31. Грабець І. Щодо понять «корупція» та «корупційні правопорушення». Вісник прокуратури. 2012. № 4–5. С. 65–71.

32. Державна програма щодо запобігання і протидії корупції на 2011–2015 рр.: Затв. постановою Кабінету Міністрів України від 28.11.2011 р. № 1240. Офіційний вісник України. 2011. № 94. Ст. 3431.

33. Добродумов П. О. Корупційні відносини: теоретико-методологічний аналіз. Правовий вісник Української академії банківської справи. 2008. № 1(1). С. 31–35.

34. Договори і постанови прав і свобод військових між Ясновельможним Його Милості паном Пилипом Орликом, новообраним гетьманом Війська Запорізького, і між генеральними особами, полковниками і тим же Військом Запорізьким з повною згодою з обох сторін. Затверджені при вільному обранні формальною присягою від того ж Ясновельможного Гетьмана. Підтверджені 5 квітня 1710 року від Різдва Христового URL: <http://static.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1710.html>

35. Дончик Н. П. Принципи міжрівневої взаємодії у системі державного управління. Науковий вісник Академії муніципального управління. Сер. Управління. 2011. Вип. 2. С. 207–221.

36. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / наук.-ред. колегія: Ю.В. Ковбасюк (голова) та ін. К.: НАДУ, 2011. Т. 6: Державна служба. 2011. 524 с.

37. Запобігання та протидія корупції: навч. посіб. / Авт. кол.: А.М. Михненко (кер.) та ін. К.: НАДУ, 2010. 360.

38. Закони України Про запобігання корупції від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>

39. Запобігання та протидія корупції: навч. посібн./Автор.кол.: А.М.Михненко (кер. Авт.кол.), Р.П.Марчук, А.М.Мудров та ін.; за аг ред.проф. А.М.Михненка. – К.: НАДУ, 2010. – 360 с.

40. Закони України від Про Національне антикорупційне бюро Верховна Рада України від 14.10.2014 № 1698 –VII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>

41. Звіт Міністерства юстиції України «Про результати проведення заходів щодо попередження і протидії корупції в 2013 році». URL: <http://www.minjust.gov.ua/section/42151>.

42. Індекс світової конкурентноздатності. URL: <http://www.imd.org>

43. Індекс сприйняття корупції. URL: <http://www.transparency.org>

44. Кальниш Ю. Г. Концепція наукового супроводу державної політики України у сфері протидії корупції. URL: <http://www.niss.gov.ua/Monitor/february2009/7.htm>

45. Камлик М., Невмержицький Є. Корупція в Україні: монографія. К.: Знання, 1998. 185 с.

46. Карпінський І. Ю., Карпінська П. І. Соціально-психологічні фактори боротьби з корупцією в Україні. Грані. 2012. № 1. С. 71–75.

47. Корупція в Україні: причини поширення та механізми протидії: Зелена книга державної політики / Дрьомов С.В., Кальниш Ю.Г. (керівник авторського колективу), Клименко Д.Б., Усатий Г.О., Усаченко Л.М. К.: ДП „НВЦ „Пріоритети», 2010. 88 с.

48. Коваленко В. В. Поєднання інтересів влади та суспільства як передумова подолання організованої злочинності й корупції. Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. 2010. № 2 (69). С. 3–7.

49. Коломієць М. Страшніше за корупцію – психологія пасивної людини. Економічний часопис XXI. 2003. № 10. С. 18–21.

50. Комісарчук Ю. А. Сутність, правовий, політичний та соціально-економічний зміст корупції. Митна справа. 2011. № 4(76), Ч. 2. С. 14–18.

51. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності. Принята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року. URL: http://www.un.org/ua/documents/decl_conv/

52. Конвенція ООН проти корупції (UNCAC) була прийнята Генеральною Асамблеєю (резолюція № A/RES/58/4 від 31.10.2003 р.) і відкрита для підписання 9 грудня 2003 року. URL: http://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/Publications/Convention/08-50028_R.pdf.

53. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31 жовтня 2003 р. Відомості Верховної Ради України. 2007. № 49. URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_c16

54. Конституція України від 28 червня 1996 р. Редакція від 22.02.2014, підстава 750 18. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141

55. Концепція боротьби з корупцією на 1998–2005 роки: Затв. Указом Президента України від 24.04.1998 р. № 367/98. Офіційний вісник України. 1998. № 17. Ст. 621.

56. Концепція подолання корупції на період до 2010 р. «На шляху до доброчесності»: затв. Указом Президента України від 11.09.2006 р. № 742/2006. Офіційний вісник України. 2006. № 37. Ст. 2540.

57. Концепція проекту закону України «Про вплив громадськості на прийняття нормативно-правових актів»: Схв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22.04.2009. № 448–р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=448-2009-%F0>

58. Копитко М. І., Розлуцький Н. О. Аналітично-теоретичне дослідження шляхів протидії корупції на міжнародному рівні. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна. 2010. № 2. С. 102–111.

59. Корж В. Проблеми протидії застосуванню сучасних корупційних виборчих технологій в Україні. *Вибори та демократія*. 2011. № 4. С. 14–18.
60. Корнієнко М. В. Протидія організованих злочинності в країнах ЄС та США. К. : НТВ «Правник», 2002. 292 с.
61. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії): [Моногр.] /М.І.Мельник. К.: Юридична думка, 2004. 400 с.
62. Костенко В. Історико-правове дослідження розвитку корупційних дій у владі та суспільстві. *Віче*. 2012. № 10. С. 18–20.
63. Концептуальні засади взаємодії політики й управління: навч. посіб. / авт. кол.: Е. А. Афонін, Я. В. Бережний, О. Л. Валевський та ін.; за заг. ред. В. А. Ребкала, В. А. Шахова, В. В. Голубь, В. М. Козакова. К.: НАДУ, 2010. 300 с.
64. Кравченко С. Підходи до розуміння антикорупційної політики в публічному управлінні. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. Том 29 (68) № 2. 2018. С. 27-32.
65. Кривенко І. «Механізм» як категорія і його сутність у процесі державного управління. *Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. ОРІДУ*. Одеса, 2006. № 1 (25). С. 4–10.
66. Кримінологія: запрошення до дискусії / А. В. Баляба, Е. В. Віленська, Е. А. Дідоренко, Б. Г. Розовський. Луганськ: РІО ЛІВД, 2000. 318 с.
67. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS № 173) від 27.01.1999 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 47–48. Ст.497.
68. Корупція в Україні: причини поширення та механізми протидії. *Зелена книга державної політики / Дрьомов С. В., Кальниш Ю. Г., Клименко Д. Б. та ін.* – К. : ДП "НВЦ "Пріоритети", 2010. 88 с.
69. Кутик І. П. Корупція як соціальний феномен: щодо методології підходу. *Вісник Одеського національного університету. Соціологія і політичні науки*. 2011. Вип. 8. С. 82–89.

70. Лазаренко С.Ж., Бабенко К.А. Політико-правові та соціальні передумови корупції в органах державної влади. URL: <https://6aas.gov.ua/ua/proekty/articles/b/298-politiko-pravovi-ta-sotsialni-peredumovi-koruptsiji-v-organakh-derzhavnoji-vladi.html>

71. Луговий В.І., Князєв В.М. Формування громадянського суспільства в Україні: стан, проблеми, перспективи: Зб. Наук пр.Укр.академії держ. упр.при Президентові України. К., вид-во УАДУ, 2001. С. 54–120.

72. Людва А., Дворовий М. Цифрові технології та виборчий процес: стандарти ЄС на захисті демократичного вибору. Аналітичний звіт. Київ: ГО «Лабораторія цифрової безпеки», 2022. URL: <https://dslua.org/wp-content/uploads/2022/10/TSyfrovi-tekhnologii-ta-vyborchyy-protses.pdf>

73. Мазур А. В. Правова природа відповідальності юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2011. Спеціальний випуск № 6. С. 88–97.

74. Мазур І. Корупція як інститут тіньової економіки. Економіка і право. 2005. № 8. С. 68–74.

75. Макіавеллі Н. Державець: науковий трактат / Пер. Мишанича Я. К.: Видавничий союз «Андронум», 2020. 88 с.

76. Маркєєва О. Д. Основні шляхи здійснення антикорупційної політики в Україні. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2008. № 19. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/bozk/

77. Мельник М. І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії. К.: Атіка, 2001. 304 с.

78. Мельник М. І. Науково-практичний коментар Закону України «Про боротьбу з корупцією» / М. І. Мельник, А. І. Редька, М. І. Хавронюк; За ред. М. І. Мельника. К.: Атіка, 2004. 320 с.

79. Мельник М.І. Корупція: сутність, поняття, ознаки, заходи протидії: Монографія. К.: Атіка, 2001. 304 с.

80. Мельник М. Політична корупція: сутність, чинники, засоби протидії. URL: <https://justice.org.ua/politika-i-pravo-podijji-fakti-komentari/politichna-korupsiya-sutnist-chinniki-zasobi-protidijji>

81. Міжнародний досвід боротьби з корупцією як вектор формування національної антикорупційної політики: огляд законодавства Румунії. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/4910/>

82. Міжнародні правові акти та законодавство окремих країн про корупцію / Координац. ком. по боротьбі з корупцією і організ. злочинністю при Президентіві України, Міжвід. наук.-дослід. центр / Упоряд.: М. І. Камлик. К.: Школяр, 1999. 478 с.

83. Мітрофанов І. І. Проблеми визнання юридичної особи суб'єктом кримінальної відповідальності. Право і суспільство. 2010. № 1. С. 89–94. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/pis/2010_1/Mitrofanov.pdf

84. Михненко А. М., Кравченко С. О. Корупція як негативне суспільне явище: навч.-метод. Матеріали. К.: НАДУ, 2011. 152 с.

85. Молдабаєв С. Корупція як соціально-правове явище. Вісник національної академії прокуратури України. 2009. № 3. С. 104–109.

86. Національна антикорупційна стратегія на 2011–2015 роки. Схвалено Указом Президента України від 21.10.2011 №1001/2011. Офіційний вісник України. 2011. № 83. Ст. 3020.

87. Національна програма боротьби з корупцією: Затв. Указом Президента України від 10.04.1997 р. № 319/97. Офіційний вісник України. 1997. № 15. С.11.

88. Невмержицький Є. В. Корупція як соціально-політичний феномен: автореф. дис. на здобуття ступеня д-ра політ. наук: спец. 23.00.02 "Політичні інститути та процеси" К., 2009. 36 с.

89. Нестерович В. Ф. Виборче право України: підручник. Київ: Ліра-К, 2017. 504 с.

90. Пал Л. А. Аналіз державної політики / Л. А. Пал; пер. з англ. І. Дзюби. К.: Основи, 1999. 422 с.

91. Питання запобігання та протидії корупції в органах виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.12.2009 р. № 1422. Офіційний вісник України. 2010. № 1. Ст. 14.

92. Пічкурєнко С. І., Ворона В. В. Теоретично-правові засади протидії корупції та хабарництву в органах внутрішніх справ. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2011. № 1 (2). С. 143–150.

93. Плонська А. Декілька зауважень щодо боротьби з корупцією в світлі європейського та міжнародного права. Вроцлавсько-львівський юридичний збірник / Львівський нац. ун-т ім. І. Франка, Вроцлавський ун-т. 2010. № 1. С. 114–127.

94. Погляд громадян на проблему корупції в Україні: Аналітичний звіт за результатами соціологічного дослідження (загальнонаціональне опитування) / Підготовлено Центром «Імідж-Контроль» для програми «Партнерство за прозоре суспільство». К., 2003. – 94 с.

95. Погорілко В. Ф. Вибори народних депутатів України – ключовий процес державо-творення і правотворення. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2005. № 1. С. 38–41.

96. Погорілко В., Чижевський В. Поняття виборчого процесу та його загальна характеристика. *Вісник Запорізького державного університету*. 2003. № 1. С. 1–4.

97. Політична корупція в Україні: стан, чинники, засоби протидії. *Національна безпека і оборона*. 2009. № 7. С. 73–84.

98. Положення про Урядового уповноваженого з питань антикорупційної політики: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 24.04.2009 р. № 410. Офіційний вісник України. 2009. № 33. Ст. 1128.

99. Порядок зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингу якості освіти: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 25.08.2004 р. № 1095. URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/2574/

100. Політологічний енциклопедичний словник: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна; упоряд.: В. П. Горбатенко, А. Г. Саприкін. К.: Генеза, 1997. 400 с.

101. Поліщук І. Виборчий процес як детермінанта сучасної політики. *Політичний менеджмент*. 2005. № 3. С. 137–146.

102. Посібник з оцінки корупційних ризиків та розробки планів протидії корупції / кол.авт.: С.Вінборн, В.Сисоєв, В.Ткаченко. Київ, 2015. 75 с.

103. Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні / Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань та ін. Х.: Право, 2009. 352 с.

104. Президент України визнав, що країна щорічно втрачає близько 20 млрд. грн. через корупцію. URL: <http://novynar.com.ua/business/172209>

105. Привалов Ю. Сапелкін Ю. Ціна корупції. Зеркало неділі. 1999. № 47. URL: http://zn.ua/LAW/tsena_korruptsii-18432.html

106. Природа фірми: походження, еволюція і розвиток / За ред. О. Е. Вільямсона, С. Дж. Вінтера; Пер. з англ. А. В. Куликова К. : А.С.К., 2002. 336 с.

107. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 49. Ст. 2056.

108. Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України щодо запобігання та протидії корупції: Закон України від 21.12.2010 р. №2808-VI. Офіційний вісник України. 2011. № 1. Ст. 2.

109. Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень: Закон України від 11.06.2009 р. № 1507-V. Офіційний вісник України. 2009. № 53. Ст. 1823.

110. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення: Закон України від 11.06.2009 р. № 1508-VI. Офіційний вісник України. 2009. № 53. Ст. 1824.

111. Про деякі питання організації діяльності Ради національної безпеки і оборони України: Указ Президента України від 11.03.2005 № 208/2005. Офіційний вісник України. 2005. № 8. Ст.434.

112. Про державну службу. Закон України від 16 грудня 1993 року № 3723-XII. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 52. Ст. 490.

113. Про засади запобігання і протидії корупції. Закон України від 7 квітня 2011 року № 3206-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>

114. Про двадцять принципів боротьби з корупцією: Резолюція (97) 24 Комітету міністрів Ради Європи від 6 листоп. 1997 р. № 994_845. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_845&p=1293820863867619

115. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики. Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 № 996 (із змінами). URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF>

116. Про засади запобігання та протидії корупції: Закон України від 11.06.2009 р., № 1506-VI. Офіційний вісник України. 2009. № 53. Ст. 1822.

117. Про засади запобігання та протидії корупції: Закон України від 07.04.2011 №3206–VI. Офіційний вісник України. 2011. № 44. Ст. 1764.

118. Про Концепцію подолання корупції в Україні «На шляху до доброчесності»: Указ Президента України від 11.09.2006 № 742/2006. Офіційний вісник України. 2006. № 37. Ст. 2540.

119. Про Міжвідомчу робочу групу з питань протидії корупції: Указ Президента України від 17.04.2008 р. № 370/2008. Офіційний вісник Президента України. 2008. № 18. Ст. 565.

120. Про Національне антикорупційне бюро: Проект Закону від 24.01.2012 № 9746. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/

121. Про Національне бюро антикорупційних розслідувань України: Проект закону України. [URL: <http://www.komitet-k.org.ua/node/25>

122. Про Національне бюро розслідувань України: Указ Президента України від 24.04.1997 р. №371/97. Офіційний вісник України. 1997. № 17. С.9.

123. Про Національну антикорупційну стратегію на 2011-2015 роки Указ Президента України від 21.10.2011 № 1001/2011. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>

124. Про невідкладні додаткові заходи щодо посилення боротьби з організованою злочинністю і корупцією: Указ Президента України від 06.02.03 № 84/2003. Офіційний вісник України. 2003. № 6. Ст. 228.

125. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30.06.1993 р. № 3341-ХІІ. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 35. Ст. 358.

126. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 червня 2003 р. №964–ІV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 39. Ст. 351.

127. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних націй проти корупції : Закон України від 08.10.2006 р. № 251–V. Відомості Верховної Ради України. 2006. № 50. Ст. 496.

128. Про систему заходів щодо усунення причин та умов, які сприяють злочинним проявам і корупції: Указ Президента України від 09.02.04 № 175/2004. Офіційний вісник України. 2004. № 6. Ст. 307.

129. Про утворення Державної служби боротьби з економічною злочинністю: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.07.1993 р. № 510. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/510-93-%D0%BF>

130. Про утворення Національного антикорупційного комітету: Указ Президента України від 26.02.10 № 275/2010. Офіційний вісник Президента України. 2010. № 9. Ст. 246.

131. Проблемні питання застосування Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції»: Роз'яснення Міністерства юстиції України від 10.07.2012 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0026323-12>

132. Програма антикорупційних заходів у системі Міністерства внутрішніх справ України на 2011–2015 рр. Затверджено Наказом МВС 08.07.2011 № 409. URL: umdp1.info/files/docs/1314811067.doc

133. Прохоренко О. Я. Корупція по-українськи (сутність, стан, проблеми): монографія. К.: Вид-во НАДУ, 2005. 168 с.

134. Пугач В.Г. Феномен бюрократії в трансформаційному суспільстві: автореф. дис. канд. політ. наук: спец. 23.00.02. К., 2006. 18 с.

135. Рівень ефективності регулювання підприємницької діяльності в державі. URL: <http://russian.doingbusiness.org/economyrankings>

136. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень законів «Про засади запобігання та протидії корупції», «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень» та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» (справа справі про корупційні правопорушення та введення в дію антикорупційних законів) від 06.10.2010 р. № 21–рп/2010. Офіційний вісник України. 2010. № 80. Ст. 2835.

137. Світлишин І.І. Управління ризиками в діяльності суб'єктів господарювання. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/02/263.pdf>

138. Сервецький І.В. Ознаки організованої злочинності та корупції в Україні. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. 2002. №5. С.180-187.

139. Серьогін С. М. Державний службовець у відносинах між владою і суспільством: Монографія. Д.: ДРІДУ НАДУ, 2003. 456 с.

140. Скулиш Є. Явище корупції: теоретико-правовий аспект. Вісник Національної академії прокуратури України. 2009. № 2. С. 93–99.

141. Скулиш Є.Д. Боротьба з корупцією. Підручник НА СБ України, 2010.

142. Слухання у Комітеті на тему: «Антикорупційна політика і практика: проблеми законодавчого забезпечення». Комітет Верховної Ради України з питань боротьби з корупцією. К.: СПД Москаленко, 2009. 96с.

143. Спільні перший та другий раунди оцінювання: Оціночний звіт по Україні. Затверджено GRECO на 32-му пленарному засіданні (м. Страсбург, 19–23 березня 2007 р.). URL: http://www.minjust.gov.ua/files/GRECO_091107.doc.

144. Стан корупції в Україні. Порівняльний аналіз загальнонаціональних досліджень: 2007–2009, 2011. Звіт за результатами соціологічних досліджень. К., 2011. 47 с.

145. Стратегія національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється»: Затверджена Указом Президента України від 12.02.2007 р. № 105, в редакції Указу Президента України від 8 червня 2012 р. № 389/2012. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/389/2012/paran5#n5>

146. Телешун С. О., Ситник С. В. Правові механізми реалізації публічної політики. Державне управління: теорія та практика. 2010. № 2. URL: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/dutp/2010_2/txts/10tsorpp.pdf

147. Теремецький В.І., Дем'янчук В.А. Міжнародний досвід реалізації антикорупційної політики. *Право і безпека*. 2017. № 4. С. 87–93.

148. Тодика Ю. М., Бандурка О. М. Вибори народних депутатів України: монографія. Харків: ХІВС, 1994. 118 с.

149. Токар-Остапенко О. В. Електронне голосування: перспективи впровадження в Україні. Аналітичний матеріал. Національний інститут стратегічних досліджень. 10 с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-02/tokar-1.pdf>

150. Третій раунд оцінювання. Проект. Страсбург, 8 серпня 2011 р. Оціночний звіт по Україні «Прозорість фінансування партій» (Тема II). Для затвердження GRECO на 52-му Пленарному засіданні (Страсбург, 17-21 жовтня 2011 р.). URL: http://komitet.in/wp-content/uploads/2011/11/Greco-Eval-III-Rep-2011-1E-Theme-II-Ukr_.pdf

151. Указ Президента України від 11 вересня 2006 р. Концепція подолання корупції в Україні «На шляху до доброчесності». 2011. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>

152. Україна. Другий раунд моніторингу. Звіт прийнятий на 9-му засіданні з моніторингу Стамбульського плану дій, в рамках Мережі по боротьбі з корупцією для Східної Європи й Центральної Азії, 8 грудня 2010 р. URL: <http://www.oecd.org/corruption/acn/istanbulactionplan/46832415.pdf>

153. Україна. Звіт з моніторингу. Прийнятий на 6-й зустрічі Стамбульського плану дій по боротьбі з корупцією 12 грудня 2006 р. в штаб-квартирі ОЕСР в Парижі / Моніторинг національних дій з виконання рекомендацій, прийнятих в ході оглядів законодавчо-правової й інституціональної бази боротьби з корупцією. URL: <http://www.oecd.org/countries/ukraine/37869105.pdf>

154. Удовик М. С. Корупція та тінізація економіки держави: погляд на проблему. Оперативно-розшукове запобігання корупційним та пов'язаним з корупцією правопорушенням: матеріали круглого столу (Київ, 24 червня 2015 р.). К.: ФОП Кандиба Т. П., 2015. С. 228-230.

155. Українське суспільство 1994–2004. Моніторинг соціальних змін / за ред. В. Ворони, М. Шульги. К.: Інститут соціології НАН України, 2004. 705 с.

156. Українці засуджують корупцію, але дають хабарі (опитування). Інформаційне агентство УНІАН. 2010. URL: <http://www.unian.net/ukr/news/news-382036/html>.

157. Фоміна С. В. Голосування як стадія виборчого процесу в зарубіжних країнах: конституційно-правовий аспект: автореф. дис. ...канд. юрид наук. Харків, 2016. 22 с.

158. Хромова Ю. О. Організаційно-правовий механізм державного регулювання виборчого процесу в Україні: дис. ... канд. наук з держ. Упр.: 25.00.02. Одеса, 2014. 251 с.

159. Черненко П.В. Фальсифікація виборчих документів як різновид політичної корупції. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/17_10_2019/pdf/61.pdf

160. Чубата Л. В. Міжнародний досвід боротьби з проявами корупції. Часопис Київського університету права. 2010. № 2. С. 338–342.

161. Чудик Н. О. Протидія зловживанню адміністративними ресурсами під час виборчого процесу. Наукові записки. Серія: право. 2020. № 8. С. 210–214.

162. Шалгунова С.А. Питання попередження хабарництва та корупції в органах внутрішніх справ. Конституційні гарантії захисту людини у сфері правової діяльності. Дніпропетровськ, 1999. 232 с.

163. Шенцев Д. О. Сутність та особливості виборчого процесу як об'єкта адміністративно-правового регулювання. *Європейські перспективи*. 2020. № 1. С. 215–219.

164. Яворський В. Принципи сучасного виборчого права України. *Вісник Академії правових наук України*. 2002. № 3(30). С. 40–50.

165. Яцків І. Деякі питання застосування міжнародних механізмів протидії корупції в Україні. *Право України*. 2010. № 11. С. 259–265.

166. Abueva J. V. The Contribution of Nepotism, Spoils and Graft to Political Development. *East-West Center Review*. 1966. № 3. 54 p.

167. Cartier-Bresson J. Elements analyse pour une uconomie de la corruption. *Rev. tiers-monde*. 1993. № 131. 609 p.

168. National anti-corruption programme of the Republic of Lithuania: Resolution of the Seimas of the Republic of Lithuania 17 January 2002 № IX-711. URL: <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/getfmt?C1=e&C2=181759>

169. On the governmental strategy against corruption: Decree of the Government of the Republic of Hungary 2 March 2001 № 1022/2001 URL: http://acrc.org.ua/file_collection/Hungary_2001_The_governmental_strategy_agai_nst_corruption.htm

170. Pope J. Confronting corruption: The elements of a national integrity system. Berlin: Transparency International, 2000. 364 p. URL: <http://www.transparency.org/publications/sourcebook>

171. UN anti-corruption toolkit [Electronic resource] / ed. by P. Langseth. 2d ed. Vienna: United Nations, 2004. 655 p. URL: http://www.unodc.org/pdf/crime/corruption/toolkit/corruption_un_anti_corruption_toolkit_sep04.pdf

172. What is Corruption? URL: <http://www.transparency.org/what-is-corruption/#define>

ДОДАТКИ

Довідки про впровадження результатів дисертаційного дослідження

17.04.20 № 10
на № _____ від _____

ДОВІДКА
про впровадження
у навчальний процес результатів наукового дослідження
Охонька Сергія Миколайовича за темою
«Теоретико-методологічні засади формування державної
антикорупційної політики під час виборчого процесу в Україні»

Результати дисертаційного дослідження Охонька Сергія Миколайовича на тему «Теоретико-методологічні засади формування державної антикорупційної політики під час виборчого процесу в Україні» враховано та частково використано при формуванні змісту дисциплін «Антикорупційна політика та запобігання корупції в публічному управлінні» освітнього рівня магістра за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». Для розвитку знань та управлінських навичок студентів використано теоретичні положення дисертаційного дослідження та пропозиції Охонька Сергія Миколайовича щодо напрямів адаптації міжнародного досвіду організаційно-правових засад запобігання корупції в Україні.

Ректор

Валерій БОРТНЯК

Директор Навчально-наукового
інституту управління, економіки
та природокористування

Володимир ГОРНИК

УКРАЇНА

БАХМАЦЬКА МІСЬКА РАДА

вул. Соборності, 42, м. Бахмач, Чернігівська область, 16501, тел./факс: (04633)2-13-04, e-mail: 04661703@mail.gov.ua
сайт: www.bahmach-mi.gov.ua, код м'іано з ЄДРПОУ 04661703

13.03.2024 № 03-07/3024

На № _____

ДОВІДКА

про впровадженні результатів наукових досліджень Охонька Сергія Миколайовича за темою «Теоретико-методологічні засади формування державної антикорупційної політики під час виборчого процесу в Україні»

Прийнято до впровадження запропоновані Охоньком Сергієм Миколайовичем підходи до формування державної антикорупційної політики під час виборчого процесу в Україні за допомогою таких заходів як дотримання антикорупційного законодавства, активна позиція всього депутатського корпусу щодо боротьби з корупцією, партнерство між владою і громадським суспільством у мінімізації корупційних проявів, перетворення корупції на сферу підвищеного ризику та низької рентабельності, забезпечення правових умов для інформаційної прозорості та відкритості діяльності влади та встановлення громадського контролю над нею. Із погодженням прийнято, що антикорупційна програма повинна охоплювати різноманітні типи заходів, зокрема етичні, які спрямовані на формування етичної культури в органах влади та у громадськості; кадрово-фінансові, які стосуються питань відбору та оцінки діяльності працівників органів влади, контролю за їх доходами та витратами; процедурні, які передбачають унормування та оптимізацію процесів діяльності органів влади; адміністративно-управлінські, які стосуються питань організації та управління антикорупційною політикою, взаємодії з громадськістю, міжнародними організаціями тощо; правові, які передбачають розробку та удосконалення законодавства, його виконання та забезпечення ефективної роботи правоохоронних органів.

Міський голова

Павло ШИМКО

УКРАЇНА

НІЖИНСЬКА РАЙОННА РАДА
ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

вул. Митро Фрунзе, 1, м. Ніжин, 14000, тел./факс (0463) 17-33-45, e-mail: rajrada@nizhynrada.gov.ua, www: СДРНО 25171347

29.12.2023 р. № 05-13/192

На № _____

від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів наукових досліджень ОХОНЬКА Сергія Миколайовича за темою «Теоретико-методологічні засади формування державної антикорупційної політики під час виборчого процесу в Україні»

Запропоновані Охоньком Сергієм Миколайовичем підходи до теоретико-методологічних засад формування державної антикорупційної політики під час виборчого процесу в Україні прийняті до впровадження Ніжинською районною радою Чернігівської області.

Позитивно слід відзначити пропозиції Охонька С.М. щодо активного залучення спостерігачів під час виборчого процесу як прояву незрозумілого зв'язку влади та суспільства у механізмі запобігання корупції.

Запропоновані інструменти можуть бути використані для ефективного контролю за голосуванням: спостереження за голосуванням (організація громадського спостереження за голосуванням, включаючи підготовку та розстановку спостерігачів на виборчих дільницях, використання технологій для відеофіксації та фотозйомки процесу голосування), аналіз даних та статистики (вивчення статистичних даних про явку виборців, аномалії та невідповідності між різними виборчими округами, використання аналітичних інструментів для виявлення та владіту нормативних порушень), вивчення виборчого законодавства (глибокий аналіз виборчого законодавства для визначення прав та обов'язків виборців, кандидатів та виборчих комісій), виявлення можливих порушень та використання юридичних механізмів для їх вирішення, проведення громадських есеїв для обговорення процесу голосування та виявлення можливих проблем, залучення експертів та представників громадськості для аналізу ситуації та надання рекомендацій, громадські кампанії та освітні проекти (здійснення громадських кампаній для підвищення обізнаності виборців щодо їх прав та обов'язків, для навчання громадян з важливих питань виборчого процесу), взаємодія з виборчими комісіями (встановлення конструктивного співробітництва з виборчими комісіями для обміну інформацією та вирішення поточних питань, активна участь в засіданнях та обговореннях, пов'язаних із виборчим процесом).

Голова

Анатолій КРАСНОСІЛЬСЬКИЙ

